త్రివర్గము.

(తిరుక్కుఱళ్)

విద్వత్కవికులతిలక

తలపట్టు శ్రీరాములురెడ్డి.

పీఠిక.

ఈ కురళ్ అను ద్రవిడ ద్విపద కావ్యమందలి ముఖ్య విషయము ధర్మార్థ కామములు కావున దీనికిఁ దెనుఁగున త్రివర్గమని పేరిడితి. ఇది అఱవమున సుమారు రెండు వేల యేండ్లకు మునుపు (కడపటి మధుర సంఘ కాలమున) తిరువళ్లువర్ అను మహనీయునిచే వ్రాయఁబడినది. అతఁడు మైలాపూరున పుట్టి పెరిఁగిన వాఁడని చెప్పుదురు. తల్లి దండ్రులు ఆదియమ్మ, భగవానుఁడు అని అతని చరిత్రమును క్రింది రీతి వింతగా చెప్పుదురు. భగవానుఁడను బ్రాహ్మణ బ్రహ్మచారి తీర్థయాత్ర చేయుచుండి యొకచో నొక బ్రాహ్మణుని యింట నతిథియై నిలిచి యటువారిచే పెంపఁబడుచుండిన యొక కన్యకను వివాహమాడెను. ఆ పడుచు మాలపడుచఁట! ఎవ్వరికిం దెలియదఁట! వారి కేడుగురు బిడ్డలు పుట్టిరి. గృహస్థులయ్యు యాత్ర మానక చేయుచుండిన యా దంపతులా బిడ్డల నొక్కొక్కరిని పుట్టిన చోటనే వదలుచుఁ బోయిరి. భర్తయాజ్ఞచే విధిలేక వదలియు వదలఁజాలని మనసుతో వగచు తల్లికా సిసువు లిట్లనిరఁట!

౧ ఈ తీరున నానొసట వ్రాసిన పరమేశ్వరుఁడు మరణించెనా యేమి? కలయైనను వానికే భారము. తల్లీ! చింతిల్లకు.

౨ ఏనుఁగు మొదలు చీమవఱకు నన్నింటిని ప్రేమతో ప్రోచు నీశ్వరుఁడు ప్రోడ. ఏమఱఁడు. తల్లీ! చింతిల్లకు.

3 పిండమునకు గ్రుడ్డునకు ఱాతిలోని కప్పకు నాహారమిడుచున్న యీశ్వరుఁడు శరీర మొందిన నన్ను రక్షింపకుండునే? తల్లీ! చింతిల్లకు.

౪ తల్లి భుజించిన యాహారము మావిలోని పేశిని చెందుచున్నది. జీవితమే వింతయైనది. ఈశ్వరుని మహిమ యిట్టిదని యెఱుఁగుము. తల్లీ! చింతిల్లకు.

౫ దుర్గమారణ్యమున నొకరాతిలోని మండుకమునకు కడుపు నించుచున్న లోకేశ్వరుఁడు నన్నును కాపాడక పోఁడు. అతని కసాధ్యము లేదు. తల్లీ! చింతిల్లకు.

౬ తల్లి కడుపున మావిలోనున్నపుడే యాహారమిచ్చిన కృపాళుఁడు పుట్టినపిదప వదలునే? తల్లీ! చింతిల్లకు.

౭ సర్వజ్ఞుఁడు సర్వాంతర్యామియగు నీశ్వరునకు నేను దూరమువలేను. కానున్నది కాకమానదు. తల్లీ! చింతిల్లకు.

విడువఁబడిన బిడ్డలు కన్నవారిచేఁ గైకొనఁబడి కన్నవారికంటె మిన్నగాఁ గాపాడఁబడి వృద్ధి నొంది అవ్వ, ఉప్ప, అధిగమ, ఉఱవ, కపిల, వల్లి, వళ్లువ అను పేళ్లతో నుత్కృష్టజన్ములై లోకఖ్యాతిఁగాంచిరి.

వళ్ళువులను నొక తెగవారు ఆదిద్రావిడులలో పురోహిత వృత్తితో నున్నారు. వారింబట్టి యెవ్వరో పైకథ కల్పించియుందురని కొందఱందురు. ఇట్టికథలు మాఘకాళిదాసాది మహాకవులకును అంటఁగట్టియున్నారుకదా! ఈ కవి జైనుఁడనియే పెక్కండ్ర యభిప్రాయము.

వళ్లువరు మైలాపూరున పెరిఁగి పెద్దయై విద్యల నభ్యసించి వాసుకి యను శీలవతిం బెండ్లియాడి గృహస్థుండై యన్నిటిలో నేత నేసి జీవించుట పాతకదూరమగు వృత్తియని నిశ్చయించి యాయూరనుండిన ఏలేలసింగఁ డను సముద్రవ్యాపారియొద్ద నూలు తెచ్చి నేసి యతనికే యొసఁగి కూలిగొని సంతృప్తిమెయిఁ గాలము గడపుచుండెను. ఇతనిఁగూర్చి వినవచ్చుకథలు పెక్కులు. అందొకటి.

ఒకప్పుడొకసాధువు ఉత్తమమైనది గార్హస్థ్యమా సన్న్యాసమా? యని యెఱుఁగఁగోరి వళ్లువ మహాశయుని డాసి యడుగ నతఁడువెంటనే బదులీయక భార్యనించుక నిగ్గఱఁగఁ బిలిచెను. ఆమెయు లాగుచుండిన చేఁత్రాటి

నట్టెవిడిచి తొరతొరవచ్చి నిలిచెను. నేయుచుండఁగా వాడె క్రిందఁబడినది. దీపముఁగొని రమ్మన పట్టపగలు దివ్వెయేల యని బదులాడక యాసాధ్వి వెంటనే కొనితెచ్చెను. అతిథికి వేఁడియన్నమిడి తనకు చలిది యిడుమన నామె యట్లేచేసెను. తనకును అన్నము వేడియైయున్నది. విసరుమన నా పుణ్యవతి మాఱాడక విసరసాగెను. ఇట్టి కార్యములు పెక్కులు గమనించి యావచ్చినసాధువు ఇట్టి సాధ్వి యిల్లాలగు వానికి స్వర్గమేల? యనుకొని మరల ప్రశ్నింపక మరలెను.

పతియాజ్ఞకు బదులాడక యతని చిత్తము ననుసరించు నిర్మలచిత్తయగు వానికి ప్రతిదినము నాథుఁడు భుజించునపుడతని యనుమతిమేరకు చిన్న గిన్నెయు నందించుక నీరును చిన్నసూదియు నుంచుచుండెడిది. దానికిఁ గారణమామె యెఱుఁగదు. తన యవసానదశలో భర్త తనతలకడఁగూర్చుండి 'నీకేమి కోరికకలదు తెలుపు' మన నాసాధ్వీలలామ , 'నాథా! నిత్యము భోజన వేళకు పాత్రముకడ నుంచుచుండిన గిన్నెజలము సూదులకు కారణ మెఱుఁగ లేకయే మరణింపఁగలుగుచుంటి ననుచింతగలదు' అనుడు నతండును చింతతో 'చిందిన మెదుకులను సూదితోఁ గ్రుచ్చియెత్తి నీటఁదుడిచి మరల పాత్రమున నుంచుకొనఁదలచి యట్లుంచుమంచుంటిని. కాని యట్టి యవసరము నీవలన ఘటిల్ల దయ్యె' నని పలుక నామె తృప్తిచెంది భర్త చేతుల మీఁద తన ప్రాణములు వదలెను. ధీరచిత్తుఁడయ్యు నతడప్పుడు ''నా యిష్ట మెఱిఁగి రుచిగ వండెదుదానవు. పవిత్రప్రేమమయివి. మృదుసత్య వాక్యవు. నాయడుగు లొత్తుచు వెనుక నిద్రించి ముందుగ లేచుదానవు ప్రాణేశ్వరీ! నను విడనాడితివే? ఇఁక నాకనులెట్లు రేయి నిద్రింపఁగలవు?'' అని యశ్రుబిందువులు రాల్చెను.

తన యవసానకాలమున నతఁడు ప్రియశిష్యుఁడై యుండిన ఏలేల సింగనితోఁ దన తనువు మృగపక్షుల కాహారమగునట్లుగా నొక బయలునఁ బడవేయింపుమని యాజ్ఞ యిడి బ్రహ్మనిష్ఠఁగొనియెను.

ఇట్టి పుణ్యచరిత్రునిచే వ్రాయఁబడినది యీ త్రివర్గము. ఇందలి భావము లత్యంత రమణీయములై యసందిగ్ధములై సమస్తజనాదరణీయములైనవి. ఇందలి విషయ శీర్షికలు మిక్కిలి యాలోచనముతో నొకటి వెనుక నొకటిగా కారణయుక్తముగా పొందింపఁబడినవి. విషయములను దేశ కాలబాధితములు గాక యెల్ల యెడల నెల్లవేళల నొకేతీరున నుండున ట్లగుటచే పెక్కు భాషలలోని కీగ్రంథ మనువదింపఁబడినది.

తెనుఁగున వేమన పద్యములు సుమతి శతక పద్యములు సందర్భవశమున సామాన్యులనోటను వాక్రువ్వఁబడుచున్న యట్లే ద్రవిడమందు కురళ్ పద్యములు సమస్త జనులనోటను ప్రామాణికములుగా వాడఁబడి వేద వాక్యములుగా గారవింపఁబడుచున్నవి.

మఱియు నిది మధురసంఘము వారిచేతను మిక్కిలి కొనియాడఁబడినది. తత్సంఘవిద్వాంసు లీగ్రంథముపై నిచ్చిన యభిప్రాయములే ఏఁబదిమూఁడు పద్యములు గల తిరువళ్లువ మాల యనఁబడుచున్నది. మఱియు కొందఱో విద్వాంసులు దీనిమహిమను పెక్కువిధముల శ్లాఘించి యున్నారు.

ఒక పండితుఁడు 'ఒక ఆవగింజను తొలచేసి యేడు సముద్రముల నందిమిడ్చియుంచిన తీరుననున్నది కురళ్ భావము' లనియెను.

వళ్లువనాయనారు దీనిని రెండడుగుల పద్దెములుగా రచియించుటచే నిది తెనుఁగున ద్విపదగా రచియింపఁబడినది.

దీని నోపికతో పరిశీలించి యిచ్చిన బహుభాషా విశారదులగు శ్రీ వెంకటరాజులు రెడ్డి గారికి కృతజ్ఞుఁడ.

ఇట్లు,

అంకితము

సీ. ధర్మంబు భువిని యథాస్థితి నెలకొల్పి
విబుధుల కమృతంబు వేడ్కనిచ్చి
ధరణి తల్లడలేక తగు రీతి నూల్కొల్పి
భక్త సంరక్షణ ప్రథ రహించి
నయమారఁగా సుమనః పక్షము వహించి
రాజసాహంకార తేజ మడఁచి
సుర తమశ్చరగుణ కులము రూపఱఁజేసి
ధర్మరాజస్థితి తనరనిల్పి
దుఃఖతతి నడంపఁ దూకొని బోధియై
కలికితనము పుడమి వెలయఁజేసి
జగములనుసృజించి తగఁబ్రోచి తుదిని లో
నడఁచు వానిఁ దలఁతు నహరహంబు. ౧

ఉ. బాలకపాళికిం దగిన పద్ధతులన్ బహు పుస్తకంబులన్
బోలఁగ వ్రాసితిం దెలివి పుట్టఁగ నక్షర రాశినుండి ని
ర్వ్యలగ మంచి పొందికి వరించెడు నంతటిదాఁకఁ బద్ధతుల్
గ్రాలఁగ వాచకంబులు పురాణకథల్ తగు శబ్దశాస్త్రముల్ ౨

శా. గ్రంథంబుల్ రచియించు టెన్నఁదగు కార్యంబైనఁ బ్రోత్సాహ సం
బంధుల్ తక్కువయైరియంచు వచియింపన్ రాదు మాత్సర్య దు
ర్గ్రంథుల్ మిమ్మటుమైరి వారలకు నీ ర్ష్యాక్రోధ దుర్మానముల్
సంధుక్షించెడి వారెకాని రసికుల్ కన్పట్టరై రెచ్చొగన్ ౩

మ. ధనికుల్ చూడఁగఁ బారమార్థిక సుచింతాహీనులై యుండ్రు ని
ర్ధనులౌ వారలఁ గొందరైన రసికుల్ రాజిల్లుచున్నం గ్రియా
ఘనతల్ గానము రెండుఁగల్గినను దుర్గర్వంబు నశాంతియుం
గొను వారల్ జగమందు చిత్రములు పెక్కుల్ తెల్పఁగా శక్యమే! ౪

సీ. తనకులంబునవారిఁ దలయెత్తనీరాదు
ములక గిట్టదమని పలుకువాండ్రు
తెలిసినవారి రీతిని నటించుచు సొమ్ము
వమ్ము సేయుచునుండు నెమ్మెకాండ్రు
పరుల కొంపలఁ గూల్ప పర జీవితమ్మును
దుమ్ము సేయుచునుండు దొడ్డవాండ్రు
న్యాయస్థలంబులే యావాసములుగఁ గై
కొని పేరు నార్జించు గొప్పవాండ్రు

ఇట్టిపనుల హేమా హేము లెల్ల కడల
దండిగానుండు వారలీ మండలమున
ఐన జిల్లేళ్ళ గందంపు మ్రానికరణి
మంచువలె మందునకెయుండ్రు మహితగుణులు

సీ. నిరతాన్నదాత సన్నియత ప్రతిజ్ఞుండు
వృద్ధిఁ గోరక ఋణమిచ్చు సుగుణి
పరులయాపద తన బన్నంబుగా నెంచి
పరితపించుచుఁ దీర్ప జరుగు నతఁడు
అన్నంబు వేళకు నతిథులు సత్రంబు
నందుండు రా యని యరయు ఘనుఁడు
నిఖిల దుర్గుణముల నీఁగఁ ద్రోచిన పుణ్యుఁ
డఖిల సద్గుణముల కాటపట్టు

శాంతిమూర్తి సాత్త్వికమూర్తి సాధుహితుఁడు
సతము శ్రీరామ సేవనా సక్తుడగుచుఁ
గొత్తకోట గ్రామంబునఁ గొమరు మీఱఁ
ప్రేరుబడయుఁడు రామస్వామిరెడ్డి యతఁడు.

మ. నను బ్రేమంబునఁ జేరఁజేరి విమలా - నందాననం బొప్పఁగా
మనవంశంబున కీవు భూషణమవై - మర్యాద పాటించి యిం
పౌనరం గూర్చిన పెక్కుగ్రంథముల న - చ్చొత్తింప కున్నన్ వృథా
చనుఁగాదా? యని మందలించి కరుణా - సంరంభ గంభీరుఁడై ౭

చ. కలసిన యంత యక్కఱకు - వచ్చిన యప్పుడు తీసికొమ్ము చం
చలమగు డబ్బుకై మది వి - చారము నొందకు మచ్చుగూర్చి యం
దులఁ గను లాభముల్ యశము - లోపము నందుము సంతసింతు ని
య్యెల హారియిచ్చు ద్రవ్యమది - యెల్లర మేలొనరింపనే కదా? ౮

ఉ. కొంకక తీసికొమ్మనుచుఁ - గోరిన వేళలఁ గోరినంత ని
శ్శంకముగా నొసంగి కృప - సాయము చేయుటఁబట్టి యేను ప
ల్యంకిక నెక్కినంత ముద మందుచుఁ - బొత్తము లచ్చుగూర్చి యే
యంకిలిలేక లోకహిత - మాదటఁజేసితిఁ గీర్తి నందితిన్

చ. మొనపున నించుమించుగను - ముప్పది గ్రంథము లచ్చుగూర్చితిన్
ధనము గడించు మార్గములు - తంత్రములుం బరికించి చూచితిన్
మనమున నించుకేనియును - మన్నన గూర్పని వంచు నెంచితిన్
మనమును చంపుకో జడిసి - మానితి వర్తకచింత నంతటన్ ౧౦

చ. కమిమను లేని పాత్రములఁ - గైకొను వెజ్జులు లేర యిక్కలిన్
క్రమమున గ్రంథగౌరవము - గాంచిన పుణ్యులు కొన్నవాన ని
క్కముగను వచ్చు ద్రవ్యమది - గాజుల చేరము భోజనానికే
సమపడు నన్నసామెతయు - సార్థకమై కనుపట్టె నాయెడన్. ౧౧

ఆ. ధనము నిచ్చి కొనెడు - ఘన వదాన్యులకంటె
సురకకొను మహాత్ము - లుంద్రు పెచ్చు
వెత్తి సెట్టి చేర - మిత్తింపులం బొందు
చందమయ్యెఁ గొన్ని - సమలలోన. ౧౨

క. మొదలు చెడు బేర మిట్టులు
తుదిముట్టక యుండ దొరలె దొరతనమందుం
బదిలములగు శాసనములు
తుదకది విఘ్నేశు పెండ్లి తోయంబయ్యెన్

ఉ. నష్టము నొందుచుంటినని - నాహితబంధుఁడు నెమ్మనంబునన్
గష్టమునొందఁడున్ గసరి - కాదనఁడున్ మఱి సంతసించుచున్
దుష్టి వహింపుమంచు సమ - దున్నతి నొందెదవంచు నప్పుడున్
స్పష్టముగా వచించు నది - సాధుల శీలము కాదె మేదినిన్ ౧౪

చ. అతని కుమార రత్న మొకఁ - డార్జవ శీలుఁడు తండ్రి శీలమే
ప్రతిఫలమందు కైవడిని - భాసిలు వేంకటరామరెడ్డి య
త్యతులిత సాత్త్వికుండు పర - మార్థ విచారుల పట్టుగొమ్మ ని
శ్చితమతి బీజధర్మమును - చెట్టు వహింపక భేదమందునే? ౧౫

సీ. తండ్రిచేఁతల కద్దు దగులఁడు సరికదా
మన్నెగూర్పఁగఁ బాటు పడుచునుండు
బీదసాదల పాలి పెన్నిధానంబని
ప్రఖ్యాతి వడసిన ప్రణుతగుణుఁడు
పరకాంతలను తల్లి పగిదిఁజూచెడు వాఁడు
పరుల మేలున కాసపడెడు వాఁడు
దాంభిక వేషంబు దలఁపకుండెడువాఁడు
కల యంతలోఁ దృప్తిఁగాంచు వాఁడు

పలికిబొంకఁ డొసంగి నొవ్వండుకుంత
అన్ని సుగుణ గణంబుల కాట పట్టు
పృథివి వేంకటరామ సాత్త్వికసముండు
కోటి కొక్కఁడు దొరకఁడు కోరి వెదక

చ. అతఁడును నాయెడన్ మిగుల - నర్మిలితోడఁ జెలంగువాఁడు నా
హితమును గోరువాఁడు తలఁ - పెంతయు నంతియ పల్కు పల్కున
వ్రతమునఁ జేతయుం దనరు - విస్ఫుట శీలుఁడు తండ్రికంటె నిం
గితమున దొడ్డయై పరులఁ - గేరఁడు నొవ్వఁగ మాటలాడఁడున్ ౧౭

చ. తనయుఁడు తండ్రియున్ బహువి - ధంబులఁ జేసిన సాయమే నవున్
జనులకుఁ జూపఁగల్గినది - చాలిన సజ్జన సంఘ మాన్యఁగా
వనయము వారు పెట్టిన ప్రి - యంబగు దీపమె మద్గృహంబునన్
గొనకొని వెల్గుచున్నయది - కూరిమి తైలముతోడ నేఁటికిన్ ౧౮

ఉ. ఆ విమలాత్మ ప్రేమ కుతుఁ - డన్నిటఁ దండ్రిని గాఁతఁబోలి వి
ద్యా వినయ ద్వయంబు మణి - హాటక భాతి రహింపఁగాఁ జిరం
జీవి సుమిత్రకేది గుణ - సేవధియై తగె రామలింగమన్
భావజ సుందరుండు పితృ - భాసిత పుణ్యతపఃఫలంబు నాన్ ౧౯

ఉ. వారి కుటుంబ మెల్లపుడు - వారని తామర తంపరై మహిన్
శ్రీరమణీయ సంపదలు - శిష్ట జనావన కీర్తి సౌఖ్యముల్
శ్రీరఘువీర శేఖరు న - శేష కృపామతి నొందుఁగాత మం
చే రహియించి శ్రీశు నుతి - యించుచు నుండెద సర్వకాలమున్

ఉ. ద్రావిడ భాషయందుగల - ధర్మనిధానము వేదతుల్యమున్
ధీవరపాళి వాక్కులను - దేజిలు నానుడి గాఁగ నాకుల్
శ్రీవర సత్కృపన్ దెనుఁగు - చేసితి నీతికిఁ దావలంబునై
పావన పాటఁ దానికిఁ ద్రి - వర్గము నా నభిధాన మించితిన్ ౨౧

శా. రామస్వామికిఁ దక్క నేరికిఁ గృతుల్ రాజిల్లఁగా నంకితం
బామోదంబున నీయకుండియును నే - య్యంబొంద నాపై ఘన
ప్రేమంబుంచిన కారణంబున నెత - త్ప్రేమాబ్ధి బద్ధుండనై
రామస్వామి కొసంగితిం గృతి త్రివ - ర్గంబున్ యశోదీప్తికై ౨౨

రెండవ కూర్పు.

ఈ కూర్పున కవకాశము లభించినది అర్థలాభవశమునఁగాదు. (చూ. అంకితము 10–13 పద్యములు.) ద్రవిడ వాఙ్మయమునుండి సద్గ్రంథములు పెక్కింటి ననువదించిన నాపరిశ్రమమునం దపారాదరముంచి యన్నిగ్రంథాలయము లందుంచవలసిన ట్లనుమతించి ఆంధ్ర గవర్నమెంటు విద్యాశాఖవారు ఉత్తరువులు దయచేయుటచే వారికి సర్వదా కృతజ్ఞుఁడ.

ఇందు భావ సారళ్యముకొఱకు కొద్ది మార్పులు కావింపఁబడినవి.

ఇట్లు,

పూతలపట్టు శ్రీరాములు రెడ్డి.

విషయ సూచిక.

౧ ధర్మకాండము.

౧ దైవస్తుతి
౨ వానమేలిమి
౩ యతుల మహిమ
౪ తగవు బలిమి

ప్రవృత్తిమార్గము

౫ గృహస్థ జీవితము
౬ సహధర్మిణి
౭ బిడ్డలఁ బడయుట
౮ మక్కువ కలిమి
౯ అతిథి సత్కారము
౧౦ హితవాక్కులు
౧౧ మేలెఱుక
౧౨ నడియునికి
౧౩ అడఁకువ కలిమి
౧౪ నడవడి యునికి
౧౫ పరసతీ విరాగము
౧౬ ఓరుపుఁ గలిమి
౧౭ ఈఁదలేమి
౧౮ నాఁచికొనమి
౧౯ వెనుక నిందింపమి
౨౦ పల్లఱపులాడమి
౨౧ పాపభీతి
౨౨ ఉపకారము
౨౩ ఈవి
౨౪ కీర్తి

నివృత్తిమార్గము

౨౫ దయాళుత్వము
౨౬ మాంస నిషేధము
౨౭ తపము
౨౮ అనర్హావర్తనము
౨౯ దొంగిలింపమి
౩౦ సత్యము
౩౧ కోపము లేమి
౩౨ అనిష్టము చేయమి
౩౩ చంపమి
౩౪ అస్థిరత్వము
౩౫ పరిత్యాగము
౩౬ తత్త్వ వివేకము
౩౭ రాగ త్యాగము

౨ అర్థకాండము : రాజపద్ధతి

౩౮ విధి
౩౯ రాజ మహిమ
౪౦ విద్య
౪౧ చదువమి
౪౨ వినికి
౪౩ తెలివి కలిమి
౪౪ చెడుగు నీఁగుట
౪౫ సత్సహవాసము
౪౬ క్షుద్రసంగ వర్జనము
౪౭ విమర్శించి చేఁత
౪౮ శక్తి నెఱుఁగుట

౪౯ కాలము తెలియుట
౫౦ స్థానము తెలియుట
౫౧ తెలిసి తేలుట
౫౨ తెలిసి పనిగొనుట
౫౩ బంధు ప్రేమ
౫౪ మైమఱవమి
౫౫ న్యాయ పాలనము
౫౬ అన్యాయ పాలనము
౫౭ భీతి కలిగింపమి
౫౮ కనికరము
౫౯ వేగుల నుంచుట
౬౦ ఉత్సాహ సంపద
౬౧ ఆలస్యములేమి
౬౨ మనుజయత్నము
౬౩ కష్టము నోర్చుట

రాజ్యాంగ పద్ధతి

౬౪ మంత్రిత్వము
౬౫ పలుకు నేర్పు
౬౬ కార్యశుద్ధి
౬౭ కార్యదృఢత
౬౮ కార్యపద్ధతి
౬౯ దూత్యము
౭౦ రాజాశ్రయము
౭౧ ఇంగితజ్ఞానము
౭౨ సభ తెలియుట
౭౩ సభకు వెఱవమి

కోశ పద్ధతి

౭౪ దేశము
౭౫ కోట
౭౬ విత్తార్జన విధము
౭౭ సేనా మహిమ
౭౮ సేనా శౌర్యపటిమ

మైత్రి పద్ధతి

౭౯ స్నేహము
౮౦ స్నేహ విచారణము
౮౧ చనవు
౮౨ చెడు చెలిమి
౮౩ తగు చెలిమి

దుఃఖ పద్ధతి

౮౪ వెడఁగు
౮౫ అల్పజ్ఞు సహంకారము
౮౬ పగ
౮౭ పగ మహిమ
౮౮ పగ స్వభావము
౮౯ లోపగ
౯౦ పెద్దల నగౌరవింపమి
౯౧ స్త్రీలకు లోఁగుట
౯౨ వెలయాండ్రు
౯౩ కల్లుద్రావమి
౯౪ జూదము
౯౫ మందు

ప్రజాపద్ధతి

౯౬ కులీనత
౯౭ మానము
౯౮ గౌరవము
౯౯ గుణ సమృద్ధి

౧౦౦ నడవడి కలిమి
౧౦౧ ఫలహీన సంపద
౧౦౨ సిగ్గు కలిమి
౧౦౩ కుటుంబ భరణ పద్ధతి
౧౦౪ సేద్యము
౧౦౫ పేదఱికము
౧౦౬ యాచన
౧౦౭ వేడిఁకోలు వెఱపు
౧౦౮ నీచత్వము

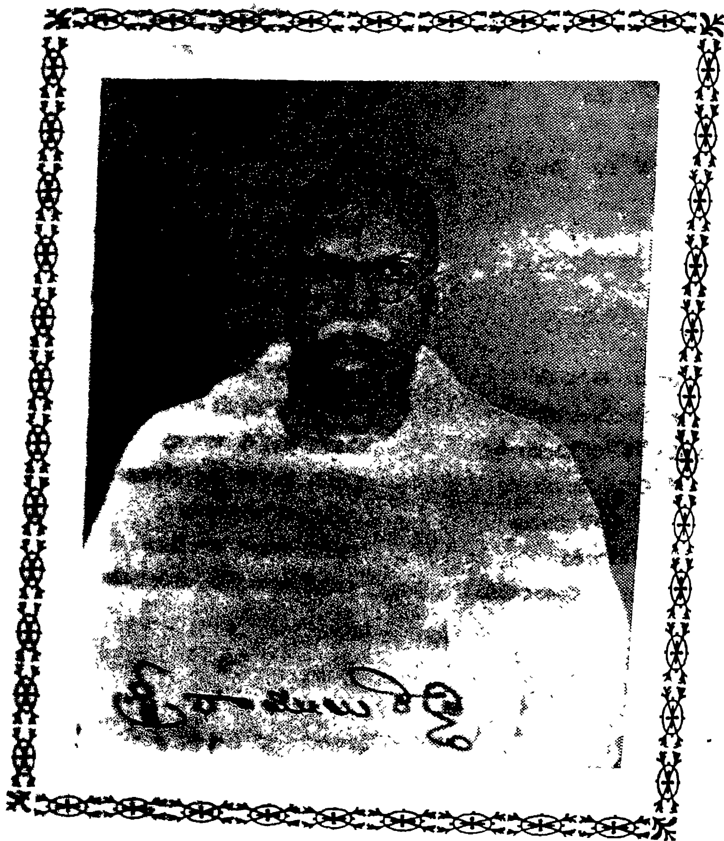
౩ కామ కాండము

పెండ్లికి మునుపు.

౧౦౯ రూప తాపము
౧౧౦ జాడ యెఱుక
౧౧౧ కూడిక కొనియాట.
౧౧౨ మేలిమి మెచ్చుట
౧౧౩ మోహాతిశయము
౧౧౪ సిగ్గు వీడుట
౧౧౫ అడకొ తెలుఁగుట

పెండ్లికి పిదప.

౧౧౬ వియోగ తాపము
౧౧౭ వంతచేఁ గృశించుట
౧౧౮ కన్నుల పరితాపము
౧౧౯ పాలి పరితపించుట
౧౨౦ ఏకాంత వేదన
౧౨౧ పలవరము
౧౨౨ కలవరము
౧౨౩ ప్రొద్దుఁగని పొగులుట
౧౨౪ అవయవకార్శ్యము
౧౨౫ తనలో తా నాడుకొనుట
౧౨౬ నిలుకడ చెడుట
౧౨౭ ప్రోషితుల కోరికలు
౧౨౮ భావప్రకటనము
౧౨౯ సురత వాంఛ
౧౩౦ మనసుపైఁ గనలుట
౧౩౧ పొలయలుక
౧౩౨ అలుక వాఁడిమి
౧౩౩ అలుకచే ఆనందము

౧. ధర్మకాండము

౧. దైవస్తుతి.

౧ అక్షరంబు లకార మాదిగాఁ గలవి
అక్షరుఁ గలవి య ట్లఖిల జగములు

౨ చదువుచే ఫలమేమి సర్వజ్ఞు పూత
పదములకును భక్తిఁ బ్రణమిల్లకున్న

౩ అలరులపై నేగు నతని పాదములు
గొలుచువారు సుఖమ్ముఁ గొంద్రు సతమ్ము

౪ ఆశ నిరాశయు నందని పరము
నాశించు వారల కాపదల్లేవు

౫ స్థిరు మేటిమహిమఁ గీర్తించు వారలను
దరిఁజేర వజ్ఞతం దనరు ద్వంద్వములు

౬ నిర్వికారుని నీతి నెఱి నిల్చువారు
నిర్వృతి నుందురు నిచ్చలు తారు

౭ అగుఁగాక యనము పదాశ్రిత తతికి
నగున చిత్తవ్యథ నణఁప నన్యులకు?

౮ తరియింత్రు ధర్మాబ్ధి తత్పదాశ్రితులు
పెరల కరిది దాఁటఁ బెర జలనిధుల

౯ మొనసి యష్టగుణుని మ్రొక్కని శిరము
నెనసిన యంగంబు లిల నిష్ఫలమ్ములు

౧౦ తరియింత్రు భవ మహోదధి భక్తవరులు
తరియింప రజు పద తరణి దూరగులు.

౨. వానమేలిమి.

౧ వానచే లోకంబు వ్యవహార మగుటఁ
దా నమృతమ్మని తగఁ జేరు గాంచె

౨ కుడుచువారికి మంచి కుడుపులఁ గూర్చి
కుడుపుఁ దానయి యొప్పు గూర్చును వాన

3 వఱపు గల్గిన భూమిఁ బ్రాణిచయంబు
వరటు నాఁకలిచేతఁ బలుపాట్లు గుడిచి

౪ మొగులు కురియకున్న మొనసి కర్షకులు
తగ నేరు దున్ని సేద్యము సేయలేరు

౫ కురియక జీవులఁ గొదచేసి చెఱుపఁ
గురిసి పోషింప మొగులె పో వలంతి

౬ పసిమీఱ నిలను వర్షము పడకున్న
పసిమేయు పూరియు బ్రాఁతియౌఁ గాంచ

౭ కురియకుండిన మహాకూపారమైన
వరటి తద్గుణము కీడ్పడుట నిజంబు

౮ నిత్యనైమిత్తిక నియతులు దేవ
కృత్యముల్ జరుగవీ యిలఁ గఱవైన

౯ వానలేకున్న విశ్వంబునయందు
దానంబుఁ దపము నెద్దడి సాగిరావు

౧౦ నీరు లేకున్నచో నిలువదు జగము
నీరున్న నే యెల్ల నియత శీలములు.

3. యతుల మహిమ.

౧ శీలంబు కొఱకుc ద్యజించిన ఘనుల
మేలెంచి గ్రంథముల్ మిక్కిలి పొగడు

౨ యతుల పేరిమి మెచ్చి యభినుతించుటలు
మృతినొందువారి లెక్కిడుటను పోలు

3 ద్వయగతుల్ తిలకించి తగవాచరించు
నియతుల మహిమంబు నెతిమేలుచేయు

౪ ధీసృణి వలన నింద్రియ నాగములను
నాసిల్లcజేయు నెన్నcగ ముత్తి విత్తు

౫ విజితేంద్రియుల శక్తి వీక్షింప సాక్షి
అజర నాయకుcడు బలారియే చాలు

౬ ఘటియింత్రు దుర్ఘట కార్యముల్ పెద్ద
లటు చేయలేని వా రల్పులు జగతి

౭ పంచ తన్మాత్రల పద్ధతు లెఱుcగు
నంచితు నెఱుకకు నడcగు లోకంబు

౮ తీరైన వశ్యవా గ్ధీరుల మహిమ
వారి యమోఘంపు వాక్కులె తెలుపు

౯ గుణమను కొండపైc గూర్చున్న వారి
క్షణ కోపమైనను కాచుకో నరిది

౧౦ అన్ని ప్రాణుల యెడ ననుకూల కరుణ
యున్న పెద్దలె శాంతు లుత్తమ యతులు.

౪. తగవు బలిమి.

౧ పరువిచ్చుఁ బేరిచ్చుఁ బరము నొసఁగు
పరులకు మేలౌ ధనంబు ధర్మంబు

౨ కలదె ధర్మముకంటె ఘనలాభ గరిమ?
కలదె చెడుగు దానిఁ గడఁద్రోచుకంటె?

౩ తగవు సాధింపంగఁ దగినట్లు యుండెఁ
దగుఁజేయ విడువక తగఁజెల్లు పట్ల

౪ మది దోషములనెల్ల మాన్చుట యొప్పు
నదియు తగవు; పెర లాడంబరములు

౫ కరను కినుక యాస కడుపూఁద నాల్గుఁ
దఱిమి చేసినయదె తరమైన తగవు

౬ ఆనాఁటికవక చేయందగుఁ దగవు
తానె వీడని తోడు తనయేగువేళ

౭ ఇది ధర్మఫల మననేల? పల్లకిని
కదిసి కాంచుమ యెక్కుఘనుల మోపరుల

౮ తడయక విడువక తగవాచరింప
యెడఱాయియై యాఁపు నిల మఱుబాము

౯ ఆనంద మః స్వధర్మాప్తి నానేని
కానివి యశ మొసఁగవు వగ నిడును

౧౦ చేయఁగఁదగినది శ్రేయ మొక్కండ
పాయఁగఁదగినది పాప మొక్కండ.

ప్రవృత్తి మార్గము.

౫. గృహస్థ జీవితము.

౧ తమ ధర్మములనుండు తక్కుముప్పురకు
విమలుఁడౌ గేస్తాదవిన దారి తోడు

౨ యతులకు బీదల కతిథుల కరయు
మృతులైన వారికి మేల్తోడు గేస్తు

౩ పితరులు దైవంబు విందు చుట్టంబు
నతఁడను నేవుర నగుఁ గావ గేస్తు

౪ పాప దూరతఁ గూర్చి పంచి భుజించు
నాపుణ్యు మనుగడ కాపద ల్లేవు

౫ అర్హాధర్మము ప్రేమ యులరారునేని
గార్హస్థ్యమున కదే గరిమయు ఫలము

౬ తనధర్మమును గేస్తు తగురీతి నడపఁ
గను మేల్ఫలము లేదు కఠిన తపమున

౭ తనధర్మమున గేస్తు తగురీతి నడవ
మొనసి యమమునొందు ముగురలో మేటి

౮ తనపాడి వీడక తక్కు ధర్మముల
కనువిచ్చు గేస్తు శ్రేయమె బలీయంబు

౯ ఉత్తమ ధర్మమే యుటిది గార్హస్థ్య
ముత్తమోత్తమ మది యొందదే నగడు

౧౦ భువి ధర్మముల గేస్తు పొనరుగా నడవ
దివిజులలో వానిఁ దేర్చి లెక్కింత్రు.

౬ సహధర్మిణి.

౧ శీలంబు పొదుపు నేర్చెలువకుఁ గలుగు
నాలేమ యిలుతేని కగు మంచితోడు

౨ ఇలువడి లేకున్న యిల్లాలి తోడి
యిల్లువేని మనికి మేలెనసియు వితమె

౩ ఎది లేని దిల్లాలి కిలువడియున్న ?
నెది కల దిల్లాలి కిలువడి లేక ?

౪ నిలుకడ యీలువు నగడిన గృహిణి
గలిగిన మరి పొందఁగల దెద్ది కలదు ?

౫ భర్తదైవముఁగన నిలుతేనిఁ గొలుచు
సతి యాజ్ఞ యిడిన వర్షంబును కురియు

౬ తనధర్మమును గాచి దయితుని గాచి
మనసేలి విడుగదు మంచియిల్లాలు

౭ ఏమి కావది చెఱసిడి కావు సతులఁ ?
దా నీలువును గాచు తగవె యుత్తమము

౮ ఇట సతుల్ భర్తల నెలమి మన్నింప
నట సురల్ మన్నింతు రా సతీ మణుల

౯ పొగడిక పడు పతి పొనరక యున్న
పగఱ యెదుట సింహ వరగతి లేదు

౧౦ మగఁడికి శీలమే మంగళకరము
పడయ సుపుత్రుల వరభూష యదియు.

౭ సంతానము.

౧ తెలియఁదగిన వానిఁ దెలియు బిడ్డలను
గలుగుట గాకొండుఁ గాంచఁగా లేదు

౨ ఏడు పుట్టువులందు నెనయవు చెట్ట
లాడిక లేని గుణాఢ్యులఁ గన్న

౩ తనయులే యందురు తగుసొత్తు; వారు
జనియింత్రు కర్మాను సారులై తమకు

౪ చిన్ని చేతుల తోడఁ జిఱుతలు కలుపు
నన్నంబుకంటె నాయమృత మింపగునె ?

౫ చిఱుతల నివురఁగాఁ జెందు మైతనివి
చిఱుతల పలుకులు చెవి కింపు నింపు

౬ వీణియ క్రోవి యింపిత మనువారు
కూనల తొక్కు పల్కు విననివారు

౭ జనకుండు సుతులకు జరపు మే లదియ
తనయులఁ బండితో త్తములఁ జేయుటయ

౮ తమ కొమరులు పండిత శ్రేష్ఠు లగుట
తమకంటె నించును తమి యితరులకు

౯ తనయుని జనులు విత్తముఁడని యాడఁ
గనిన యప్పటికంటెఁ గన్నదుప్పొంగు

౧౦ ఎన్ని నోములు నోచె నితఁడను పలుకె
కన్నతండ్రికి బిడ్డ గావించు మేలు.

౮ మక్కువ కలిమి.

౧ పెరిమ కున్నదె మూసిపెట్టడు తలుపు
పోరి సదయుల యశ్రువులె దాని వెలుచు

౨ అదయుల పనులన్ని యగుచుండుఁ దమకె
సదయుల యెమ్ములుం జను నితరులకె

౩ అనువు లాడలితోడ నమరిన ఫలము
సనెఁ బ్రేమమయ వృత్తి జరపుటకొఱకె

౪ ప్రేమ హృద్బంధంబు వృద్ధి పొందించు
భూమి జనుల కది పొందించు మైత్రి

౫ ఇలఁ బెను భోగంబు నెనయు గృహస్థుఁ
డల ప్రేయమయ వృత్తి నలరిన ఫలము

౬ పాడికే ప్రేమ తోడ్పడు నను స్వాడఁగు
తోడగుఁ జెడుగులఁ దోలఁప నయ్యదియు

౭ ఎమ్ములే నునుఱుల నెండయుఁ బోలె
నెమ్మి లేనునుఱుల నెఱి కాల్చి వైచు

౮ ఎలమి నుంతయు లేని యిలుజేని బ్రతుకు
తలిరుచు జెముడు చందమగు నెడారి

౯ ఒడలిలో మక్కువ యొండు లేకున్నఁ
గడమ యంగము లుండి కను ఫలమేమి ?

౧౦ ఎలమి కలవె జీవ మెనయు కాయములు
తోలుక గప్పిన యెంప తుక్కు లన్యములు.

౯ అతిథి సత్కారము.

౧ ఉండి యోషి గృహస్థుఁ డౌగి మనుటెల్ల
నొండేమి? విందుల నుపచరించుటకె

౨ అతిథి వాకిట నిల్వ నమ్రతమేనింటి
యతఁడు తాఁ దినఁగోరు టర్హంబుగాదు

3 వచ్చు విందుల నిచ్చవడిఁ గొల్చువాని
మెచ్చు జీవితము లేమిం గీడుపడదు

౪ తగు విందు నగుమోము తనర సేవించు
సుగుణు నింటను సిరి సొంపుగ నిలుచు

౫ అతిథుల సేవించి యవ్వలఁ గుడుచు
నతని పొలమున వేయఁగనేల విత్తు?

౬ ముందటి విందులఁ బూజించి వచ్చు
విందులఁ గనువాఁడు విబుధుల విందు

౭ అతిథి పూజాఫల మలవియే నుడువ
నతిథి యోగ్యతఁబట్టి యది యెనలారు

౮ అతిథులఁ బూజించి యలరని వారు
గతి చెడితిమ యంద్రు కై సొమ్ము చెడఁగ

౯ ఉండి లేవడి యది యోగ్యుల కిడమి
ఉండు నా మూఢత్వ మొగి నెడ్డెలకడ

౧౦ వాసన గొనునంత వాడును పొగడ
వేసరు విందు తాఁ బెడమోము సేయ.

౧౦ హితవాక్యములు

౧ కరుణామృదుత యవక్రతయు ధర్మంబు
నరవైన యదియె ప్రియోక్తి యటంద్రు

౨ లలి మొగంబునఁ బ్రియాలాపంబు లాడు
టెలమి నిచ్చుటకంటె నెక్కుడౌ నండ్రు

3 నగుమోముతోఁ గాంచి నడ తెంచి యెలమిఁ
దగు ప్రియ మాడుటే ధర్మమటండ్రు

౪ అందఱు నలరు ప్రియాలాపమాడఁ
జెంద దెద్దడి నగు చెట్ట లాతనికి

౫ మనుజున కతి ముఖ్య మండనంబు లగు
వినయంబును ప్రియోక్తి; పెరయవి కావు

౬ అరసి యర్థములు ప్రియాలాపమాడఁ
దఱుఁగుఁ బాపంబులు ధర్మంబు పెఱుఁగు

౭ ఉపయుక్తమయి గుణయుతమగు వాక్య
మెపుడు నయము నిచ్చు నెసఁగించు మేలు

౮ కొడిమలు గనరాని గురుహిత వాక్కు
లిడుఁ గడు సంతోష మిరు పుట్టువులను

౯ హితవాక్కు లింపెనయించుట యెఱిఁగి
వితగఁ గరుసు పలుకు వితమేమి కోరి?

౧౦ హితవాక్కులుండ నహితము లాడుటలు
గతిసెడి పండుండఁ గాయఁ దినుటలు.

౧౧ కృతజ్ఞత.

౧ ఒదవని వానికి నొదవు మేలునకు
నొదవవు పాటి యీ యుర్వియు దివియు

౨ అదనెఱింగి యొనర్చి నట్టి యుపకృతి
అది యల్పమైన వ్రేఁగగు భూమికంటె

౩ ఫలము కోరక చేయఁబడిన యామేలు
అలఁతి యయ్యు ఫలాన నబ్ధికిఁ బెద్ద

౪ నలుసంత మేలైన నగ తుల్యముగను
తలఁతురు మదిలోనఁ దత్ఫల విదులు

౫ మేలు కొలఁది గాదు మేలు మేల్గొన్న
శీలి యోగ్యతఁబట్టి చెన్నొందుచుండు

౬ మఱవరాదు విమల మానసునీతి
తొఱఁగరాదు దొసంగు దోర్చిన మైత్రి

౭ మూఁడిన యిడుమలఁ బోకార్చు చెలిమి
నేడేడు భవముల నెన్నుచుందురు

౮ మంచిని మఱచుట మంచిది కాదు
మంచి కానిది నాఁడె మఱచుట మంచి

౯ కొలవంటి చెడుగు నొక్కఁడు చేయ నతని
తొలిచేయు మేలెన్నఁ దొలఁగు నాకీడు

౧౦ చెఱచిన మేలు పాచితి యుండుఁగాని
మఱచినవానికి మఱి లేదు భువిని.

౧౨ నడియుని !.

౧ ఒడికాన నొక వంక కొఱఁగక మెలఁగు
నడియునిక్కయొక్కటే నలువైన తగవు

౨ నడియునిక్కవాని ధనంబెల్ల చెడక
బడిబడి తరువాతి వారల కొదవు

3 నలువొనంగినయేని నడియునిక్క తోలఁగఁ
గలుగు సంపదఁ బ్రోవఁగాఁదగు నాఁడె

౪ ఏరు యోగ్యు లయోగ్యు లెవరన నేల?
వారి పిదప నిల్చువానిచేఁ దెలియు

౫ చెడుగు మేల్గను నొనర్చిన కర్మగతుల
నడియునిక్క యెడ నుంట నగ ధీవరులకు

౬ నడియునిక్క యెద వీడి నడచు తలంపె
చెడు సూచనంబని చెప్పంగఁదగును

౭ తగులము తగవుగాఁ దగువాని తగ్గు
జగము పేద్దతిమిగాఁ జలుపదు తలఁపు

౮ తగ్గెచ్చు సరిచూపు దండియ పోల్కి
తగ్గెచ్చు లేమి పెద్దలకగుఁ దొడవు

౯ పలుకులలోఁ బక్షపాతంబు మదిని
నలుసంత లేకుంట నడియునిక్క యగును

౧౦ పరుసొమ్ము తనసొమ్ము వంటిదే యనుచు
జరుపు వాణిజ్యమే చను మేటి యగుచు.

౧౩ అడఁకువ కలిమి.

౧ అడఁకువ వేల్పులం దమరుచు నొకని
నడఁగమి యిడును తన్నంధతమమున

౨ అడఁకువకంటె గొప్పది లేదు గాన
నడఁవు నొడమువోలె నరయంగఁదగును

౩ విజ్ఞానమార్గాన వినయంబు నొంద
విజ్ఞు లెఱుంగుచో వెలయు గౌరవము

౪ తగవున నిల్చునాతని వినయంబు
పొగడొందు మేరువు పొడువును మించి

౫ వినయ మెల్లరకును వెలయు నొ నందు
ధనికుల కదిమేటి ధనముగా మెఱయు

౬ ఒక మేన ధులివలె నొప్పి యై దడఁప
నొకయేడు జన్మాల నొగిఁ దన్ను గాచు

౭ వేని వీడిన నాల్క విడక కావఁదగు
నానాల్కసడలిన నడరు దుఃఖములు

౮ మనసు నొప్పించెడి మాట యొండేని
వినుట కింపుగ నున్న వెడలించు మేలు

౯ కాలుచు పుండాఱుఁ గాని తా నెదను
నాలుకతోఁగాల్ప నవయ దా గుఱుతు

౧౦ అలుక యడఁచి నేర్చి యడఁగు వలంతి
వలనిని ధర్మదేవత ప్రతీక్షించు.

౧౪ నడవడి కలిమి.

౧ నడవడి గొప్పతనము నిచ్చుకతనఁ
గడఁక నసువుకంటెఁ గావంగఁబడెడి

౨ అలసియుఁ గాపాడ నగు నడవడిని
తెలిసి కాచి యరయ స్థిర నదే తోడు

౩ మంచినడత చుమ్ము మనుగడమేల్మి
క్రించుఁదనము సుమ్ము కీడగు నడత

౪ పాఱుండు మఱచినఁ బడయునా శ్రుతుల
జాఱిన నడవడి చనును దుర్గతికి

౫ కడుపూఁద గలవాని.కడఁ గల్మి లేదు
నడవడి హీను నందను పేర్మిలేదు

౬ నడవడి చెడిన నొనరు చేటు లరసి
విడువరు దానిని విజ్ఞాన యుతులు

౭ నడవడి యున్నచో నలువు నొందుదురు
చెడినఁ నొందఁగరాని చేటు లొందుదురు

౮ కడు మంచి నడత మేల్గలుగఁ గారణము
చెడు నడవడి కీడు చెందఁ గారణము

౯ ఒప్పిన నడవడి యున్న వారలకుఁ
దప్పితాఱియు నోటఁ దరలదు చెడుగు

౧౦ జగమునొంటి చనంగఁజాలని వారు
మొగిఁ బెక్కు నేర్చియు మూఢులే వారు.

౧౫ పరసతీ విరాగము.

౧ పరునాలి నాసించి వఱలెడు జడిమ
నెఱిధార్మికులకడ న్వెదకిన లేదు

౨ నెఱిదప్పి చరియించు నింద్యులయందు
పరు నాలిఁ గోరెడు వాఁడధముండు

౩ తను నమ్మి చనువాని దారను కవయు
మనుగడ కలవాని మను పీనుఁగండ్రు

౪ పట్టి పరస్త్రీని పఱుచు నాతనికి
నెట్టి సాయములున్న నేమి ? నిష్ఫలము

౫ సులభంబనుచుఁ బరు సుదతిని చెఱుపఁ
బాలివోని నిందలు పొలసి కీడ్పఱచు

౬ పరదార నెనసినఁ బగయుఁ బాపంబు
శిరము వ్రాలుడు నింద చేరి తన్నలము

౭ ఒరునాలి చెలితన మొల్లనియతఁడె
నెఱి తప్పు కిలుమ్మున్కి నెఱపెడు నతఁడు

౮ ఒరునాలి నొల్లని యురు పౌరుషంబు
నెఱియ కాదది యొక నెఱవైన వడత

౯ ఒగిఁ బరాంగన మూఁపు లొరయని వారె
తగు నిమ్మగుదు రెల్ల ధర్మంబులకును

౧౦ ఇతర ధర్మంబుల నెట్లు వీడినను
మతిఁ బరస్త్రీ వాంఛ మానుట లెస్స.

౧౬ ఓరుపుఁ గలిమి.

౧ తన్నుఁ గ్రొచ్చు వారిని ధర యోర్చులీల
తను కీడ్పఱుప నోర్చు తాల్మి మేల్ తగవు

౨ నిందల నోర్చుట నెఱవైన లెస్స
నిందల మఱచుట నెఱి యంతకంటె

౩ లేమి విందోమమి లేమిలో లేమి
బాలిశుఁ దాళుట బలిమిలో బలిమి

౪ మేలిమి చెడనీక మెలఁగఁ గోరునెడఁ
దాలిమి చెడనీక తాఁ గావఁదగును

౫ ఒఱగి లెక్కిడరు ప్రాజ్ఞు లోర్వనివారిఁ
బొగడుదు రోర్పరిఁ బొన్నోలెఁ దడవి

౬ ఓర్వక యడరిన నొకనాఁటి కింపు
ఓర్వ వినుతి లోకమున్నంత దనుక

౭ తగవేది యొరులు బాధ యొనర్ప నొచ్చి
తగు ప్రతిక్రియ సేయఁ దలపమి లెస్స

౮ పొగరుచేఁ జెడుగోరుల్ పొనరుతు రేని
తగ నోర్పు బలిమిమైఁ దగును జయింప

౯ కఱుమల చెడు పలుకుల నోర్చువారు
నిజము యతులకంటె నెఱి మేలువారు

౧౦ తిండి యోర్చెడు ముని ధీరులకంటె
తిట్ల యోర్చువారలే స్థిర గొప్పవారు.

౧౭ ఈఁడ లేమి.

౧ తన యెడఁద నసూయ తనరని తీరు
తన నడవడిగాఁగఁ దగు నలవఱుప.

౨ ఎవరి యెడను నేని యెరుసూడ్పుకంటె
మివిలిన త్యాగంబు మేదిని లేదు

౩ ఒరుల సంపదఁగాంచి యోర్వలేనతఁడు
పరమ ధర్మశ్రీని వలదనువాఁడు

౪ ఎగ్గువలని కీడు లెఱిఁగి వివేకు
లెగ్గొనర్పరు మది నీరసమూని

౫ ఎరుసు లోనున్న నదే చాలుఁ బగఱు
మఱచినఁ జెడిన నేమఱ కిచ్చుఁ జెడుగు

౬ పరుల యీగి కసూయపడి క్రుళ్లువాఁడు
తెరలు స్వజనులతోఁ దినఁ గట్ట లేక

౭ పరుల కల్మి కసూయ పడువాని యిల్లు
సిరియొల్ల కక్కకుఁ జే సూపి విడుచు

౮ కడుపూఁద యనుపాపి కడఁక భాగ్యంబు
నెడలించి నిరయంబు నెనయఁగాఁ ద్రోచు

౯ అనఘుని లేమి యీర్ష్యాళువు కలిమి
ఘన లోక చిత్రంబుగా నెన్నఁబడును

౧౦ లేరీసుచే వర్ధిలిన వారు ముందు
లేరది లేమిఁ బొలియు వారలెందు.

౧౫ నాఁచికొనము.

౧ వడియున్కి విడి సద్ధనము నాఁచికొన్న
చెడుఁ గుటుంబము మఱి చెడుగులు గలుగు

౨ వడియున్కి చెడుటకు నడిఁకెదువారు
కడుపుఁగూటికిఁ గడంగరు నింద్యములకు

౩ చిఱు సుక మాసించి చేయరు కొడిమ
తఱుఁగని సుకము పొందఁగఁ గోరువారు

౪ విజితేంద్రియులు సత్య విమల మానసులు
ఇజ్జైనఁ బరుల సొత్తిచ్ఛింప రెపుడు

౫ కలఁగి దురాశచేఁ గానివి సేయ
నలసి పడయు తెల్వి నగు ఫలంబేది!

౬ సదయుఁడైనను పర సంపదఁ గోరి
యెదఁగీడు దలఁచిన నెయిదు నాశంబు

౭ ఒరుసొత్తు నాఁచి తానొందిన యొడమి
పొరయించుఁ జెడుగుఁ గావునఁ గోరఁదగదు

౮ పరుచేతి ధనము నపహరింపకుంట
తఱుగులేమి యగును తన ధనంబునకు

౯ ఎఱిఁగి ధర్మము ప్రాజ్ఞ లేఁకర రెందు
ఎఱిఁగి వారిగుణంబు లెనయును లక్ష్మి

౧౦ అరయ శాసింప నగు వినాశమ్ము
కోరమి యొసఁగును గొప్ప గారమ్ము.

౧౯ వెనుక నిందింపమి.

౧ పాటిసేయక చెడుపని మాను కంటె
మాటున నిందలు మానుట లెస్స

౨ పాటఁ దిట్టి కోడిమె పచరించుకంటె
మాటునఁ దిట్టుచు మఱి నవ్వ చెడుగు

౩ మఱుఁగున నిందించి మనుకంటెఁ జావ
ధరనబ్బు వానికి ధర్మఫలమ్ము

౪ దయలేక యెదుట నిందలు సేయుకంటె
నయమాడి యెదుట వెన్కల నిందచెడుగు

౫ విరివిగాఁ దగవు చెప్పెడివాని మనసు
మఱుఁగున నను కీడు మాటలఁ దెలియు

౬ పరుల దోసము లెత్తిపాడెదు నెడలఁ
బరులచేఁ దనగుట్టు పలుకంగఁబడదె?

౭ పగవల్కి వినఁగ వేర్పఱచెడువారు
నగఁబల్కి హితము గొనఁగలేనివారు

౮ హితుల దోసములె తూర్పెత్తెడువార
లితరుల పట్ల నింకెట్లుందు రొక్కొ?

౯ వెనుక నిందించు నవ్వెడఁగు మైబరువు
తన విధియని భూమి తగమోయునేమొ?

౧౦ పెఱల దోసముపల్కి స్వీయదోషముల
నెఱిఁగి మనెడు జీవి కెడరెందు గలదు?

౨౦ ప ల్ల అ పు లా డ మి .

౧ పెక్కురు వినఁగఁగాఁ బ్రేలెడు వాని
వెక్కురు గాఁగ భావింతు రెల్లరును

౨ చెలువుర కహితంబు సేయుటకంటెఁ
బలువురకడ నోరు వాగుట కీడు

3 పలువురకడఁ జాల వదరుచునుంట
తెలువుఁ దన్నదియె నీతి విహీనుఁగాఁగ

౪ పలువుర యెదుటను వదరువానియెడ
నిలువదు విఖ్యాతి నెగడదు నీతి

౫ ఒప్పైన నడవడి యున్నను ప్రేలు
దొప్పిన నిలువదు యోగ్యత యవల

౬ పరుఁడని వదర నెన్నఁగరాదు వాని
పరులలోఁ బొల్లుగా వలి నెన్నఁదగును

౭ వలిఁవఁ గటువులు పలుకుఁడు బుధులు
ఫలహీన వాక్కులఁ బలుకమి లెస్స

౮ అయదైన ఫలముల నరయు విజ్ఞాను
లురు ఫల హీనోక్తు లొల్లరు నుడువ

౯ మెఱుపూడ్చి మది మసి మాడ్చునవారు
మెఱుచియు వితయగు మాటల ననరు

౧౦ పలుకుఁడు పలుకున ఫలమిచ్చు పలుకు
తెలలనీకుఁడు నోట విఫలమౌ పలుకు.

౨౧ పాపభీతి.

౧ చెడు పనులకు సాహసింతు రధములు
చెడుగులొనర్ప లజ్జింతు రుత్తములు

౨ చెడుగులు చెడుపంట చేకూర్చుకతనఁ
జెడుగన్న బెడిదమౌ సెగ లేనికంటె

3 చెడుగులొనర్చిన చెడుగరి కేని
చెడుగొనర్పక యుంట శ్రేష్ఠమౌ తెలివి

౪ ఎంచకు మఱచియే నితరున కెడరు
నెంచినఁ దత్ఫల మిచ్చు ధర్మంబె

౫ లేదని చెడుపనుల్ సేయంగఁదగదు
పేదగా నదియు శావించును మఱియు

౬ తనకు నే నొవ్వి రాఁ దగదనువాఁడు
ఒనరింపఁగాఁదగ దొరులకుఁ గీడు

౭ పడయవచ్చు బదుకు పగ యెట్టిదైనఁ
జెడఁగోరు పగ తన్నె చెఱచు వెన్నంటి

౮ తన నీడ యడుగంటి తగ వీడనట్లు
తన చెట్ట పీడక తన్నె బాధించు

౯ తన మేల్మి గోరినతఁడు పెరవారి
కొనరింపఁ దగ దెట్టి యొప్పమిదైన

౧౦ చెడుత్రోవలం దేగి చేయఁడేఁ జెడుగు
చెడని వాఁడతఁడని చెప్పంగఁదగును.

౨౨ ఉ ప కా ర ము.

౧ మఱుమేలు కోరవు మాన్యుల విధులు
మఱుమేలు చేయునే? మహి మేఘమునకు

౨ తగుయత్నమున నబ్బు ధన సముదయము
తగువారి కొదవంగఁ దగినది యగును

౩ ఉపకృతితోడ దీటొందు కార్యంబు
నుపమింపఁ గానరా దుభయ లోకముల

౪ జగమొప్ప విధిఁ గని జరగెడువాఁడె
యగుజీవి; పెరయతఁ డగు నడ వీన్గు

౫ ఊరి కోలని నీర ముపయోగ విధము
పే రెఱుక నడచు పెద్దల ధనము

౬ ఫలవృక్ష మూరిలోఁ బండిన యట్లు
కలిమి నీతి గలాని కడ నెక్కుడుంట

౭ పెను తగవరికడఁ బెనుపొందు కలిమి
అనువుగ మేలి మందగు చెట్టు కరణి

౮ పేదలైనను విహితజ్ఞు లెలమిఁ
బేదల కొదవంగ వెనుదీయ రెపుడు

౯ పరుల కుపకరింప వలనఱు చింత
విరివార నుపకారి పేదతనంబు

౧౦ ఎన్నఁగా మేలుచే నెడ రబ్బునేని
తన్నమ్ముకొనినైన నఁ. దాఁ గొనఁదగును.

౨౩ ఈవి.

౧ బీదల కిడుటొండె వితరణమగును
వేఁదివి మఱుమేలు మొయిగొను గతివి

౨ తగుపద్ధతియొ యన్నఁ దగ దీగి కొంట
సుగతి లేదన్న నిచ్చుట కడుమేలు

౩ తనకు లేదనెడి చింతను తెలుపకయె
తనకున్న దిచ్చుట తగుఁ గులీనునకు

౪ యాచకు మోము దైన్యము వోవు దనుక
యాచింపఁబడుట యోగ్యతగాదు వతికి

౫ తపముచే గొదనోర్చు తాలికకంటె
తపియించు గొదతీర్చు తాలిక గొప్ప

౬ గొదఁగ్రుంగువారికిఁ గుడువంగ నిడుట
పదిలించి డబ్బుంచు బదరిక మగును

౭ పంచి కుడువ నలవాటైన వానిఁ
గ్రుంచి నొప్పింపదు గొదయను తెవులు

౮ కలిమిఁగూరిచి కాచి కాంచు కఠినులు
తెలియరేమొకొ పెట్టి తేలు సౌఖ్యములు!

౯ ఒడమి దండిగఁ గూర్చ యోచించి యొంటిఁ
గుడుచుట యాచనకును కీడు సుమ్ము

౧౦ చావుకంటెను లేదు జగతి నించనిది
చావె యింపగు నీగి సాగని చోట.

౨౮ కీర్తి.

౧ ఒసఁగుఁ డొసఁగి కీర్తి యొందుఁడు జనికిఁ
బొసఁగు యశము కంటెఁ బొలుపేది కలదు?

౨ నుడువువారు నుడువు నుడువుల సార
మడిగిన సీగిచే నగు కీర్తి యొండె

౩ వరకీర్తి యొక్కటే వసుధలో స్థిరము
పెరయవి చెడక యెప్పుడునవి లేవు

౪ ప్రబల కీర్తినిగొన్న ప్రాజ్ఞులు గలుగ
విబుధులకా స్వర్గంబు వినుతింపఁబోదు

౫ పరువుఁబెనుచు కీడు, వరకీర్తి నిల్పు
మరణంబు, నరిది సామాన్యులకిలను

౬ తోఁచినఁ గీర్తితోఁ దోఁచుట మేలు
తోఁచుకంటె నకీర్తిఁ దోఁపమి మేలు

౭ పొగడు వడక మని పొగడక తమ్ము
తెగడఁ దెగడుకోక తెగడుట యేల?

౮ తమకుఁ బిమ్మట నిల్చు తఱుఁగని కీర్తిఁ
దమకానఁ బడయమి తమకొప్పదంద్రు

౯ పొగడులేని యొడలి మోచిన నేల
అగడులేని ఫలంబు నందక క్రుంగు

౧౦ మనువారె మనువారు మాట దూర్వడక
మనియు మననివారె మహిఁ గీర్తి లేక.

నివృత్తి మార్గము.

౨౫. దయాళుత్వము.

౧ నెనరు కల్మియె కల్మి నెఱ కల్ములందు
ధనము కలిమి నీచు దండను గలదు

౨ నెనరు నేలికొనుఁడు నెఱి త్రోవ నరసి
ఒనరు తోడదె శ్రుతు లారసి చూచినను

౩ కరుణామయాత్ములు కనుటయే లేదు
నెఱయు తమము గల నిరయంబు చోరత

౪ మనుజీవులను జాలి మనుచు పుణ్యులకు
నొనరదు ప్రాణమ్ము నుడికించు కీడు

౫ కరుణాత్ములకు లేవు కడగండ్లు; గాలి
నెఱసిన యీపెను నేలయే సాక్షి

౬ నెనరేది చెడుదారి నెగడెడు వారు
మ్మను తగ వొనరింప మఱచిన వారు

౭ లేదీ జగము కల్మి లేని వారలకు
లేదా జగము దయ లేని వారలకు

౮ ధనము నీఁగినను పొందఁగవచ్చు మరల
నెనరు నీఁగిన మఱి నెలకొను టరిది

౯ కరుణ హీనుఁడు ధర్మకర్మముల్ నేఁత
ఎఱుకలేవడి దేవు నెఱుఁగుటఁబోలు

౧౦ బలహీనుఁ దలపడు పట్టునఁ దన్ను
బలయుతుఁ డెదిరించు పట్టించఁ దగును

౨౬. మాంస నిషేధము.

౧ తనపొలఁ బెంప నితర మాంసములను
తినువాఁడు కరుణ నేతీరునఁ దాల్చు ?

౨ ధనము ఫలము లేదు తగఁ గావకున్న
నెనరు ఫలము లేదు నెఱ పొలదిన్న

3 ఎఱచి చవులుగొన్న యెదలోనఁ గరుణ
నెఱయదు కైదు వ్రానిన మదిఁ బోలె

౪ చంపమి దయయండ్రు చంపుట హింస
చంపి మాంసము దినఁ జనుట పాపంబు

౫ పొలఁ దినమియె ప్రాణి ప్రోపు నిజమ్ము
పొలఁ దిన నరకానఁ బూఁడుదు రెవ్వడు

౬ తిను కారణమున వధింపర యేని
కొన నంజు డొసఁగువా ర్గొఱలరు జగతి

౭ పొలయన్న నొకమేని పుండగు దానిఁ
దెలిసిన ప్రాజ్ఞులు తినఁగూడ దెపుడు

౮ దొనఁగుల నీఁగిన దొడ్డ విజ్ఞాను
లునులు నీఁగిన పొల నొప్పరు తినఁగ

౯ పొరి వేయి హవ్యముల్ మొగి వేల్చుకంటె
హరియించి యొకయును ఊనమి మేలు

౧౦ ఎఱచిఁ దినక కొల యెఱుఁగక యున్న
నెఱిఁగి గేల్మోడ్చుచు నెల్ల జీవులును.

౧౨ తపము.

౧ కలుగు నోవుల నోర్చు కలిమి, యహింస,
యలరు తపంబు రూపందురు బుధులు

౨ తనతొలి సుకృతానఁ దప మిప్పుడబ్బుఁ
గనఁడు సత్కృతి లేక ఘన తపః ఫలము

3 తపసులఁ గాపాడు తమి గల్గుకతనఁ
దపియింప మఱచిరో! తదితరు లిలను

౪ అహితుల సుహితుల హరియించు కాచు
మహిమ మబ్బుఁ దలంచు మాత్రఁ దపమున

౫ కోరినవెల్లఁ జేకురుటచేఁ దపము
కోరి యిమ్మేనఁ దాఁ గూర్పంగఁ దగును

౬ తమవిధుల్ నెఱవేర్తురి తపమునవారు
తమికి లోనై పెరల్ తవులుదు రడరు

౭ కాఁచఁ గాఁచఁగఁ బొన్ను కళమాడ్కిఁ గష్ట
మేఁచ నేఁచఁగఁ దేజ మెచ్చు మునులకు

౮ తన జీవితము తాను తగినట్లు నడపు
జనుని లోకము మెచ్చి చాల నుతించు

౯ తపమున సంసిద్ధి తనరినవారు
ప్రబలులై జమునైనఁ బాఱఁదోలుదురు

౧౦ పుడమి దరిద్రులు పొదలఁ గారణము
కడఁకఁ దపస్వులు కడుఁ దక్కు వౌట.

౨౮ అనర్థ వర్తనము.

౧ వంచకుని కపట వర్తన మరసి
పంచభూతములు లోపలనె హాసించు

౨ తనయొఱిఁగిన తప్పు తనమది నేయఁ
బనియేమి మిన్నంత పై వేడబంబు

౩ బలయుతు వేసంబు బడు గూను పెన్నఁ
బులితోలు గొని యావు పొలము మేయుటలు

౪ వేఁటరి పొద డాఁగి పిట్టలఁ బట్టు
వాటవహా లింగి తా వంచించు టొరుల

౫ పట్టు విడితిమని పలికెడు లింగి
ఎట్టెట్టులను కీడు లెనయంగఁ గలఁడు

౬ మనసున సన్న్యసింపక వేసమూని
చను మాయికంటె నీర్ష్యగలాఁడు లేఁడు

౭ గురిగింజ యొఱుపుఁబోల్ కోలంబు ముక్కు
కఱవోలు మదివారు గలరు జగమున

౮ కఱ మదిలో నుండఁగాఁ దానమాడి
మాఱుఁగు పెట్టి చరించు మనుజులు హెచ్చు

౯ ఱుఁగు వీణెయ రూపు లవి సేయు పనుల
వలె నెఱుఁగందగుఁ బనులచే గుణము

౧౦ జగము నిందించు చేష్టలు వీడు నెడల
నేగ గొఱుగఁగనేల? తిరి పెంచనేల?

౨౯. దొంగిలింపమి.

౧ మదిఁదెగడమిఁ గోరు మాన్యుండు భూమి
నెదియు దొంగిలనీక యెదఁ గావవలయు

౨ తలఁచుటయుం దప్పు తగని కర్జములఁ
దలఁపున ముచ్చిమి తప్పుగాకున్నె?

3 ముచ్చిలు ధనము మున్నుండు హెచ్చిల్లు
నచ్చునఁ దోఁచి పాడఱు మేరమీఱి

౪ ముచ్చిలు నాసక్తి మొదట నింపైన
విచ్చని దుఃఖముల్ వెనుక నొసంగు

౫ ధనముకై యేమఱు తరుణంబుఁ జూచు
జనులు దయనెఱింగి జాలి నొందుదురె?

౬ చోరత్వమున మహోత్సుకత గలారు
వారకెల్లను నిల్చి వర్తింప లేరు

౭ మర్యాద యెఱిఁగిన మాన్యులయెడలఁ
జౌర్యమనె చీఁకటి చర్చింప లేదు

౮ మర్యాద గలవారి మది ధర్మమట్లు
చౌర్యయుక్తులకు వంచన ముండు నెదను

౯ చౌర్యంబు దక్కొండు చవి చూడకున్న
మర్యాద మీఱఁగా మాలుదు గంటె

౧౦ దొంగలఁ దమమేనె త్రోచు నొల్లకయు
దొంగిలింపని వారిఁ ద్రోవదు దివము.

30 సత్యము.

౧ ఏది సత్యంబన నెల్లప్రాణులకు
నే దోసఁ గొసఁగింప కింపగు వాక్కు

౨ చెడుగులఁ దొలఁచి మేల్ చేకూర్చుపొల్లు
నుడియు సత్యమని విజ్ఞులు వచియింత్రు

౩ తనమది కెఱుకయై తగ బొంకరాదు
తనమదియే కాల్చుఁ దన్ను బొంకినను

౪ మనసార బొంకక మనువాఁడు జనుల
మనసున వసియించు మాన్యతఁ జెంది

౫ నెపమిడ కెదతోడ నిజమాడునేని
తపసికి దాతకుఁ దా మేలువాఁడు

౬ నమకీర్తి లేదిల సత్యంబుతోడ
శ్రమయీయ కదె కూర్చు సర్వధర్మముల

౭ నిక్కంబు నిక్కమై నెఱి నిల్చునేని
తక్కినయవి చేయఁ దక్కిన నేమి?

౮ ఒడలి తేట వెలయు నొగి నీటిచేత
నడఁద తేట దెలియు నిల సత్యమునను

౯ అన్ని దివ్వెలు దివ్వెలగునేమి? బుధుల
కెన్నఁగా నిజమనియెడి దివ్వె దివ్వె

౧౦ నిజముగ మేము గాంచినవాన లేదు
నిజమునకెచ్చు; దానికిఁ దక్కు దక్కు.

౩౧ కోపము శమ.

౧ చెల్లుచోఁ గిన్క నాఁచిన యదె యాఁవు
చెల్లనిచోటఁ గాచినఁ గావ కేమి!

౨ చెల్లనిచోఁ గిన్క చెడుగిచ్చుఁ బూనఁ
జెల్లుచోఁ బెరలేదు చెడు గంతకంటె

౩ ఊనఁదగదు కోప మొకప్రాణియెడను
ఊనినఁ జెడుగులే యొందును గాన

౪ నగవును ముదమును నాశంబు సేయుఁ
బగటు కోపముకంటెఁ బగయొండు కలదె!

౫ కీడు కోరఁడ యేని కినుకఁ గావఁదగు
పీడిన నదె తన్ను పీడించి చంపు

౬ తన సురాళము మున్ను తన్ను దహించి
తన వారలను హేమ తరణి దహించు

౭ అలుకనే గుణముగా నార్జించు ఫలము
నిలఁ జేత నడువ నయ్యేడి ఫలంబంద్రు

౮ జ్వలితాగ్నిఁబోల్ చెట్ట నలిపిన యతఁడె
యొలసిరాఁ గినియక యోర్చుట లెస్స

౯ ఉల్లంబులోఁ గిన్క యుంచఁడ యేని
యెల్ల యభీష్టంబు లీడేఱుఁ దనకు

౧౦ పడినారు పడినారె పాపంపు టలుక
విడినారు విడినారె వేడ్కమైఁ గినుక.

౩౨ అనిష్టము చేయమి.

౧ ఘనగౌరవముఁ గూర్చు కలిమి యొప్పినను
వనట యొరుల కీమి పావన నియతి

౨ పగగాని యొకరుఁ డొప్పమి యొనర్చినను
పగ మాఱు చేయమి ప్రాజ్ఞుల గుణము

౩ ఊర కొక్కఁడు తన కొప్పమి సేయ
మాఱొనర్చిన వచ్చు మరలని కీడు

౪ కీడు చేసినను సిగ్గిల మేలు చేసి
వీడుటే దండించు విధి యుత్తములకు

౫ పరునొవ్వి తనదిగా భావించి రక్ష
జరుపఁడేని కలదె జ్ఞానంబు ఫలము?

౬ చెడు గని తనకుఁ దోఁచిన వాని నొరుల
కడఁ బూనకుండుటే ఘనమగు పాడి

౭ ఏనాఁడు నెవరికే నెంత కీడైనఁ
బూనమి మనసున బుధులకు లెస్స

౮ తనకు దుఃఖదములఁ దానెఱింగియును
మనుజీవి నొంచుట మది నేమి కోరి?

౯ ఒరుల కగ్గొనరింప నొక జేపువేళ
మరలును తనయంత మఱు మాపువేళ

౧౦ చెడుగులెల్లను వచ్చుఁ జెడుగు చేసిననె
చెడుగులొల్లని వారు చేయరు చెడుగు.

33 చంపమి.

౧ అన్ని ధర్మముల కార్యంబు చంపమియు
అన్ని పాపముల కార్యంబు చంపుటయు

౨ పంచి కుడిచి పెక్కు ప్రాణులఁ గాపు
నంచితులండ్రు మేలగు ధర్మ మనుచు

౩ ఎనలేని దొకటె యహింస, తక్కినవి
వెనుకవి, వానిలోఁ బెద్ద బొంకమియు

౪ ఏది సన్మార్గమా నెద్దానినేని
బాదింప కరుగంగ భావించు త్రోవ

౫ జననస్థితికి జంకు సన్న్యాసికంటె
మనుజీవిఁ జంపక మనువాఁడు మేటి

౬ చంపమి మదిగల జనుని ప్రాణంబు
నొంప యముండుఁ బన్నుగఁ బోవలేఁడు

౭ తనప్రాణములు పోవు తఱినైన నితర
జని తీపి ప్రాణంబు సమయింపఁదగదు

౮ భోగ భాగ్యంబు లిమ్ముల వృద్ధియైన
బాగు కాదండ్రు చంపఁగ నగు సుఖము

౯ సతత హింస్రకులు కసాయి వారలుగఁ
దత దయాపరుల కొందఁగఁ దోఁచువారు

౧౦ ఒడలి నొవ్వులరోఁత యున్నారు తొల్లి
యొడలినుండి యుసులు లూడ్చినవారె.

జ్ఞానము.

౩౮ అస్థిరత్వము.

౧ నిలువని వానిని నిత్యమంచెంచు
వలువవు మతులాట యరయంగఁ గీడు

౨ ఆటకు జనుల తోయమున ధనమ్ము
పాటిగా వచ్చుట వడిఁ బోవు టగును

౩ కలిమి చాంచల్యంబు కలది యున్నపుడె
పలువఁగాఁదగు నిత్య సర్వధర్మముల

౪ దినపరిమితిఁ జూపి త్రెంచు అంపంబు
మొనఁబోలుఁ గాలంబు ప్రోడల కరయ

౫ రనన వడఁచి వెక్కురాక యామున్నె
వెసఁ దన విధులఁ గావింపఁగాఁ దగును

౬ నిన్నఁగలుగువాఁడు నేఁడు లేఁడనుచు
నెన్నఁగాఁ గలయది యీలోక మహిమ

౭ ఒక క్షణమే నుందుమో లేమొ కనని
వెకలుల తలఁపులు వేలును కోట్లు

౮ పోతంబు గుడ్డొంటు పోవఁగా వదలు
రీతియాఁ దోడును శరీరాసువులకు

౯ మడియుట నిద్రించు మాడికి నొప్పు
పొడముట మేల్కను పోలికి నొప్పు

౧౦ తెగుళుల కిమ్మగు దేహాన నొదిఁగి
తగులు జీవములకుఁ దగు నిమ్ము లేదా?

3౫ పరిత్యాగము.

౧ వేనివేని తగులు వీడుచునుండు
వాని వాని వలన వనరుట లేదు

౨ వదలి నంతనె కల్గు ఫలమెచ్చు గాన
వదలంగఁదగుఁ దగు వయసున యుండె

3 అడఁపంగఁదగును శబ్దాదుల నడఁచి
పడసినవానిఁ దప్పక వీడఁదగును

౪ ఒండేని తపసుల కుండమి తగవు
ఉండినఁ దమమున సురల హేతువగు

౫ పొడుపు దుఃఖము నీఁగఁ బూనువారలకు
నొడలె యెక్కువ; పెరలుండు టెట్లొక్కొ?

౬ నేను నాదను నొంటు నీఁగినయతఁడు
తానొందు నిర్జరతతికిఁ బైకత్వ్య

౭ నేను నాదను నొంటు నీఁగనివారి
మానక యంటు జన్మంపు దుఃఖములు

౮ మొదలంట విడువారె ముక్తులౌవారు
వదలని వారిల వలఁబడువారె

౯ తొడుసు వీడినపుడె త్రుంగుఁ బుట్టువును
విడకున్నఁ బుట్టువుల్ వీడకయుండు

౧౦ పట్టులేని యతని పట్టు పట్టఁదగు
పట్టిన యప్పట్టు పట్టు వీడుటకు.

౩౬ తత్త్వ వివేకము

౧ స్థిరమని యస్థిర స్థితిని భావించు
నరయమించే గల్గు నల్ప జన్మంబు

౨ అరయమి తొలఁగిన యమలులకెన్నఁ
దొలఁగును పుట్టుకల్ తోఁతెంచు ముక్తి

౩ సందియంబులు నీగు జ్ఞానుల కెపుడు
సందుబడి యగు నిహామకంటెఁ బరము

౪ అంచిత జ్ఞానంబు నందని వారి
[illegible] జ్ఞానఫలము నిష్ఫలము

౫ [illegible]నందున నేగుణమున్న
ఆవస్తువున నిత్య మరయుటే తెలివి

౬ ఎంచి యీజన్మమందే నిత్యతత్త్వ
మరసిన మరు పుట్టు వందఁగాఁబోరు

౭ [illegible] విలిపి లోనున్నది తెలియఁ
[illegible] మఱి బాము తెలియఁడాతండు

౮ [illegible] దారిద్ర్యంబు చన నిత్యవస్తు
వను ధనంబును కాంచునదియె మేల్ తెలివి

౯ [illegible] మరసి బంధ మూలంబుఁ ద్రెంప
[illegible] దుఃఖములు పాయఁగ నున్నయవియు

౧౦ [illegible] గామణోపావిద్య లవియ
[illegible] లేవలే కడరు దుఃఖములు.

౩౭. రాగత్యాగము.

౧ అన్నిజీవములకు నన్నికాలముల
నెన్న నాసయె బాము లిచ్చెడి విత్తు

౨ కోరినఁ బుట్టమి కోరంగవలయుఁ
గోరమిఁగోరినఁ గొనసాగు నదియు

౩ కోరమి వంటి దీ కువలయమందు
నారయ స్వర్గంబు నందును లేదు

౪ ఎది శుద్ధియన నాస యెదలేకయుంట
అది సత్య వాక్కుచే నమరు నెల్లరకు

౫ తెగ్గించినారన నాసఁ దెగ్గించినవారె
త్రెంచని వారాసఁ దెగ్గించనివారె

౬ ఆసయే వంచించునది యొక్కరుని
ఆసకు నడలుటే యగును ధర్మంబు

౭ కోరికల్ మొదలంటఁ గోసిన ముక్తి
కోరకయే వచ్చి కుదురుఁ దనంత

౮ ఆసలేదే నొక యడరును లేదు
ఆసింపఁ బయిపయి నగు నంతులేక

౯ ఆస యఱ పెనుచింత యతిన నిమ్మోవ
నాసిరిల్లని సుఖానందంబు గలుగు

౧౦ నిండనిదగు నాస నీఁగిన యంత
నిండుగుణంబు నా నియతియు యిచ్చు

౩౮. విధి

౧ కలుగువిధియె యున్నఁ గడఁకయే తోఁచు
కలుగని విధి యున్నఁ గలుగు నలసత

౨ జ్ఞానికేఁ జెడువ్రాఁత జడతను గూర్చు
జ్ఞానంబు నలరించు సరి మంచివ్రాఁత

౩ మూఢునకున్నైఁ బెక్కు నేర్చుట నగు తెల్వి
కరయ హెచ్చగు విధి నడరెడు తెల్వి

౪ చను రెండు తెఱఁగుల జగము ధర్మంబు
ధనవంతు లగుటొండు తద్జ్ఞులౌటొండు

౫ చెడ్డవియగును మంచివియు మంచివిగఁ
జెడ్డవి యగుచుండు శ్రీ స్వభావమున

౬ నిలువవు కానివి నిలిపినయేని
తొలఁగవు తనయవి త్రోఁచినయేని

౭ కోటి గూర్చిన విధి కొఱచూపు చూడఁ
బాటిగాఁ బొందెడు పరిపాటి యరిది

౮ పడుపాట్లు విధి కుడుపక వీడునేని
తోడఁబడి సన్న్యసింతురు బీదలెల్ల

౯ చేకూడు వారలు సుఖమగు వేళ
పొక్కుట యేలొకో పొడమఁ గష్టములు

౧౦ ఎది కాఁదలంచిన నెదుటఁ దా నిలుచు
విధి బలీయంబు పృథివిలోఁ గలదె?

౨. అర్థకాండము

రాజపద్ధతి.

3౯. రాజమహిమ.

౧ కోట దేశము మంత్రి కోశంబు హితులు
మేటి సేన గలాఁడె మేల్బంతి నృపుల
౨ బెదరమి యీవి తెల్వియు నుత్సుకతయు
వదలక యుంట భూవరు స్వభావంబు
3 తేఁకువ విద్దియు తెంపు నమ్మాఁడు
పోక యుండఁదగిన భూపు గుణములు
౪ పాడి దప్పక నిల్చి పాపంబు లడఁచి
వాఁడి మానము గల్గువాఁడె మన్నీఁడు
౫ అరసి చేరిచి కాచి యారఁ బంచుటలు
జరగించు నేర్పుతోఁ జనువాఁడు ఱేఁడు
౬ కానంగ సులభుఁడై కఠిన వాక్కులను
మాను ఱేని జగంబు మఱిమఱి పొగడు
౭ ఇంపుపల్కుల నిచ్చి యేలు నేర్పరుల
పంపున సముఖంబువలెఁ గొను జగము
౮ నీతిని నడచు స్వనిచయంబుఁ గాచు
భూతలేశుని దైవముగ నెంచు జనము
౯ హితుల కటూక్తుల నెద సైఁచునట్టి
క్షితిపు గొడుగునీడఁ గ్రీడించు జనము
౧౦ ఈవి ప్రసన్నత యేల్బడి జనులఁ
గావుట గలఱేఁడు కనువెల్గు ప్రభుల.

౪౦. విద్య.

౧ పడయుము సద్విద్య పారము ముట్ట
నడవుము నేర్చిన నాణెంబు దెలియ

౨ అక్కరంబులు సంకె లనునవి రెండు
నిక్కంబుగ వరుని నేత్రంబు లగును

3 కఱచిన వారలే కనులు గలారు
కఱవని వారికా కన్నులు పుండ్లు

౪ ఎలరఁజేరి మరల నిటు లెప్పు డనఁగ
వెలలు శీలంబు వివేకుల కొప్పు

౫ కలవానికడ బీదకరణి నేఁకరుచుఁ
దెలియు నుత్తముఁడట్లు తెలియఁ డల్పుండు

౬ చెలమ చల్లుకొలంది చెలఁగు నీరట్లు
తెలియు కొలందిని తేటయౌఁ దెలివి

౭ చదువరి కన్ని దేశంబులు తనవె
చదువ కేల యెఱింగి చచ్చెదుదనుక ?

౮ చదువనేర్చిన నొక జన్మంబునందు
వదల కొదవు నేడు భవముల యందు

౯ కామించు దాని నితరు లించు కెఱఁగి
ప్రేమింత్రు మఱియు వివేకు లావిద్య

౧౦ కలుఁగులేనట్టి పెన్ ధనమగు విద్య
పెఱయవి సిలుకడ వీడినట్టివియు.

౪౧ చదువు.

౧ చదువని యజ్ఞుండు సభను మాటాడు
టది నెత్తపలక లేకాడిన కరణి

౨ చదువని మనుజుండు సభ నాడు కోర్కి
ఎదపుట్టువులు లేని మొలనాఁగ కోర్కి

౩ చదువరుల యెదుటఁ జదువనివారు
వదరకుండిన మంచివారె యగుదురు

౪ చదువని వాఁడొక్క చక్కటి చెప్పఁ
జదువరుల్ గొనరు లక్ష్యంబుగా దాని

౫ చదువనివాని విజ్ఞాన గౌరవము
వదరఁబూనినఁ జెడుఁ బ్రాజ్ఞుని యెదుట

౬ కలవారలను మాత్ర గాదుప్పు చోటి
పొలమంద్రు చదువును పొరయనివారు

౭ పొలుచు సూక్ష్మమతిని పొందని మేని
పొలువు పోలును మట్టిబొమ్మ కై సేఁత

౮ చదువరి లేమిచేఁ జనుచెట్టకంటెఁ
జదువిఁడి సిరియె యొనఁగు హెచ్చుచెట్ట

౯ చదువని వాఁడు మేల్జాతిఁ బుట్టినను
చదివిన కులహీను సాటిగాఁడెన్న

౧౦ చదువరుల్ గలచోటఁ జదువనివారు
మెదలు నరులలోన మెకము లున్నట్లు.

౪౨. వినికి.

౧ కలిములందు వినికి కలిమియే కలిమి
కలిము లన్నిటి మేటి కలిమి యాకలిమి

౨ ఓరెంబు వీనుల కొనఁగూడ నపుడె
కూరారయిత్తురు కొంత యుదరంబునకును

౩ వీనుల కోరెమౌ వినికి గలారు
మానవీయులు దేవ మహిత సన్నిభులు

౪ కలువని వాడైనఁ గన వినఁ దగును
కొలయుగుచోఁ బట్టుఁగొమ్మయౌ నదియు

౫ జడవడి మేల్మి యొనరు వారివాక్కు
అడుగు జాఱిన తఱినగు నూఁతఁబోలు

౬ విన్నదైనను మంచి వినఁదగు నెమ్మి
విన్నదయ్యును నిండు పేరిమి నిచ్చు

౭ అరసి యెఱింగి పాయక విన్నవారు
పొరపడి యేనియుఁ బొచ్చెంబు లనరు

౮ వినఁదగు విషయముల్ వినని యాచెవులు
వినఁగల్గియుఁ జెవిటి విధమగు నిజము

౯ న్యాయమాత్మ్యముల వినని వార లెపుడు
పాయక వినయ వాక్పటిమ తా టరిది

౧౦ చవిచెవి లేక వాచవి గలవారు
భువిని మనిన నేమి? పొలిసిన నేమి?

౪౩ తెలివి కలిమి.

౧ ఎఱుక కీడుల దోర్చి యేపారు కత్తి
వెరవారఁ బగఱ కభేద్యమౌ కోట

౨ పోవుత్రోవను మదిఁ బోనీక కీడు
పోవ మంచిది నేర్పు పోకయే తెలివి

౩ ఎవరెవ రేదేది యెట్లు చెప్పినను
తవిలి సత్య మరయు దారియే తెలివి

౪ పరులకుఁ దేలికపడఁ దాను తెలిపి
యొరుల వాక్సూక్ష్మంబు లారయుట తెలివి

౫ జగముతో స్నేహించి చనుఁగొప్పు నందు
మొగి హెచ్చుతగ్గులు పూనమి తెలివి

౬ జగమెట్లు నడచు నాచంద మెఱింగి
జగముతోఁ బాటు తాఁ జనునదే తెలివి

౭ విజ్ఞులు రాఁగల విధి యెఱుంగుదురు
అజ్ఞు లవ్విధముల నరయంగలేరు

౮ వెఱవమి యజ్ఞత వెఱవనౌ పనికి
వెఱచుట నైజంబు విజ్ఞులకెల్ల

౯ రాఁగల దెఱిఁగి యోర్వఁగఁ దెల్వి గలుగ
గాఁగల చెడుగేది కడు భయ మంద?

౧౦ నెఱి తెల్వి గలుగ నన్నియుఁ గలవారె
నెఱి తెల్వి లేమి నన్నియు లేనివారె.

౪౪ చెడుగు నీఁగుట.

౧ గర్వంబు కోపంబు కామంబు లేని
యుర్వీశు పేర్మి మేలొనఁగున దగును

౨ దురభిమానం బతి తోషంబు లోభ
మరయు దోషములగు నవనీశ్వరునకు

౩ కొట్టంత తప్పైన గుణవంతు లుర్వి
మెట్టిచెట్టంతగా మది నెన్నువారు

౪ దొసఁగులే నృపులకుఁ దుదిఁ గూర్చుఁ గాన
దొసఁగుఁ గావఁగఁదగు దార లిబ్బివోలె

౫ వచ్చెదు మున్న కావని నృపు మేల్మి
చిచ్చు ముందటి వామిచెలువునఁ జెడును

౬ తనకీడు నీఁగి యితరుల దోసములఁ
గను ప్రభువునకు రాఁగల దొసఁగేది?

౭ చేయంగఁ దగినవి చేయని లోభి
శ్రేయంబు నిలుకడ చెడి నశియించు

౮ పెనుపట్టు గలయట్టి పిసినితనంబు
ఘన దుర్గుణములలోఁ గడదాఁటు మెట్టు

౯ తను తాఁ బొగడికొంట తగ దెన్నఁ డేని
గొనకొనరా దెన్నఁ గొఱలేని పనుల

౧౦ పరు లెఱుంగక కోర్కి పడసిన నృపతి
నొరులు జయింప వీలుండ దాదారి.

౪౫ సత్సహవాస సంగ్రహము.

౧ తగ వెతింగిన గొప్ప తద్జ్ఞుల చెలిమి
వగ యొతింగి యరసి వలయుఁ గొనంగ

౨ కలకీడు తొలఁచి రాఁగల కీడు గావఁ
గలవారి చెలిమిని కైకొనఁదగును

౩ ఘనులను మన్నించి కలుపు గోల్తనము
కన నరుడగు వానఁ గడుగొప్ప యరిది

౪ తనకంటె ఘనులను తనవారిఁగాఁగఁ
గొనుట బలములందు గురుతమ బలము

౫ కన్నులు సచివులే కావునఁ బతికి
గన్నుగోఁదగు వారి యెద వివేచించి

౬ తగువారు తోడుగాఁ దనరిన నృపతి
పగఱ కష్టములచేఁ బాడౌట లేదు

౭ చెడుగుల ఖండించి చెప్పెడివారిఁ
బడసిన పతి నొంచు పగవారు గలరె?

౮ ఖండించి మతిసెప్ప ఘనులు లేనిపతి
యండలేమిం జెడు నరులు లేకున్న

౯ బండవలము లేక పడదు లాభంబు
అండలేని నృపతి కస్థై నిల్కడయు

౧౦ ఘనమైత్రి విడుట పెక్కండ్రతోఁ జలము
గొనుకంటె బది మడుంగులు కీడు పతికి.

౪౬. మిత్రసంగ్రహణము .

౧ కడుక్షుద్రమైత్రికి ఘనత భీతిల్లుఁ
బడయుఁ జుట్టముగ నల్పత్వంబు దాని

౨ జలము చేరిన మట్టి చవి నొందినట్లు
తెలివి కూడికఁ బట్టి తేలును మార్పు

3 ఎట్టిది యెడఁద యట్టిది తెల్వియగును
ఎట్టిది చెలిమి యట్టిది కీర్తియగును

౪ తెలివి మనసునుండి తేలిన కరణిఁ
దెలిసి కూడికనుండి తేలుచునుండు

౫ ఎడ తేట పని తేట యెసలార రెండుఁ
నడరుఁ గూడిక తేట యలరిన యెడల

౬ మంచిపం తలరును మది తేటయైన
మంచి కానిది లేదు మైత్రి తేటైన

౭ మంచిమది యొసంగు మంచి సత్త్వమును
మంచి మైత్రి యొసంగు మంచి కీర్తులను

౮ మదిమేల్మి యొప్పిన మహాత్ములకేని
గొదలేని చెలిమి చేకూర్చును బలిమి

౯ మంచి మదిని కావి మంచిది యగును
మంచిచెలిమి దాని మహిమకు బలిమి

౧౦ మంచిచెలిమి కంటె మఱి తోడు లేదు
గొంచెపుఁ జెలిమి కెక్కుడు గాసిలేదు.

౪౭ విమర్శించి చేయు విధము.

౧ కానిది యగునది కాఁగల ఫలము
మానుగాఁ జర్చించి మఱి చేయఁదగును

౨ తెలిసిన హితునితోఁ దెలియ యోచించి
తలపోసి చేయఁ బొందని దేది కలదు?

౩ మొదటికి మోసమై పొలుపఱు పనులఁ
దుది ఫలంబారసి తొడరరు బుధులు

౪ ఎగతాళి యగునని యెదజంకువారు
వగవక తేఱని పని పూనరెపుడు

౫ వగయారయక యెత్తుపనియున్న నద్ది
పగ ఉన్నచోటనే ప్రబలించు దారి

౬ చేయంగఁ దగనివి చేసినఁ జెడును
చేయంగఁదగినవి చేయమిఁ జెడును

౭ చేయంగఁదగు వివేచించి కార్యములు
చేయు పిదప వివేచించుట కీడు

౮ తెరువు నారసి ప్రయత్నింపని పనులు
నెఱవేఱ వెందఱు నిలిచి కాచినను

౯ పరుల గుణంబులఁ బాటింపకున్నఁ
బొరపునఁ జెడు మంచి పోకనో పనియు

౧౦ జగమొప్పదు పరువు సమయ పద్ధతుల
నెగతాళికాని తీరెంచి చేయఁదగు.

౪౭ శక్తి నెఱుంగుట.

౧ తనశక్తి పరశక్తి తన కార్యశక్తి
తనతోడు శక్తిని తలంచి చేయందగు

౨ తనశక్తి సాధ్యంబు తగ వివేచించి
మనసు నిలిపి సేయ మఱి కానిదెద్ది?

౩ తమశక్తి నెఱుంగక తమకించి నడుమ
నమసినవారు భూస్థలిని పెక్కండ్రు

౪ తగువారిఁ గలియక తనశక్తిఁ గనక
పొగడుకొన్న ధరావిభుండు వేగ చెడును

౫ నెమిలి యీఁకల వహించిన బండియేని
అమితమానెడఁ దప్ప కత్తుంబు విఱుఁగు

౬ చెట్టుకొట్టకొనకుఁ జేరి తా మఱియు
నెట్టన పోఁబూన నీఁగుఁ బ్రాణములు

౭ యోగ్యత పరిమితి యొందిన యీవి
భోగ్యమైనట్టి సొమ్మును కాచుత్రోవ

౮ ఆయంబు మితి తగ్గ వ్యయ పరిమితియు
నాయతి కాదేని యగు కీడు లేదు

౯ కొలంది యెఱుంగక కొఱలెడు బ్రతుకు
కలిగిన యడివోలెఁ గాన్పించి చెడును

౧౦ తనయోగ్యతకు మించి ధనము వ్యయింప
నవయ మబ్బును తుది కడుగంటఁ జెడును.

౭౫ కాలము నెఱుంగుట.

౧ పగటఁ జయించు గూబను మీఱి కాకి
పగఱ గెల్వ నదను వలయు భూపతికి

౨ కాలంబుతో నొంటి ప్రాలుట కలిమి
ప్రాలక కట్టెడు త్రాడుగా నొప్పు

౩ తగు సాధనములతోఁ దఱి వేచి పనుల
నొగిఁ జేయఁ గానివి యుండునె యెందు?

౪ స్థలము కాలమును విచారించి చేయ
నిలయెల్లఁ గోరిన నేలంగనగును

౫ ఇలయెల్ల నేలఁగా నెంచినవారు
కలఁత పడక యుంద్రు కాలంబు వేచి

౬ తఱివేచి బలియుండు తగ్గియుండుటలు
ఒఱయ డీకొను తగరొగ్గుటఁబోలు

౭ సుమతులు వెంటనే చూపరు కినుక
తమలో నడఁచియుంత్రు తఱి యబ్బుదనుక

౮ తఱివచ్చుదాఁక శాత్రవునకు లొంగఁ
దఱిరాఁగ శాత్రవు తల క్రిందిదగును

౯ ఒందఁదగిన తఱి యొనఁగూడినపుడె
చెందఁదగిన వానిఁ జేయంగ వలయు

౧౦ తఱిగాని తఱి నుండఁదగుఁ గొంగవోలె
దఱిరాఁగ సాధింపఁదగు దానిఁబోలె.

౧౦. స్థానము నెఱుంగుట

౧ తగుచోటు పూర్తిగాఁ దాఁ గాంచుమున్న
తగదు దండెత్తంగఁ దగదు క్రేడింప

౨ వగలు నెదిరి గెల్చు పటిమ యుండినను
తగఁ గోటనుండి యుద్ధము సేఁత నయము

3 స్థలము రక్షయొసంగి శత్రువు నెదుర
బలహీనుఁడును గెల్చు బలయుతు నేని

౪ తన యిమ్ము వీడఁగి రాజు తగ నిల్వఁబోరఁ
దనుగూర్చి పగతెంచు తలఁపులు చెడును

౫ మొసలి యన్నిటి గెల్చు మొగి నీటనుండ
మొసలి నన్నియు గెల్చు మొగి నీరు వీడ

౬ పుడమి నడచు తేరు పోవదు కడలిఁ
గడలి నడచు నోడ కదలదు పుడమి

౭ అలులేక యెంచి యిమ్ముగు చోటఁ బోరఁ
బలులేల ధైర్యమే పెందోడు దక్క

౮ అనువైన చో నిల్వ నల్ప సైనికుఁడు
పెనుసేన గల తేని వీఁక నశించు

౯ కోటయు సేనయుఁ గొఱతైన తవర
చోట నతని గెల్చు చొప్పు దుష్కరము

౧౦ కడురూపు బల్లెముల్ గల మోము దంతి
బురదఁ బడ నక్క కలవియాఁ జంప.

౫౧ తేర్చి ఎన్నికొనుట

౧ పాటి కలిమి ప్రేమ భయము లందొకని
పాటి వివేచించి వలయుఁ జేకొనఁగ

౨ కులము శౌచము నిందకుం గొంకు లజ్జ
గలవాని భూపతి కైకొనఁ దగును

౩ తెలియ నేరిచి కీడు త్రెంచినవారి
వలననే నొక మైపు వఱలక పోదు

౪ గొనమును చెడుగును గొని రెంట నేది
ఘనమగు నది నిసర్గం బనఁదగును

౫ గురుత లఘుత గనుఁగొన నొరగల్లు
పరఁగ నవ్వారల పనులె పో జగతి

౬ పరిశుద్ధులను తేర్చి పతి కొనఁదగును
పెరవారు పట్టేఁడుల్ వీఁగరు నడికి

౭ ప్రేమంబుచే నవివేకులఁ గొనిన
భూమీశునకు నన్ని పొరవులు గలుగు

౮ ఒరుని పరీక్షింప కొప్పి కొన్నతని
తరతరంబులుఁ గీడు తప్పక కుడుచు

౯ పరికింప కెవరిఁ జేపట్టంగఁ దగదు
పరికించి తేఱిన పని యీయఁదగును

౧౦ తేఱమిఁ గొంటయుఁ దేఱ శంకిలుట
తీఱని యిడుమలఁ దెచ్చు భూపతికి.

౫౨ తెలిసి పనిగొనుట

౧ మంచిని చెడుగును మఱి మఱి యరసి
మంచి గుణాఢ్యుని మన్నింపఁదగును
౨ వరవను పెంచి నిష్ఫలముల నీఁగు
పురుషుండె తేనిగొల్వున నుండఁదగును
3 తెలివి ప్రేమ నిరాశ తేఱుగడయును
కలవానినే తేఁడు కైకొనఁ దగును
౪ కొనముట్టఁ బరికించి కొనువార లందుఁ
బనులలో మార్పడువారు పల్వుంద్రు
౫ తెలిసి యోరిచి తీర్చు తీర్పరి కీక
చెలిమికానికి పనుల్ చెప్పుట తగదు
౬ పనియు నదను చేయువాని లక్షణము
గనుఁగొని నెఱవేర్పఁగాఁ దగుఁ బతికి
౭ దేనిచే నెవ్వండు దేని నెగ్గించు
దాని నాతని కీయఁదగు నెఱవేర్ప
౮ పనికిఁ దగినవానిఁ బరికించి పిదపఁ
బనుపఱుపందగు వాని నాపనికి
౯ పనివట్లఁ గను గల్గు వాని సన్మైత్రి
జనపతి తప్పఁగాంచఁగ సిరి పాయు
౧౦ పనివాఁడు పని మాఱుపడఁ జేయఁడేని
జనము మార్పడదని చనునెంచఁ బతికి.

౫౩ బంధు ప్రేమ

౧ పేదయైనాడను ప్రావితము వీడకయు
ఆదరించుట గుణంబగు బంధువులకు

౨ ప్రేమ విడని చుట్టరికమబ్బునేని
ఏమాడ్కిఁ జెడని మేలెసఁగుఁ జొక్కులగ

౩ చుట్టాలఁ బ్రేమతోఁ జూడని బ్రదుకు
గట్టు తెగిన తటాకము నిండు రీతి

౪ కలిమిగలాని కా కలిమి ఫలంబు
బలసి బందుగులుండ వర్తించుటయగు

౫ ఇచ్చుట ప్రియవాక్కు లెలమితో నున్నఁ
బెచ్చుగా బందుగుల్ వేష్టించియుంద్రు

౬ ఈవరియై కిన్క నెడఁ ద్రుంచునతని
కైవడిఁ జుట్టాలఁ గలవాఁడు లేఁడు

౭ పిలిచి కాకి భుజించు విధి బంధువులను
కలిసి మెసవువాని కలిమి వర్ధిల్లు

౮ తరతమ మరసి భూధవుఁడు మన్నింప
జరగుదు రవ్విధి జనులు పెక్కండ్రు

౯ విడిన చుట్టంబులు పిదపఁ జేరు నెడ
విడిన దోసములేని విధమదే తెలువు

౧౦ వదలిన బంధువు పనివడి రాఁగఁ
గాద నెఱవేర్చి కైకొనఁదగు నరసి.

౫౪ మ ఱ వ మి

౧ అధిక కోపముకంటె నది చాల చెడుగు
అధిక మోదముచేత నైన మైమఱపు

౨ తిరిపంబు చంపును తెలివిఁ బూర్తిగను
మఱపుకీర్తిని చంపు మానక యట్లు

౩ మఱపొందువారికి మలయదు కీర్తి
నెఱ నిక్క మది యెట్టి నియతులకేని

౪ అడలువానికి రక్ష నగు ఫలంబేది?
ఎడ మఱచినవాని కెనయు మేలేది?

౫ మొదట మఱచి రక్ష పూననివాఁడు
పదపడి తపియించు వగనొంద నెఱిఁగి.

౬ ఎడలేక యెవ్వరెయ్యెడనేని మఱపు
పడయమికంటె మేల్ భావింప లేదు

౭ మఱవని యెదతోడ మతి వివేచించి
జరప నశక్య మెచ్చుట నేది లేదు

౮ జరుపంగఁదగు నుతి సల్పున వరసి
మఱచిన నేదు జన్మములందు లేదు

౯ మఱచి చెడినవారి మతి యెంచఁదగును
మఱవక యుండఁగా మది సంతసమున

౧౦ మదిఁ గోరినది మతిమతి వివేచించి
వదలక నడపఁ దాఁ బడయుట సులువు.

౫౫. న్యాయపాలనము

౧ అరసి మోమోటలేకటు తటస్థుఁడుగ
జరపువదే యగు జగతి న్యాయంబు

౨ నడచు లోకంబు వానంబట్టి యలరి
నడచు జనము ఱేని న్యాయముంబట్టి

౩ వేదకర్మములకు విహిత ధర్మముల
కాదరువగు రాజు న్యాయపాలనము

౪ వదలక ధర్మంబు ప్రజఁ గాచు నృపతి
పదముల వదలక వర్తించు జగము

౫ న్యాయపాలన సేయు నధిపతి నాఁట
బాయక కురియుట పండుట హెచ్చు

౬ జయము నిచ్చునది శస్త్రము గాదు వలెఁ
నయ మదియుఁ గ్రమమ్ము నశియింపదేని

౭ కాపాడు నృపుఁడు లోకమునెల్ల నతనిఁ
గాపాడుచుండు వక్రత లేని నీతి

౮ నరులకు మొగమీక న్యాయంబు గనక
పరఁగు విభుఁడు చెడుఁ బలుచనయంది

౯ చెడుగులఁ దొలఁగించి చిక్కులూడ్చుటలు
వెడఁగుఁదనము గాదు విధియగుఁ బలెఁ

౧౦ ఖలులను చంపఁగాఁ గడఁగుట వలెఁ
గలుపు దీసి పయిరుఁ గాచుటఁబోలు.

౫౬. అన్యాయపాలనము

౧ కొలఁదె ముఖ్యంబుగాఁ గొనువానికంటె
అలయించుటయె పనియగు తేఁకు కీడు

౨ పరిక యాచించు టెన్నఁ గత్తిఁగొని
గ్రామ చోరుఁడు వేఁడు కైవడి నుండు

౩ నాఁడునాఁటికి తేఁడు నాడెల్ల నరసి
పాడి నిలుపఁజేని పశి వోవు సరవి

౪ అరయుక దుర్నీతి నరుగు రాజునకు
సిరియును ప్రకృతియుఁ జేవీడు వడిగ

౫ కడగండ్లఁ బడు ప్రజ కన్నీరుగాక
యొందయని సిరిఁద్రెంప నొందున్న కత్తి?

౬ నిలుకడ ప్రభునకు నీతిపాలనము
నిలువర మదిలేక నెగడదు కీర్తి

౭ తేఁకు నిర్దయుఁడైన రేకొఁను చెడుగు
పాడు వఱపుచేతఁ బ్రజపాట్లఁబోలు

౮ అండఁదగు భూపాలు కడనుండు ప్రజకుఁ
గలిమి యొక్కఁడు కీడు గద లేమికంటె!

౯ హాని దప్పిచరించు ప్రభుని దేశమున
సోఁకు వదన వాన నొసఁగ మొగుళ్లు

౧౦ వగల తేలనిరేడఁ బాఁడివంట
ప్రిలువ మాఱిపోయు విప్రులు శ్రుతుల.

౫౭ భీతి కలిగింపమి

౧ అరసి మధ్యస్థుఁడై యవ్వాలఁ జెడుగు
జరుగనీక విధింపఁజను భూమిపతికి

౨ సిరి చిర మెడయక శిక్షింపఁగోరఁ
బరుసనచూపి చొప్పడఁదగుఁ బతికి

౩ బెట్టిదుఁడగుచు దుర్వ్యాధిని పాలించు
కట్టేఁడి చెడును తక్కక శీఘ్రమున

౪ ప్రభువు కఠినుఁడను పరుసని నుడులు
విభు నాయువు హరింపఁ వెస నాసిరిల్లి

౫ సులభ ప్రసన్నతల్ చూపని ఱేని
కలిమి వేఁదుఱు వట్టొగతి నశియించు

౬ పరుషవాక్కులు నెదపరుసు గలాని
సిరి నిలుకడ దప్పి చెడును వెన్వెంట

౭ భయద వాక్యంబులు పరుష దండనము
జయలక్ష్మిఁ దెగటాచు సరియాకుఱాళ్లు

౮ మొదల సోమరియయి ముట్టవచ్చునెడ
గొదగొని కోపింపఁ గ్రుంగును కలిమి

౯ తన రక్షణము తొల్తఁ దలఁపని నృపతి
అని తఱి బెలుకుఱి యతి వేగ చెడును

౧౦ చెడుఱేఁడు మొఱకులఁ జేకూర్చికొనుమ
పుడమికి లేదొండు మోవంతకంటె

౫౮ కనికరము

౧ కనికర మనియెడి కడుగొప్ప తోడుగుఁ
గొనియుంటచే నిల్పు గొన్న దీజగము

౨ దయచేతనేకదా తనరు లోకంబు
దయలేని మనుగడ ధరణికి బరువు

3 దయలేనిపాట ఫలంబున్న పాడ?
దయలేని కన్ను వ్యర్థము కాదె చూడ?

౪ కనికరమును వీలు గలయంతవఱకుఁ
గనని కన్నుంగవ గలిగియు ఫలమా?

౫ కనికర ముండుటే కనులకుఁ దోడవు
కన నది లేనివి గండ్లను పుండ్లు

౬ కన్నులుండియుఁ గనికరము లేనతఁడు
మన్నుపైని జెముడు మ్రాఁకును పోలు

౭ కనులుండి గ్రుడ్డి యక్కటిక లేనతఁడు
కనులుండి దయలేమి కలుగుటలేదు

౮ కర్మంబు చెడకుండఁ గరుణించు వలఁతి
కర్మిలి సొంతమై యమరు నీ జగము

౯ పఱచు చుండెడివారి పట్టున నేని
తెఱచు కరుణచూపు దారి యొప్పిదము

౧౦ కోరఁదగిన దయఁ గోరెడివారు
కోరి విసంబియుఁ గుడిచి కూడెదరు.

౫౯ వేగుల సంచుట

౧ మెలఁకువ గల వేగు మేటి శాస్త్రంబు
తిలకింప ధరణి పతికి రెండు కనులు

౨ అందఱకు వలయు నన్నింటి సతము
పొందిక నెఱుఁగుట భూపు ధర్మంబు

౩ వేగుచేఁ దెలిసి విశేచింపకున్న
సాగి జయము గొంట జరుగదు పతికి

౪ తనకొల్వుకాండ్ర మిత్రముల శత్రువుల
జనములఁ బరికించు చతురుఁడే వేగు

౫ అరమర గనని రూపడలమి యెపుడు
పొర వీడమియుఁ గల ప్రౌడయే వేగు

౬ యతిగ వ్రతిగఁ జని యరసి కన్నయది
యితరు లేచిన వెలయింపఁడు వేగు

౭ మఱుఁగుల విననేర్చి మది విన్న వాన
నఱిమఱల్ తేర్చికొన్నతఁడె పో వేగు

౮ వేగుచే మఱుఁగుల విని వేఱొకందు
వేగుచే వానిని విని గ్రహింపఁదగు

౯ ఒకని నొక్క రెఱుంగకుండఁగా ముగ్గు
రొక తీర యగు దాని నొగి తేర్పఁదగును

౧౦ పెఱవార లెఱుఁగఁగా బిరుదీయఁ దగదు
ఎఱిఁగినఁ దనమఱుఁ గెఱిఁగించుటె యగు.

౬౦ ఉత్సాహ సంపద

౧ కలవారలన నుత్సుకత కలరనుట
కలిగియు నది లేమిఁ గలవారు కారు

౨ కలుములఁ గడఁకయుఁ గలిమియే కలిమి
కలుములు తక్కు నిల్కడ లేక చెడును

౩ నిలకడయా తేఁకువ నెగడిన వారు
కలిమి చెడెనదని కడఁగి చింతిలరు

౪ చలనంబు లేని యుత్సాహంపుఁగలిమి
కలవారికడఁ జేరుఁ గలిమి తనంత

౫ జలములోఁతు కొలంది జలజ బిసంబు
తలఁపులోఁతు కొలంది తనరును గరిమ

౬ తలఁపెల్లఁ బెరిమగాఁ దలపోయఁ దగును
తలఁపు కూడక యున్నఁ దగ వీడఁదగదు

౭ కలఁగ దేనుఁగు తూపు గాఁడి నొంచినను
కలఁగఁడు తేఁకువ గలవాఁడు నొవ్వ

౮ ఉల్లమున నొకింత యుత్సాహగరిమ
చెల్లనివారు వాసిని గాంచలేరు

౯ కొండంత మెయి వాఁడి కొమ్ములు గలిగి
బెండువడును దంతి బెబ్బులిఁ గన్న

౧౦ ఉరు మనశ్శక్తియే యుత్సాహశక్తి
పొరయని వాఁడద్ది భువి నరతరువు.

౬౧ ఆలస్యము లేమి

౧ కులమును నాఱని గొప్పదీపంబు
అలసతయను పొగ యడరంగ నాఱు

౨ తమ కుటుంబపు వృద్ధిఁ దగఁగోరువారు
సమయింపఁదగు నలసత నలసతగ

3 ప్రొలుమాలిక గొని బ్రదుకు నజ్ఞాని
ప్రొలువంశముచెడుఁ గనుచుండఁ దానె

౪ అలసత గొని మంచి యలవాట్లు విడువఁ
గొలము తఱిగి దోసంగులు పెనుపారు

౫ అలసత తామస మలనిద్ర మఱపు
నిలుగఁగోరెడు వార లెక్కుపడవలు

౬ చాలఁగా భూపాలు సాయ మబ్బినను
ప్రొలుమాలిన గొప్ప ఫలమబ్బు టరిది

౭ అలసత గొని మంచి యలవాట్లు విడుచు
ఖిలులు పరులు దిట్టఁ గైకొంద్రు వింద్రు

౮ ప్రొలుమాలిక జనపతి నాశ్రయింప
నేలించుఁ బగవారియెడ లొంగఁజేసి

౯ కులము నేలుటయందు కొఱలెడి దోసఁగు
తలఁగును పతికి బద్ధకము పోఁద్రోల

౧౦ అల త్రివిక్రము నడ్గు లాడిన చెల్ల
గెలువఁగలఁడు బద్ధగింపని ఱేఁడు.

౬౨ మనజయత్నము

౧ కానిది యని కొంతు కై కొనఁదగదు
పూనిక వలసిన పోఁడిమి నొసఁగు

౨ పని ముగింపక వీడఁ బ్రకృతియు వీడు
పనిముగియు దనుక వదలంగఁ దగదు

3 ఎచట దిట్ట కడంక యిరవొందియుండు
నచటనే యుపకార మను గుణముండు

కడఁక యొప్పని యుపకారగుణంబు
[illegible]వరి కైదువు చందాన వితయౌ

౪ సోమి గోరక కార్యశూరుఁడౌ వాఁడు
బ్రేముడి చుట్టాల పెన్నూఁత కోల

౫ పూనిక కలిమిని పొలుపారఁ జేయుఁ
బూనిక లేమి తాఁ బూన్చు నెద్దడిని

౬ యత్నహీనుని కడ నడరు మూదేవి
యత్నవంతుని గొల్చి యలరు శ్రీదేవి

౭ తప్పగాదది విధి తప్పఁజూచినను
తప్పగు నెఱిఁగి యత్నము సేయకుంట

౮ ఇదకున్న విధి తన యిష్టఫలంబు
నొదవింపకున్నఁ గూలి యొసఁగు యత్నంబు

౧౦ అలసట మొదవక యత్నించువారు
తదయక దుర్విధిం దఱుమఁగలారు.

౬౩ కష్టము నోర్చుట

౧ ముద మొందఁదగుఁ గష్టములురాఁగ వాని
నెదిరి దాఁటఁగ నగు నెంతో ముదమ్ము

౨ కడగండ్లు వెల్లువ కరణిని వచ్చుఁ
గడచు నంచుఁ దలంపఁ గడచను నవియు

౩ ఇడుమల కడలని యెడఁద గలారు
ఇడుమల కిడుమల నెసఁగింపఁగలరు

౪ ఎడరు గలుగ బండి యెద్దట్లు కడవ
నిడుమలే మిక్కిలి యిడుమల నొందు

౫ ఎడయక విఘ్నంబు లెనయ యత్నంబు
నెడపఁడేని యిడుమ లిడుమలఁ గుడుచు

౬ పడసితిమని లోభపడనట్టి వారు
చెడితి మనుచు వగ చెందఁగాఁబోరు

౭ ఒడలు పెక్కిడుమల కునికి యంచెఱిఁగి
యిడుమల నిడుమలం చెన్నరు ఘనులు

౮ ముదముఁగోరక దుఃఖములు నైజము లని
మదిఁదలంచిన నిడుమల నొందఁడతఁడు

౯ సంతసంబున సంతసము నొందనతఁడు
చింతలోఁ జింతను చెందఁ డెన్నండు

౧౦ ఇడుమలె యించునం చెంచిన యతఁడు
పడయు నున్నతి తన పగవారుఁ బొగడ.

రాజ్యాంగపద్ధతి

౬౪ మంత్రిత్వము

౧ వగ సాధనము వేళ పని నెఱవేర్పు
తెఱఁ గెఱింగిన వాఁడె తేఱిన మంత్రి

౨ దిటవు విజ్ఞానంబు తెలుఁకువ కార్య
పటుత ప్రకృతిరక్ష వలయు మంత్రితకు

3 భేదంబు సంధియు విడిచిన వారి
నాదరించుచుఁ గూర్చ నట్టేఁడు మంత్రి

౪ అరయుట తీర్చు కార్యముచేత యుక్త
తెలుపుఁ బల్కుట తెలియును మంత్రి

౫ తగ నెఱింగి వచించు తద్జ్ఞత దిటవు
గగడిన వాఁడె యానికతోఁడు పతికి

౬ తెలివిచే ప్రభుతంలచేఁ దేఱు కౌశలము
గలవారికి నసాధ్య కార్యముల్ గలవె?

౭ కార్యపద్ధతి తాను గాంచినయేని
యార్యపద్ధతి నరయందగుఁ జేయ

౮ తెలియక తెలిపినఁ దెలియని పతికిఁ
దెలుపుట విధి మేలు తెలియ మంత్రులకు

౯ చెఱగించు మంత్రిని చేకొనుకంటెఁ
బడయుట మేలు డెబ్బదికోట్ల పగఱ

౧౦ పనియందు స్థిరమతి పడయని వారు
అనుకూల మొంచియు నందరు ఫలము.

ఒగి పలుకు నేర్పు

౧ నాలుక మంచియన్నయము మేళ్లందు
మేలు గాదది మేర మీఱిన పైది

౨ కలిమియు లేమియుఁ గలుగు వాక్కునను
పలుకుల ననుకూలపడఁ గావఁదగును

౩ విను వారు కూడఁగా విననివారలును
వినఁగోరు నదియ పో విశ్రుతవాక్కు

౪ అరసి యింగితము మాటాడంగఁ దగును
పెరలేవు ధర్మార్థవిధు లంతకంటె

౫ పలుకంగఁదగుఁ దన పలుకులఁ బరుల
పలుకు గెలువలేని పద్ధతి నరసి

౬ కొసరంగఁ బలికి యొక్కొని పల్కులందు
రన మెఱుఁగుట మహాప్రాజ్ఞుల నియతి

౭ పలుకు పొందికఁ గొంకు పడయని వాగ్మిఁ
బలుకుల గెలువంగఁ బరులకు నరిది

౮ పలుకుల నింపుగాఁ బనుపడఁ గూర్చు
వలఁతుల నిచ్ఛించి పనివిను జగము

౯ కొలఁదియౌ నమల వాక్కుల నయమారఁ
బలుక నేరనివారె వదరుచుందురు

౧౦ ఎత్తి తెలియఁ దెల్ప నెఱుఁగని చదువు
గుత్తి నలరి తావి గొనని పూవదువు.

౭౭ కార్యశుద్ధి

౧ కల్మిమి నొసంగును కలతోడు మేల్మి
తలఁపులెల్ల నొసంగుఁ దగుపనిమేల్మి

౨ పేరును మేలును వెలయింప లేని
కారియంబు సతంబు కడఁ(ద్రో)వఁదగును

౩ పేరిమితోడ జీవింతమన్ వారు
కీరితి చెడు పనుల్ కెడపంగఁదగును

౪ స్థిరమతి గలవారు సిలుగులు కలఁప
వెఱచి యొనర్పరు వెతఁకీడి పనుల

౫. చేయకు బెడిదముల్ చేసిన నొకటఁ
జేయకు మరల నా చేఁతకు వగచి

౬ తల్లియాఁకలిఁ జూచి తలరు వాఁడైన
నొల్లమి తగుఁ (బ్రొ)జ్ఞులొప్పని పనులు

౭ పడిమోచి కూర్చిన సంపదకంటె
కడు లెస్స లేమిడి ఘనులకుఁ గొంట

౮ తేరలక నింద్యముల్ తెగిచేయ నవియు
నెఱవేఱినను పీడనే యిచ్చుఁ దుదిని

౯ వగవఁ గొన్నయవెల్ల వగవఁగాఁ దొలఁగుఁ
దగుమేలె యొసఁగు సద్ధనము పోయినను

౧౦ చెడుఘలతోఁ గల్మి చేర్చి (ప్రో)చుటలు
ఎడ పచ్చికుండలో నెసరు కాఁచుటలు.

౬౭ కార్యదృఢత

౧ పని దిటవున నెద పదిలంబ యగును
కనుఁగొన నితరముల్ కావు దార్ఢ్యములు

౨ చెడుగులు చేయమి చెడు పట్టులందు
సడలమి రెండు ధీరాళి మతంబు

3 అగుదాఁకఁ బని రహస్యముగ నుంచఁదగు
బుగులు పుచ్చినఁ గష్టములు వచ్చుఁ గాన

౪ పలుకుట యెల్లరకును బహు సులభంబ
పలికిన తీరునఁ బనిసేయు టరిది

౫ ధీరుని పెను పని దిటవు భూరమగుఁ
జేరి లోకవినుతిఁ జెందు మిక్కిలిగ

౬ తలఁచి నారలు దిట్టతన మొందిరేని
తలఁచిన యవి కొందురు తలఁచిన యట్లె

౭ తేరు చక్రపుఁ జీల తీరొందు వారిఁ
గేరఁదగదు రూపు కీడ్పడియున్న

౮ కలఁగక దిటవూని కర్జంబువల్ల
తలఁకక తూఁగక తాఁ జేయఁదగును

౯ హెచ్చగు కష్టంబు లేపార నోర్చి
చొచ్చి చేయఁగఁదగు సుఖమిచ్చు పనులు

౧౦ ఎట్టి దిట్ట మొనర నేమి? కార్యంపు
దిట్ట లేమిని సమ్మతింపదు జగము.

౬౭ కార్య పద్ధతి

౧ నిర్ణయింపఁగఁదగు నిడుమేర యరసి
నిర్ణీత మాలసించినఁ జెడు గగును

౨ తాళఁదగినవానఁ దాళంగఁ దగును
తాళఁదగనివానఁ దాళంగఁ దగదు

౩ చెల్లుచోటులఁ బనిచేయుంగఁ దగును
చెల్లనిచో వివేచించి చేయఁదగు

౪ పగనిల్వ పనినిల్వ పరికించి చూడ
సెగతేని శేషంబు చెన్నునఁ జెఱుచు

౫ ధన కాల కార్య సాధన సదనంబు
లను నైదు తమమఱి నరసి చేయఁదగు

౬ ముగియుటె యడ్డంకి ముగియించి పొందఁ
దగుఫల మారసి తలకొనఁ దగును

౭ పనియును పనిచేయు పద్ధతి మెఱుఁగు
పనివాని సమ్మతి పడయుట లెస్స

౮ ఒక మదేభముచే మఱొండు గొన్నటులు
ఒక పనిచే నట్టి వాఁడఁగూర్పఁ దగును

౯ పొత్తుకాండ్రకు మేలు పూన్పు కంటె మును
పొత్తెడసినవారి పొందికోల్ తగును

౧౦ తనవార లడలంగాఁ దలరి పిన్నతఁడు
ఘనుల వలన సంధి కావింపఁ దగును.

౬౯ దూత్యము

౧ చెలిమియు మంచి వంశికత రాడ్వరులు
వలచు గుణము కలవాఁడెపో దూత

౨ తెలివి ప్రేమ తెలిసి తెలిపెడు శక్తి
కలయువి దూతకుఁ గడు ముఖ్యములుగ

౩ విజ్ఞులకడఁ దాను విజ్ఞుఁడౌ ఫలము
ప్రజ్ఞచేఁ బనిగెల్చు పలుకు పలుకుట

౪ తెలివియు రూపంబు తేఱిన చదువు
కలిసిన వాఁడెపో కాఁదగు దూత

౫ కీడు దొలఁచి యుటఁకించి కార్యంబు
నాడి యలర్చి మేలమరించు దూత

౬ కఱచి చెల్లఁగఁ బల్కి కన్నోటలేక
తఱి కనువు నెఱుంగఁ దగువాఁడె దూత

౭ తగవును స్థానంబు తఱి తగనెఱిఁగి
వగచి పలుకువాఁడె వలఁతియౌ దూత

౮ తేటయుఁ దోడ్పాటు తీర్పును గలుగు
మాటనేరుపు దూత మంచి లక్షణము

౯ నుడివిన నుడువుల నుడివి న్యూనతలఁ
దడఁబడి చెప్పని దంటయే దూత

౧౦ చావుఁగూర్చున దేని జడియక పలికి
భూవిభునకు మేలు పొందించు దూత.

౭౦ రాజాశ్రయము

౧ వెగటొందు చపలు సేవించెడివారు
సెగఁ గాఁచుకొను నగ్గిఁ జేరినట్లుండ్రు

౨ ఏలిక వలచిన దిచ్ఛింపకున్న
ఏలికచే నబ్బు హెచ్చైన కలిమి

3 ఎఱిఁగి మున్నె దోసంగు లెడలింపఁదగును
ఎఱిఁగిన విభుఁదేర్పు నెవ్వారి తరము!

౪ చెవిఁజేరి పలుకుట చేరి నవ్వుటలు
నవియింపఁ దగు విభు నతులతే నెవ్వరికి

౫ మాఱుఁగులు వినకయు మఱి యడుగకయు
నెఱిఁగింప నెఱుఁగుట యెవరికేఁ దగును

౬ వేళ నన్న యెఱింగి వినుగు కాకుండ
నాలింప వలచునట్లవి తెల్పఁదగును

౭ విభు నిష్టపడునవి వినిపింపఁదగును
విభుని నిష్ఫలములు వినిపింపఁదగవు

౮ చిన్నని వరునని విభు దూఱఁదగదు
చిన్న మేటి పదవి కొదిఁగి యుండఁదగు

౯ అధిపు గౌరవ మబ్బెనని ధీరవరులు
విధి దప్పి పనులు గావింప రెన్నఁడును

౧౦ ప్రాఁత చనవుచేతఁ బథము తొలంగి
రోఁత లొనర్చు మూర్ఖుఁడు నాశ మొందు.

౭౧ ఇంగిత జ్ఞానము

౧ పలుక కున్నను సన్నఁ బనిఁ గనువాఁడు
జలధి పరీత భూజనులకుఁ దొడవు

౨ ఎదలోనియది సంశయింపక యరయు
విదురు నెన్నఁగఁదగు విబుధ తుల్యునిగ

౩ పని నన్న చేఁగను ప్రాజ్ఞుని తేఁడు
కొనఁదగు నంగ మొకొం డిచ్చియైన

౪ తలఁపు చెప్పక కను తద్జ్ఞులు తర్క-
గల యోంగములు గల్గు ఘనులలో మేలు

౫ సన్నల నెఱిఁగెడి జాడ లేదేని
కన్ను లొడలియందుఁ గల ఫలమేమి?

౬ అవల నున్నది చూపు నద్దంబు లీలఁ
దవిలి చూపును మోము తలఁపునఁ గలది

౭ ముదమును విసుగును మున్నడి తెలుపు
వదన నిభం బొందు వసుధను కలదె?

౮ తలఁపు నెఱింగి కృత్యము తీర్చు వారు
కలిగిన వారి మొగముఁ గన్నఁ జాలు

౯ కనుచూపు మార్పాటు గనువారలున్నఁ
గనులె తెల్పు నొరుల కంటు నొంటులను

౧౦ కొలువ దొరల పనుల్ కొలత కర్త్తలగు
నిల సూక్ష్మమతులు వహించిన కనులు.

౭౨ సభ జూఁగుట

౧ పలుకు లుటంకించి పలుకు పాపనులు
పలుకంగఁదగు సభాపద్ధతి నరసి

౨ పలుకు పద్ధతిగన్న ప్రాజ్ఞులు నదను
తెలిసి దొసఁగులేక తేర్చి పల్కఁదగు

3 పలుకఁ బూనిన సభాపద్ధతి గనక
పలుకు నేర్పునరాదు ఫలమును లేదు

౪ ప్రౌఢులందున మేటిప్రౌఢులేఁ గండు
మూఢులందున మేటి మూఢులేఁ గందు

౫ ఘనుల సభను ముందు కడఁగి మాటాడ
కణఁగి యుండుట లెస్స యన్ని లెస్సలను

౬ ఘనుల సభను పల్కఁగడఁగి తొట్రిలుట
- పెనుదారినుండి తాఁ బెడదారిఁ బడుట

౭ కొతుకులేక సభలఁ గూడి పలికెడి
చతురుల సభఁ దన చదువు రాజిల్లు

౮ తెలియు నేరుపుగల తెలివరు లెదుటఁ
బలుకుట వర్ధిల్లు పాదు నీరిడుట

౯ విదురులలోఁ జెల్ల వివరించువారు
కదియరాదు ఖలుల కడ మఱచియును

౧౦ ఘనులు లేని సభను కడఁగి పల్కుటలు
చినికి నల్లగు సుధ చెదర ముంగిటను.

౭౩ సభకు వెఱవమి

౧ వగ యెఱింగి పలయు వానిఁ బల్కుదురు
తెగ యెఱింగి పలుకు ధీరులు సభల

౨ చదురుల సభఁ దమ చదువు చెల్లంగఁ
జదువు వారధికులు చదువరు లందు

౩ పలువురు పగఱ గెల్వఁగఁ జచ్చువారు
కొలఁది మందియె సభఁ గొంకని వారు

౪ నేర్చినవారలు నెఱి యొప్పఁ బలికి
నేర్చిన దెక్కుడు నేర్చిన కడల

౫ తగు రీతి సభల నుత్తర మిచ్చు కొఱకుఁ
దగు శబ్ద శాస్త్రంబు తర్కంబు చదువ

౬ శస్త్రంబు లేలొకో శౌర్యహీనునకు?
శాస్త్రంబు లేలొకో జంకు వానికిని?

౭ పలుక సభను జంకువాని శాస్త్రంబు
కలనఁ బిఱికి చేతి కైదువుఁ బోలు

౮ పండిత సభ మేలు పలుక లేకున్న
దండిగా నేర్చు శాస్త్రము నిష్ఫలమ్ము

౯ నేరని వారికంటెను బీదు నేర్చి
పేరొందు ఘనసభ వెఱచెడు వారు

౧౦ బ్రదికి యుండినను జీవచ్ఛవ మందురు
చదువు చెల్లఁగఁ బల్క జంకినఁ జనరు.

కోశ పద్ధతి.

౭౪ దేశము

౧ కొఱలేని కర్షకుల్ గురు ధనపతులు
నీతి గల్గువార లుండిన యదె నాడు

౨ కను కల్మిచే జనుల్ కాంక్షింపఁ దగుచుఁ
కెడని పంటలఁ దనర్చిన యదె నాడు

౩ పలు కష్ట నష్టముల్ పైఁబడ నోర్చి
తలయొత్తి యది యీయఁ దగినదే నాడు

౪ ఎనుగొంద చెడుపగ పీడని నొవ్వి
కొదవయక యుండునదే యగు నాడు

౫ పలుకూటములు లోని పగయును లేని
కొల కుట్రలేక నెక్కొనునదే నాడు

౬ చెడుగెలుంగక తప్పి చెడినను పంట
లుడుగని యదె మేల్మి యొప్పిననాడు

౭ ఫలదాద్రి మలనీరు బలమైన కోట
వెలినీరు లోనీరు విషయాంగకములు

౮ ధనమును నీరోగతయుఁ బంట సుఖము
పెనుకావు నాటి కొప్పిన మండనములు

౯ అలయ సొలయఁ గల్గునది నాడుకాదు
అలపు సొలపు లేక యగునదే నాడు

౧౦ మన్నఁడు ప్రజలొంటి మాలయని దేశ
మెన్ని గుణములున్న నైనయు నిష్ఫలము.

౭౫ కోట.

౧ బలియురకును భీతి బ్రదుకు వారలకు
నిలుకయౌ కలిమిగా నెగడును కోట

౨ అగడితయును బయ లద్రియు నీడ
యగు వనమును కల యదియపో కోట

౩ ఔన్నత్యము వెడల్పు నరిదియు దార్ఢ్య
మనాన్నల్గు గలగోడ యగునది కోట

౪ సన్న కావలిచే విశాలమై యరుల
పన్నుగడ నడంచు పాటిదే కోట

౫ దుస్సాధమగుచు వస్తువు లన్ని గలిగి
లెస్సగా నిలువఁ బొల్చినయది కోట

౬ అన్నివస్తువులుండి యదనున కొదవు
కన్నాకు వీరులఁ గలయదే కోట

౭ ముట్టి వంచించియుఁ జొర్రవిల్చియును
పట్టంగరానిదే బలమైన కోట

౮ ముట్టడించినవారి ముట్టి పట్టుగను
పట్టునీయక గెల్వ బలమిచ్చుఁ గోట

౯ మొన మొగమున నరుల్ మొనసి న[illegible]
బని మొగమున బీరవఱచు మేల్ కోట

౧౦ ఎట్టి మేలిమి కలదేని కర్జమున
దిట్ట లేమిని లేనిదియ యగుఁ గోట.

౭౬ విత్తార్జన విధము

౧ వ్యర్థునినేని సమర్థునిగాఁజేయు
నర్థమ్ముకంటె వేఱవనిని గలదె ?

౨ కలవారి నెల్లరు గౌరవించెదరు
కలిమి లేకున్న నగౌరవించెదరు

3 ధనమను మేల్‌దివ్వె తలఁచిన యెడకుఁ
జని పగయను నిరుల్ సమయంగఁజేయు

౪ వగఁదేఱి చెడుగాఱి వచ్చిన ధనము
తగవును గూర్చు నిత్యసుఖమ్ముఁగూర్చు

౫ కరుణతోఁ బ్రియముతోఁ గాని ధనమ్ము
నరసి త్రిశుద్ధిగా నార్జింపఁదగదు

౬ జయశుల్కధనము లస్వామిక ధనము
నయమార్గ నృపుని ధనంబయా నంద్రు

౭ నెనరుచేఁ బొడమిన నెఱజాలి బిడ్డ
ధనమను సౌభాగ్య ధాత్రిచేఁ బెరుఁగు

౮ కలిమి చేతఁగలాఁడు కార్యంబు చేత
మలయెక్కి యేన్గుల మాటాట గనుట

౯ ధనము చేర్పఁడు శత్రుతతి కృత్యములను
తునుమఁ దత్సమ శితద్రుణ మొండు లేదు

౧౦ ధనము సత్పద్ధతి దండిగఁ గూర్పఁ
దనరారు సుఖువుగా ధర్మంబు ప్రేమ.

౭౭ సే నా మ హి మ ము

౧ వెతకు భీతిల్లక విజయమే పొందు
చతురంగసేన మేల్సంపద పతికి

౨ తఱిఁగిన యెడ ఁేడు తలరిన యెడను
వెఱవమి యరిది తొల్వెల్వకుఁగాక

౩ ఏమగుఁ గడలి యల్లలుక లార్చినను?
పాము బుస్సనినంతఁ బాఱవే యెలుకల్?

౪ సడలక లొంగక సరబడి వచ్చు
కడిమి గల్గినదె నిక్కంబగు సేన

౫ జముఁ డెత్తివచ్చిన జంకక నిలిచి
సమరంబు తెగి సేయఁ జనునది సేన

౬ కడిమి మానము వీరగతి వర్తిలుటయు
నెడతేటయును సేన కేడుగడ యగు

౭ పై నత్తిరా నోర్చు పగిదితో శత్రు
సేన నెదిర్చి నిల్చినయదె సేన

౮ కడిమియు దృఢత లేకయు మొగ్గరంపు
వడువుననే మేల్మి వడయును సేన

౯ తఱుఁగు దారిద్ర్యంబు తఱుఁగని విసుగు
పోరయ దేనియు మొన పోరిలో గెలుచు

౧౦ నెఱ మగల్ పలువురు నెఱసి యుండినను
నెఱి నాయకుఁడు లేక నిలువదు సేన.

౭౮ శౌర్యప్రతిమ

౧ ఎదిరించి తుదిఁబల్కు రీల్గిరి ప్రభువు
నెదిరింపకుండు బ్రదు కింపగు నేని

౨ కానఁ గుందేటిఁ గొట్టు కైదువుకంటె
నేనుఁగుపైఁ జెడు నిషువ్వాన మేలు

3 ఎదిరింప నెదిరించుటే పౌరుషంబు
ఎదిరి క్రుంగిన దయయే దాని వాఁడి

౪ మదకరి వైచి చేమలయు కైదువున
నెద గాఁడినది గని యెలరు శూరుండు

౫ కనలి చూచిన కన్ను కైదువు వైవ
మినికెనేనియు నోటమియె మేటి కదియు

౬ కడచిన నాళుల గణియించి గాయ
పడని నాళుల లెక్కపఱుపఁడు జోదు

౭ ఘనకీర్తి కసువుల గణియింప కుండు
ఘనున కే భూషయౌ గండపెండేరము

౮ దురమున నసుభీతి దొరయనివారు
ధరణిపుఁ డలిగినంతన మాఱుపడరు

౯ చేసిన శపథంబు చెడకుండఁ బోరి
గాసిలి చావఁ దెగడు వార లెవరు?

౧౦ ఏలిక కంటి నీ రొసఁగించు చావు
చాలినఁ దిరిసియు సాధింపఁ దగును.

మైత్రి పద్ధతి.

౭౯ స్నేహము

౧ గడియింపఁ గలదె సంగాతంబుకంటె?
అడరు రక్షక మెద్ది యద్దానికంటె?

౨ విజ్ఞసంగతి బాలవిధుపోలెఁ బెరుఁగు
అజ్ఞుల చెలిమి మున్నడరి వెన్ దఱుఁగు

3 చదువఁగాఁ జదువఁగా జ్ఞానంబు పోల్కి
నొదవ నొదవ మేల్మి యొప్పు సన్మైత్రి

౪ నగుట కొఱకుఁగాదు నంటు; కీడైనఁ
దెగి మందలించి తన్ దివుచుట కొఱకె

౫ కలియుట యలవాటు కావు హేతువులు
చెలిమికి ముఖ్యంబు చిత్తవృత్తి యగు

౬ అది చెల్మి కాదు మోములరించు చెల్మి
అదియు చెలిమి మనం బలరించు బల్మి

౭ తగనిత్రోవల మాన్చి తగు త్రోవ నడపి
తగమి రాఁ దాఁగొను తగవెపో చెలిమి

౮ ఉడుపు జాఱిన వారి కొదవు చేవోలె
నిడుమల నపుడె మాయించును చెలిమి

౯ చెల్లునంత వఱకుఁ జెల్లించు దిటవె
మొల్లంపు నిలుకడ ముఖ్యమైత్రికిని

౧౦ ఇతఁ డిట్టివాఁడు నేనిట్టిఁడ ననుట
హితమైత్రి కేనియు నిడు నొక మసటు.

౮౦ స్నేహ విచారణము

౧ పెరిమఁ జెలిమిచేసి విడరాదు గాన
నరయక చేయఁగీడది పోలె లేదు

౨ అరసి యరసి చేయనట్టి సంగడము
పొరయించుఁ బదపడి పొలియు కష్టముల

౩ గొనము కొలము దొసంగును చుట్టఱికము
పొనుఁగుపడక కాంచి పొందనౌఁ జెలిమి

౪ కులము మేలిమి నిందకుం జంకు గుణము
గలవాని కిచ్చియుఁ గలియంగఁదగును

౫ తగనివి దుఃఖింపఁ దగఁజెప్పి త్రుంచి
తగవు నడవు మైత్రి తాఁబొందఁదగును

౬ చెడుగువలన నొందు చెలఁగు లాభంబు
కొడిమె చెల్మి పొలంబుఁ గొలుచుకోల యగు

౭ ఒకనికిఁ బెనులాభ మొనఁగు నేదియన
వెకలులతో మైత్రి విడుచుట యంద్రు

౮ క్రుంగించు నవి మదిఁ గొనరాదు వగలఁ
గ్రుంగఁ బీడెడు చెల్మి కొనఁదగ దెవుడు

౯ చెడువేళఁ జేవీడు చెలిమిని నరుఁడు
మడియుచోఁ దలఁచిన మదిఁ గాల్చివైచు

౧౦ పడయున దలసియేఁ బావన మైత్రి
విడుచున దొకటిచ్చి వికటించు మైత్రి.

౨౧ చనవు

౧ స్వాతంత్ర్యమును త్రెంపఁజాలని చెలిమి
ఖ్యాతిగాఁ జనవను ఘనతను గాంచు

౨ సంగతి కంగంబు స్వాతంత్ర్య మద్ది
యంగీకరించుట యమలుల తగవు

3 స్వాతంత్ర్యకృత్య మొప్పక యుండునేని
ప్రాఁత చెల్మికిఁ గల్గు ఫలమేది చెప్పుమ?

౪ మిత్రులు చెప్పక మీఱి చేసినను
మిత్ర ధర్మముఁ బట్టి మేకొంద్రు బుధులు

౫ పనులు కూడని వంటు పట్టునఁ జేయఁ
జనవా వెడఁగో యంచుఁ జను సమ్మతింప

౬ చెలిమిమేర యెఱుంగు చెలికాఁడు చనవు
వలన మిత్రుదోసంగు వలనఁ జేవిడఁడు

౭ చెలిమి ప్రాఁతవడిన చెలికాండ్రు చెడుగు
కలవి చేసిన వీడఁగా లేరు ఘనులు

౮ చెలికాండ్ర చెడుగులఁ జెవిఁ బెట్టకున్న
సిలుగు చేసిననాఁడె చెలఁగు మేలిమిగ

౯ చెడక ప్రాఁతవడిన చెలికాండ్ర చెలిమి
విడని వారిని చాలఁ బ్రేమించు జగము

౧౦ ప్రాఁత మైత్రికి వేఱుపడని సద్గుణులఁ
బ్రీతిఁ గొందురు శత్రు వీరులు నెదల.

౨౨ చెడు చెలిమి

౧ చెలిమి మిక్కిలి యొప్పుఁ జెనటుల చెలిమి
చెలఁగుటకంటెను క్షీణింప మేలు

౨ కలుగఁ జేరుచు లేమిఁ గడఁద్రోచు పలువ
చెలిమి చేసిననేమి? చేయక యేమి?

3 చెలిమి లాభము మేర చింతించువారు
వెలయాండ్ర దొంగల విధము గలారు

౪ తగఁదోఁచి యనిఁద్రోచు తగని గుఱ్ఱంబు
వగ చెల్మిఁగొనుకంటెఁ బడయమి మేలు

౫ చేయు సాయము లేని చెన్నఁటి చెలిమి
చేయుటకంటెను చేయమి లెస్స

౬ అజ్ఞులమైత్రి యత్యధికమౌకంటె
విజ్ఞులతోఁ బగ వేపాళ్లు మేలు

౭ ఎగతాళి తిండి యయ్యెడు చెల్మికంటెఁ
బగఱచేఁ బదికోట్ల పాళ్లు మేలబ్బు

౮ అవు పని కానీక యడఁగార్చు చెనఁటి
తవులు చెప్పక దోర్చు తగవెపో లెస్స

౯ పలుకు చేఁతలు వేఱుపడు వారి చెలిమి
కలనైనఁ గలిగినఁ గావించుఁ జెడుగు

౧౦ సదనాన స్నేహించి సభను నిందించు
పిదప చెల్మి తగదు పీసమంతేని.

౮౩ తగని చెలిమి

౧ మనసున లేక పై మలసిన చెలిమి
తను నలఁచుట కది డాకలి యగును

౨ చెలిమిగలట్టుండి చేరని చెలిమి
చెలువల మదివోలెఁ జెలఁగి భేదిల్లు

౩ మంచివి పలునేర్చి మనసుతోఁ జెలిమి
పెంచుట యదిలేదు వెడఁగుల యెడల

౪ కనినప్పు మొగముతోఁ గలకల నవ్వి
మనసున రోయు వెంబర కంజఁ దగును

౫ మనసున నొంటని మనుజు లేదేని
వినిపింప మేకొంట వెరవు గాదండ్రు

౬ తగవరిపోలె హితము లాడఁ బూనఁ
బగఱ పల్కు లపుడె పరికింపఁ దెలియు

౭ చెడు వెంటకే యగుఁ జెలఁగు విల్వంక
చెడుగునకే యగుఁ జెనఁటుల నయము

౮ అరులకై మోడ్పులయం దశ్రులందు
నరయ దాఁగియె యుండు నాయుధ మొండు

౯ పెల్లుగ స్నేహించి వెనుకఁ గ్రేడించు
కల్లరి నవ్వించి కడఁద్రోవఁ దగును

౧౦ పగవారు స్నేహించు పగిది యేర్పడిన
మొగముతోఁ జేసి లో మొనసి వీడఁదగు.

దుఃఖ పద్ధతి.

౮౪ వెడఁగు

౧ వెడఁగన నేది వివేచించి చూడఁ
చెడుగులఁ గొని మేలు చిదియ వీడుటయె

౨ వెడఁగులలోపల వెడఁగేది యన్న
నెడఁద గొంతెమకోర్కు లిచ్ఛగించుటలు

౩ అరయిక సిగ్గు ప్రియంబును శ్రద్ధ
వెరవు లేకుండుట వీఱిఁడి తీరు

౪ చదివి వివేచించి చదురాడి యట్లు
పొదలని జనుకంటె మూఢులు లేరు

౫ ఏడుజన్మంబుల నెద్దియు నారకము
ప్రోడవైయె యొక్క బామునఁ గూర్చు వెడఁగు

౬ పని యొండు పూనఁగా వగలేని వెడఁగు
పని చెఱచుటె కాదు బంధముల్ గొనును

౭ పెనుకల్మి గలిగిన వెంగలి కొకటఁ
దనవారు గొదగొనఁ దరియింత్రు పెరలు

౮ తనచేత నొకకాసు తనరిన వెడఁగు
కవఁగ నున్మత్తుండు కల్లుద్రావు కరణి

౯ విడునపు డగు నొక్క పీడయు లేదు
వెడఁగులతో మైత్రి వెడఁగుల కింపు

౧౦ వెడఁగు తాఁజొచ్చుట విజ్ఞుల సభను
కడుగని కాల్పడకను పెట్టు వలను.

రాగి అల్పజ్ఞత

౧ లేముల లేమి ధీలేమి తక్కినవి
లేమిని లోకంబు లేమిగాఁ గొనదు

౨ వెడఁగు మనసు వచ్చి పెరవాని కీవి
పడయు నాతని తపః ఫలమగు నిజము

3 అరులును గలిగింప నరుదగు వెతలు
పొరయించుకొందురు మూర్ఖులు జగతి

౪ అజ్ఞానమన నేదియన మేము గొప్ప
సుజ్ఞానుల మటంచుఁ జొక్కెడు భ్రాంతి

౫ నేరక పైకొని నెగడిన, మున్ను
నేరిచినది గూడ నెఱయించు శంక

౬ తమ దోసంగుల నీఁగఁదలఁపక యంగ
కముల సంగముఁ గప్పఁ గడఁగుట వెడఁగు

౭ అరిది విద్దియ జార్చు నంతియు కాదు
పొరయించుకొను మూర్ఖు పాలి వాని వెతల

౮ తెలిపినఁ జేయఁడు తెలిసియుఁ గొనఁడు
అలయెడ్డె మరణాంత మవనికి నొవ్వి

౯ కానని వాఁడు తాఁ గాన్పించుఁ గనఁడు
కానకుండిన వాఁడు కాంచుఁ గన్నంత

౧౦ కలదన్న దానిని కల్లయౌ వాని
నిలఁ బిశాచంబుగా నెంచును జనము.

౭౭ పగ

౧ అన్ని ప్రాణులతోఁడ నలరని గుణము
వన్ని యడరు నొవ్విఁ బగయండ్రు బుధులు.

౨ వేఱిమిఁ దలపోసి వెగటు చేసినను
వైరంబుతోఁ గీడు పఱుపమి లెస్స

3 పగయను చెడునొవ్వి పాసినవాని
కగును నిత్యమ్మయి యలరు పొగడ్త

౪ చెడుగులఁ జెడు గీను చెలఁగకున్నని
పడయు సౌఖ్యములలోపల మేటి సుఖము.

౫ పగయన్న నొదిఁగిలి వర్తిలు మేటి
నగచి గెలువఁ గోర నెవ్వరు గలరు?

౬ కడునింపు పగయందు కలవారి బ్రదిమి
నడరుఁ జావు బ్రతుకు లతి శీఘ్ర గతిని

౭ పగ నిచ్చగించు వెంబరలు జయంబు
మొగిఁ గూర్చు నయ ధనంబును గాంచలేరు.

౮ పగకు మాఱొడ్డమి పడయు నున్నతిని
ఎగచి పూనిన నబ్బు నిడుమలు మిగిలి

౯ తనకు నయము వచ్చుతఱిఁ బగఁ గనఁడు.
అనయంబు వచ్చుచో నధికంబు గాంచు

౧౦ కంటుచేఁ గీడులు గలుగు నన్నియును
నంటుచే నగు మంచి నయము లన్నియును.

౮౭ పగ మహిమ

౧ వలదు దండము బలవంతునితోడ
వలసిన లోఁగని బడుగుతోఁ దగును

౨ స్వహిత సామంతాది బలములు లేక
అహితుల నడఁచి జయంబెట్లు గొనుట?

౩ తెగువయుఁ దెలివి పొందిక లేని లోభి
పగఱకు మిక్కిలి పాటి సులభుఁడు

౪ అతికోపియై మంత్ర మరయక యుండు
పతి యెప్పుడే నేరికేని లోకువయ

౫ నియత పథము జననింద కార్యంబు
నయ మెఱుఁగని వాఁడు నంటు మాత్రకు

౬ ఎఱుఁగని కోపంబు నెదుఁగు కామంబు
పొరయువాని పగ నెప్పుడు నెంత్రు పగఱు

౭ తనపనికే విరుద్ధము సేయు పతికి
ధన మిచ్చియును విరోధముఁ గొనవచ్చు

౮ గుణహీనుఁడయి చెడుగులు పెక్కులున్నఁ
దనకుఁ దోడదికాదు దాయల తోడు

౯ భయము నజ్ఞానంబు పగఱ కున్నేని
జయలక్ష్మి తమకు సిచ్చలు చేరువగును

౧౦ అల్పుని పగచేత నడరు ధనమ్ము
అల్పమైనఁ గొనమి నడరదు యశము.

౮౮ పర స్వభావ మెఱుఁగుట

౧ పరిహాసమునకేని పగయును గుణము
పరికింపఁ దగమియే ప్రాజ్ఞుల మతము

౨ విలువృత్తి గల పగ విని కొనవచ్చుఁ
బలుకువృత్తి గలారి పగ కొనఁదగదు

3 పలువురతోడను పగగొను నొంటి
తలఁప వేదుఱుకంటెఁ దగఁ గీడువాఁడు

౪ అదన వేరమిని స్నేహమ్ముగాఁ గొనుచుఁ
బొదలు తేని కడంగి భువనంబు నడచు

౫ అగులోడు లేనిఱేఁ డదను నెఱింగి
పగ చీల నందొందు పడయుంగఁ దగును

౬ తన కొక్క యిడుమ యాతఱిఁ బరనృపులఁ
గొనియుఁ గొనక కూడి కూడమి తగును

౭ నొచ్చిన దొరులకు నొడువంగఁ దగదు
పొచ్చెంబు పగఱకు మును చూపఁ దగదు

౮ తగవార నేనయు ద్రవ్యంబుఁ బెంపఁ
బగఱ కఱకు ద్రుళ్లు పాటడఁగాఱు

౯ ఎలవేళ ముండ్ల చెట్టెడలింపఁ దగును
చెలఁగు పిదపఁ దన చేతిని చెఱచు

౧౦ అరిపికు తొల్తనే యడు గార్పకున్నఁ
దిరిగి యార్పుటకును తెఱఁకువ కాదు.

రాగ లో పగ

౧ నీడనీగము కీడు నించు నొవ్వ్రతతి
కీడు దాయ లొనర్చు కీడగు వేళ

౨ అంజఁదగదు ఆంపమైన శత్రులకు
అంజఁదగును చుట్టాలైన శత్రులకు

3 ఎడపగ కంఠి త న్నెదుకోకున్న
మడియించు నదనఁ గుమ్మరికైదు వ్వట్లు

౪ పగలోనఁ గలిగిన బందుగుల్ గూడ
పగవార లగుదురు పలుపాట్లు గలుగు

౫ కలిసియుండియు నెదఁ గంటున్న యెడలఁ
బొలియించు పెనుకష్టములు గలిగించు

౬ కలిసియుండెడి యెదఁ గరకరి గలుగఁ
బొలియకుండు టరిది భువి నెన్నఁ జేని

౭ పలుకులఁ గలిసి లోపగ యున్నవారు
గలియరు గిన్నెకుఁగల మూఁత వోలె

౮ చెఱచు లోపగ గల్గఁ జెట్టాకు తాఁకె
నఱుగు బంగార మల్లఱుగుచు లంటి

౯ ఆవ పప్పంతైన నాద మచ్ఛ్రేదము
భావింపఁ జెఱుగు గొప్పదిగఁ బుట్టించు

౧౦ ఒడఁబాటు లేనట్టి యోఁనిలో (సుఖ
గుడిసెలోఁ బ్రాఁచుతోఁ గూడియుండుట

౯౦ పెద్దల నగౌరవింపమి

౧ పట్టు విడనివారి పనులాలి గొనమి
నెట్టన రక్షల నెఱి మేటి రక్ష

౨ పెద్దలఁ దా గారవింపనియెడలఁ
దద్దయు నబ్బు వెన్దవిలి పెన్వెతలు

౩ తలఁపు నెఱపుకొను తత బలాఢ్యులకు
సిలుగులు కూర్పుఁడు చెడఁ గోరునెడల

౪ చతురుల కచతురుల్ సలుపుట కీడు
పితృపతిఁ జేయెత్తి పిలుచుటఁబోలు

౫ నెఱకడిమిగల మన్నిని యారసకు
గుఱి యగువా రెందుఁ గొఱలంగలేరు

౬ నిప్పున దుమికియు నెగడఁగలారు
ముప్పు ఘనులకెంచి పొదలంగలేరు

౭ తగవు గల్గినఘనుల్ తద్దయుఁ గినియఁ
దెగు దొరతనమును తెఱఁగైన కలిమి

౮ కొండవంటి ఘనులుఁ గోపింపఁ గూలు
నిండు సంపదగల నెఱ కుటుంబములు

౯ ఘనకార్యముల సిద్ధిగలవారు కినియఁ
దునిఁగి నడుమఁజెడుఁదూలి యింద్రుఁడును

౧౦ అధిక తపోమహిమాఢ్యులు కినియ
నధిక సహాయకులైన వర్ధిలరు.

౫౧ ఆఁడువాండ్రకు లోఁగుట

౧ మగువకు లొంగిన మహిమ చేకుఱదు
తగులరా నెఱిఁ గార్యదక్షు లెన్నఁడును

౨ అరయక యాలిప్రియముఁ గోరువాని
సిరి మగవారికే సిగ్గుఁ గల్గించు

౩ ఆలికి నణఁగు కార్యము ఘనులందు
చాలఁగా బిడియంబు సమకూర్చు నెపుడు

౪ తరుణి కడలి సుకృతము సేయలేని
పురుషుని పనినేర్పు పొగడంగఁ బడదు

౫ ఆలికి నడుఁకు వాఁ డన్ని వేళలను
మేలు సేయఁగ జంకు మేలువారలకు

౬ యువతీ శరీర బాహుల కంజువారు
దివిజాభులైనఁ గీర్తిని గాంచలేరు

౭ మడఁతి యాజ్ఞ నడచు మగఁటిమి కంటె
బిడియంపు స్త్రీత్వమే వేపాళ్లు గొప్ప

౮ ముదిత యాజ్ఞ నడచు పురుషుండు మిత్రు
కొదవ దీర్పలేఁడు మేల్గూర్పను లేఁడు

౯ నర్మసఖికి లొంగు నరుకడ లేవు
ధర్మంబు నర్థంబుఁ దదితరంబులును

౧౦ అరయ నెడఁద దిట వగువారియెడల
దొరయ దాలికి లొంగు దొడ్డ వెడంగు.

౯౨ వెలయాండ్రు

౧ చెలిమిచేఁ గోరక సిరిచేతఁ గోరు
వెలయాండ్ర ప్రియవాక్కు వెత గలిగించు

౨ గుణములు ఫలముకై కొనియాడునట్టి
గుణహీనల నెంకెంగి కోరంగఁ దగదు

3 వెలయాండ్రఁ దడవుట పెను చీఁకటింటఁ
దలిరిచి పీనుఁగుఁ దడవుటఁ బోలు

౪ ధనమునే కోరు కాంతల యల్ప సుఖము
నెనరు ధనము గోరు నియతులు గోనరు

౫ ఎదమేల్మిగల జ్ఞాన లిల వెలయాండ్ర
కొద సుకంబుల కిచ్చగోన రెన్నఁడేని

౬ తమి రేఁచి కొఱసోము దవిలించు చెలుల
నమలకీర్తులు గొన రాలింగనంబు

౭ ఎదవేఱ యుండి పైకిచ్చించు చెలుల
ముదమునఁ గాగిలింపుదు రల్ప మతులు

౮ కపటాత్మల మనంబుఁ గనని యజ్ఞులకుఁ
జవల మోహిని వెల జలజాక్షియండ్రు

౯ వారకాంతా మృదు బాహువుల్ లోఁతు
కారవ మగును ధారణి వెంబరలకు

౧౦ ఈరెదగల వెలయింతులు, పణము,
వారుణి, సిరి త్రోచువారి కిష్టములు.

కలుద్రావము

౧ త్రాగుచుండు వారలు శత్రుభయమున
యోగంబు తేజంబు నొందఁగాలేరు

౨ త్రాగఁ దగదు కల్లు త్రాగఁ గోరినను
త్రాగుఁడఘున గణ్యతను గోరరేని

౩ తల్లికిఁ గూర్చి రోఁతను గూర్చుచుండు
కల్లు ఘనమోదఁ గలిగించు నేది?

౪ కల్లను నింపమా కడు దోసఁగున్న
యొల్లరకుఁ సిగ్గుటెంతి వెన్నిచ్చు

౫ వెలయిచ్చి కలుద్రావి వివశత గొనుట
కలుగు చేల పాటు గానము నగును

౬ మృతుఁడు ద్రితఁ డించుమించు సమాన
గతు లట్లుసమును కలుద్రావువారు

౭ త్రావి మైఱచుచోఁ దనవారెఱుంగ
వారిరి నశల పాలగు వాఁడు

౮ కలుద్రావుఁ ఱవమ్ము కఱర పీడఁదగు
వెలలుచుది యొద పీడని మఱుఁగు

౯ సొలపరికితంబు చొప్పు చూపుటలు
జల మధ్యతు దిప్పోఁ జాఁచి చూపుటలు

౧౦ త్రాగని శలోఁ ద్రాగుఁబోతుఁ గని
త్రాగుటగుకీడు తలఁపలేఁ డొకో?

౧౪ జూదము

౧ జయశీలుఁడేని జూజముఁ గోరఁదగదు
జయపణంబును బడిశము చేప విత్తము

౨ ఒకటి గెలిచి నూఱు లోడఁ జూదరులు
సుక మొంద నడచెదు చోటైన గలదె?

3 అడ్డసాళ్ల నుతించి యాడెడివాని
గడ్డుకలిమి వేఱుకడఁ జేరఁదొలఁగి

౪ బన్నమ్ము లిడి చిన్న పణమై నెత్తమ్ము
కన్న నెద్దడిఁ గూర్పఁగలవాండు లేదు

౫ సారెలు పలకయు సభయ్య విడని
వారలే యుండి లేవడులైవారు

౬ కడగంట్లఁ గంద్రు సుఖంబుఁ గనరు
పడి నెత్త పెద్దమ్మ పాలైవారు

౭ పనుపడు గుణము సంపదఁను చెడును
తనకాలమెల్ల జూదమ్మునగడప

౮ ధనము నాశముచేసి దబ్బనాఱపి
నెనరు మానిచి కుద్దు నెంఁ బణము

౯ ధనము తేజము విద్య తగుండి యుడుపు
లను నైదు తనుచేర వాడ త్తమ్ము

౧౦ చెడు కొద్ది వలపు హెచ్చుజూదమందు
పడు కొద్ది జీవికి వలపు మేయి.

౯౫ మందు

౧ మొదలి కారణములతో మూఁడు ప్రకృతులు
పొదలిన దగ్గినఁ బొడము రోగములు

౨ తిన్నది యఱుఁగుట తెలిసి భుజింప
నెన్నఁగా నొడలికి నేల యౌషధము?

3 అఱిగిన పరిమితి నరసి తినువది
చిరకాలము మనెడి జీవి దారియది

౪ అఱిగిన దెఱిఁగి పేరాఁకలి గొనఁగ
నఱుగని వెఱిఁగి తానగు భుజియింప

౫ తగియుండు తిండి మితముగ భుజింప
నగు రోగదుఃఖంబు లరయంగ లేవు

౬ మితి యెఱింగిన సోము మితిమీఱువట్లు
మితిమీఱి నొవ్వియు మితిమీఱుచుండు

౭ కడుపుచిచ్చు కొలఁది గానక మీఱి
కుడువ రోగమ్ములుఁ గొలఁదికి మీఱు

౮ గదము నిదానంబు గాంచి తొలంగు
వదురు నెఱిఁగి చేయవలయుఁ జికిత్స

౯ గదగు కొలంది రోగము కొలందియును
అదను నెఱిఁగి చేయనగుఁ గ్రియ వెజ్జ

౧౦ గదగుఁడు వెజ్జూడిగము మందు నాల్గుఁ
గదిసిన పద్ధతి కడుమేల్ చికిత్స.

ప్రజాపద్ధతి.

౯౭ కులీనత

౧ అడకువ నానయు నార్జవ మవని
నడరుఁ గులీనుల కది సహజముగ

౨ నడవడి సత్యంబు నానయుఁ మూఁటి
నెడయ రుత్తమవంశ మెనసినవారు

3 తగు కులీనులకు సంతసము దానంబు
తెగడమి ప్రియవాక్య తెరువు లీనాల్గు

౪ వెలయఁ గులీనులు వేకోట్ల ధనము
గలిగినఁ జెడుపనుల్ గావింపఁబోరు

౫ వరవ తగ్గిన ఘనవంశజుల్ క్రుంగి
యురుగుణంబుల సుంతయును మాఱుపడరు

౬ విమలకులాచార విధి విచారకులు
భ్రమయించి కాని కార్యము లొనరుపరు

౭ ఒప్పుకులము వాని కొకదోసఁగున్న
గొప్పగా నెలమచ్చ కొమరునఁ దోఁచు

౮ కడు కులీనుని కడఁ గటువున్న వాని
పొడమికలో శంక పొందంగఁదగును

౯ మొలకలు తెలుపును పుడమి శీలంబు
పలుకులు తెలుపును వంశ శీలంబు

౧౦ వలయు నెడ శుభంబు వలయు బిడెంబు
వలయు నెడఁ గులంబు వలయు నయంబు.

౯౭ మానము.

౧ తెలుఁగని గరువంబు తనరినయేని
తెలుఁగగు చెడుపనుల్ తాఁజేయఁ దగదు

౨ ఖ్యాతితో మానంబు నాసించువారు
ప్రీతికై యొప్పని విధు లొనరుపరు

౩ అడఁకువ ధనము గలప్పుడు వలయు
నడఁగమి చిఱులేమియందును వలయు

౪ కులజులు తమ కులగురుతఁ గోల్పడిన
తలవీడు కురులట్లు తలఁపఁబడుదురు

౫ క్రుంగు కార్యము నేయ గురిగింజయంత
క్రుంగుదురు నిజంబు కొండ పోల్వారు

౬ తెగడువారల వెంటఁ దిరుగ యశంబు
నెగడదు దివి లేదు నిగుడు నింకెద్ది?

౭ చెడువారి వెన్నాడి జీవించుకంటెఁ
జెడినంటమేల్ తొలి స్థితియుండెయుండి

౮ కులము మానము గూడఁ గ్రుంగుచో నొకలి
నిలుపుకొనుట చావు నీఁగు మందగునె!

౯ జడ నీఁగ బ్రదుకని చమరంబు వోలె
విడఁదగుఁ బ్రాణంబు విడక మానంబు

౧౦ ప్రాచ్యంబు రాఁ బ్రాణములు వీడు ఘనుల
హెచ్చు కీర్తిని లోకు లెత్తి నుతింతు

౯౮ గౌరవము

౧ హృదయోన్నతియె కీర్తి హేతు వౌక్కనికి
నదిమాని జీవింత మనుట హైన్యంబు

౨ జనన స్వభావంబు సమ మెల్లరకును
పనులు వెవ్వేఱౌట ఫలములు వేఱు

3 అల్పు లున్నతి నున్న నధికులు కారు
అల్పపదవి నున్న నధికులే ఘనులు

౪ తగు సతులంబోలెఁ దము గాచి కొనఁగఁ
దగు వార లైరేని తనరు గౌరవము

౫ గౌరవంబు గలారు కడిఁది కార్యముల
తీరులెఱిఁగి చేసి తీర్పంగలారు

౬ ఘనుల మన్నింతమఱి కడఁకతోఁ దలఁపు
మనసున లేదల్ప మతుల కెన్నఁడును

౭ గౌరవం బల్పు లొక్కట నొంద మదము
మీఱిన చేఁతలు మిక్కిలి గలుఁగు

౮ పొంకంబుతో నయముంబొందు గురుత
బింకంబుతోఁ దన్ను వినుతించు లఘుత

౯ ఘనత గర్వంబును గననిది యలఁతి
తన మహాంకృతి నుచ్చదశ నొందియుండు

౧౦ అవమతి మఱువుచ్చి యలరును గురుత
తెవడి దొసంగులే తెల్పును లఘుత.

౯౯ గుణసమృద్ధి.

౧ నిండుమతిని విధుల్ నెఱవేర్చు నెవఁడు
దండి గుణంబు లాతనికి నైజములు

౨ గుణము మేల్మియె వివేకుల మేల్మి తక్కఁ
గనుతిఁ గొనవు రూప గరిమాదికములు

౩ ప్రియము హ్రీసత్యోపకృతులు మోమోట
యయిదు మహిమ మోయునట్టి కంబములు

౪ ఒరుల హింసింపంగ నొల్లదు తపము
పరుల దోసఁగు లెత్తి పలుకదు మహిమ

౫ అడఁగి సాధించుఁ గార్యజ్ఞుల నేర్పు
అడరు సాధన మదే యరుల నడంప

౬ ఘనత వన్నియ కొరగ ల్లసమాన
జనుల పట్టున నోటు సమ్మతించుటయె

౭ ఒప్పమి సేయ నొప్పొనరింపకున్న
గొప్పతనంబేమి గుణము నొందినది?

౮ గొనముల నెఱవు నెక్కొను నేని పేద
తన మవహాస్య పాత్రము గాదు తనకు

౯ అల గుణాబ్ధికి మేరలై నిల్చువారు
ప్రళయాబ్ధి పొంగినఁ బల్లట పడరు

౧౦ గుణసమృద్ధి గలారు గుణములఁ గ్రుంగ
మునుఁగు భూమి బరువు మోవంగ లేక.

౧౦౦ నడవడి కలిమి.

౧ సులభుఁడై చూడంగ శోభిల్లు నరుఁడు
సులభంబు భువిలోన సుశ్లోకుఁడగుట

౨ అనుకంప సత్కులమందు పుట్టుకయు
నను రెండు సత్కీర్తినందు దారులగు

3 ఒడలితో నొంటుట యొప్పదు తగిన
నడతతో నొంటుట నరులకు నయము

౪ నయఫలమందు జనము నడవడిని
జయవెట్టి ఘోషించు జగము సతమ్ము

౫ నగవునకేని నిందన తగదండ్రు
పగయేని గుణులతో ఫలమే యొసంగు

౬ గుణవంతు లుంటచేఁ గొమరారు జగము
మణఁగి మంటఁ గలిసి మాయు లేకున్న

౭ గుణహీను లాకుఱా క్రొమరైన తెలివి
నెనసి యుండియు మ్రాని కెనయైనవారు

౮ నెనరులే కరు లవినీతి చేసినను
తన గుణములనుండి తప్పాట కీడు

౯ కలిసి ముదంబందు కఱద లేదేని
బలియు నిరులు పట్ట పగలె విశ్వమున

౧౦ నడవడిలేని యా నరు పెను కలిమి
కడవ కీడునఁ జెడ్డ గల పాలఁబోలు.

౧౦౧ ఫలహీన సంపద.

౧ కడుఁగూర్చి ధనము భోగము నొందఁ డేని
మిడికిన నేమి? తా మృతినొందనేమి?

౨ ధనముచే నెల్లఁ గాఁదగునని యీాక
పెనులోభి యగునేని వెకలియై పుట్టు

౩ గడనయే ముఖ్యంబుగా నెంచి కీర్తిఁ
దడవని జన్మంబు ధరణికి బరువు

౪ ఒకనికేనియు నుంత యొదవని లోభి
యకట! నిల్చున దేదియని యెంచునొక్కొ!

౫ తినక పెట్టకయుండు దేబెకు ధనము
పెనువేల కోట్లున్నఁ బేదయే యతఁడు

౬ దాన భోగములు పొందని గుణంబున్నఁ
దానొక రోగమౌఁ దన ధనంబునకు

౭ పేదల కొండీని పెనులోభి ధనము
సాదు కన్నియ ముదుసలి యౌటఁబోలు

౮ పిసినిగొట్టు కలిమి పెన్నూరి నడుమ
ముసిఁడి నిండుగఁబండి మొనరుటఁబోలు

౯ తను మాడ్చికొని దయా ధర్మముల్లో
నినిచిన కల్మిఁ బొందెడివారు వరులౌ

౧౦ గురు యశోధనికుని కొఱవడు సిరి
విరిసి కురియు మొగుల్ వెలియుటఁబోలు.

౧౦౨ సిగ్గు కలిమి.

౧ చెడు కార్యముల నగు సిగ్గె సిగ్గండ్రు
పడఁతుల కగు సిగ్గు మఱి నైజమండ్రు

౨ అందఱ కన్న వస్త్రాదులు సమమ
యందు సిగ్గిలుట మహాత్ముల మేల్మి

౩ నెలవగు నొడలు ప్రాణి వితతికెల్ల
నెలవగు బిడియంబు నెఱతనంబునకు

౪ నానయే తొడవగు నయగుణాఢ్యులకు
నానలేని మదంపు నడక రోగంబు

౫ పరనిందఁ దన నిందవలె నెంచువాని
పరులు నుతింత్రు నానకు నెలవనుచు

౬ ఘనులు సిగ్గును రక్షగాఁ గొనకుండఁ
గొను జగంబును గొనఁ బ్రియపడ రెపుడు

౭ సిగ్గుకై విడుతురు జీవముల్ ఘనులు
సిగ్గు విడఁగలేరు జీవముల్గావ

౮ పరులు సిగ్గిలు దానఁ బడఁడేని సిగ్గు
[illegible] త్రోవఁగఁదగ్గ నీచతనొందు

౯ నడవడి చెడిన నన్వయమును కాల్చు
బిడియంబు చెడ మేల్మి పెనుపును కాల్చు

౧౦ నాన తొడవు లేని నడవడి బొమ్మ
ప్రాణి సూత్రితమై బ్రమయుటఁబోలు.

౧౦3 కుటుంబ భరణము

౧ పన్నినపని చేయి వదలనన్ పేర్మి
కన్న మేలిమి వేఱు కలదె యొక్కనికి?

౨ కడఁకయు నెఱ తెల్వి గలిగి కార్యముల
నెడపడ కొనరింప నెసఁగు సంస్కృతియు

3 అడర సంస్కృతి పూను నతనికి విధియు
నడుము కట్టుకొని మున్నడి వచ్చి నిలుచు

౪ తన లంబి పనులను తలరక పూన
నొనఁగూడు ఘనత దాయోజింపకున్న

౫ కలుచు లేక కుటుంబకంబు వర్ధిల్ల
వలచువాని జగంబు బలసి వర్తిల్లు

౬ జనియించు కులము ప్రశస్తికి నెక్క
గొనము లల్వడఁ గొంట గొప్పరత్నకము

౭ కలన శూరుని పోలెఁ గడఁగి కొలంబు
వెలయించు నెఱజాణ పెక్కండ్ర నొకఁడు

౮ కులమేలు వాని కొకాండు లేదదను
అలసుఁడై మానంబు నాసింపఁ జెడును

౯ లంబి తాపములఁ దొలంపఁ గడంగఁ
బంబు కీడుల కొడల్ పాత్ర మానొక్క?

౧౦ భుజమిచ్చు మోపరి పుట్టని లంబి
కుజము విపత్తను గొడ్డలి నఱకు.

౧౦౪ సేద్యము

౧ ఏరు వెన్కాడె జగం బెట్లుచుట్టినను
దిరిగి కష్టించిన మేల్ వృత్తి కృషియ

౨ కృషిసేయు వారి భరించెడు కతనఁ
గృషికులే యాధార మీ జగంబునకు

౩ మడకచే మనువారె మనువార లితరు
లడఁగి సేవించువా రన్నంబు కొఱకు

౪ మడక నీడఁగలారు మహిఁ గాంతురు తమ
గొడుగు క్రిందనె పెక్కు గొడుగుల నీడ

౫ కోర లేదవకత్తురి కోరంగఁ బోరు
పైరిడి భుజియించు ప్రకృతి గలారు

౬ కాఁపు చేముడిఁగినఁ గలుగదు తిండి
తాపసులకు లేదు తగు నిల్వారంబు

౭ తెగు దుక్కి యొకటఁ బూర్తిగ నెండి మగ్గు
టగునే నెరువు కోర కధికంబు పండు

౮ దున్నుట కంటె సత్తువ మేలు నీటి
కన్నఁ గలువు దీసి కాచుట మేలు

౯ ఇలుఱేఁడు పొలము త్రొక్కఁగఁడయేని
అలిగి విడుచుఁ బొలం బాలి కైవడినిఁ

౧౦ అలసులై దీనుల మని యుండు వారిఁ
దిలకించి పొలమను తెలి గంటి నవ్వు.

౧౦౫ పేదరికము

౧ నెవ్వకైవడి నింపు నీఁగున దేది?
నెవ్వలో నెవ్వఁగ నెవ్వయే చుమ్ము

౨ ఈపుట్టు మఱుపుట్టు వెనసెడి సుఖము
త్రోపాడి లేమి యగు దోష మే తెంచు

౩ ప్రియవాక్కులను చుట్టఱికపుఁ బ్రేమమ్ము
దయలేక తొలఁచుఁ బేదఱిమి యగు దోసఁగు

౪ కులజుల మొసనేని కొఱవెట్టి విసుగు
కలఁచు నీచోక్తులఁ గలిగించు లేమి

౫ ఎద్దడి యను కష్ట మే తెంచు నంతఁ
దొద్దవో గుణములు దోసఁగులు చేరు

౬ మీఁదు తెలిపి చాల మేలు చెప్పినను
పేదల మాటలు పెదవుల చేటు

౭ ఘనత చేరదు లేమి కలఁచిన వాని
గనిన తల్లియు వైరి కరణిని గాంచు

౮ నిన్న మృత్యువు పోలె నెగడిన లేమి
నన్ను చంపన నేఁడు నడ తెంచునొక్కొ?

౯ నిదురింపవచ్చును నిప్పులోనైన
నిదురలే దెద్దడి నిండ నెవ్వరికి

౧౦ పొంద సంపదలేక పూర్తి విరక్తి
పొందమి గంజి కుప్పానకును చేటు.

౧౦౬ యాచన

౧ యాచింపఁదగువారి యాచింపఁదగును
దాఁచ ధార్మికుతప్పు తమ తప్పుగాదు

౨ యాచించునది తన కలయిక దొరక
యాచనమును సొంపెయగు యాచకునకు

౩ దాఁచుట యెఱుఁగని ధార్మికులకడ
యాచించుటయు నొక యరుదైన సొగసె

౪ దాఁచుట కలనైనఁ దలఁపనివారి
యాచించుటయు నీవియందంబుఁబోలు

౫ యాచకుల్ కనఁబడునంతఁ బైకొనుట
దాఁచకిచ్చెడువారు ధరనుంటఁ జేసి.

౬ లేదన కిడుమఁ దోలినవారిఁ గాంచఁ
బేదల యిడుమలు వెంటనే తొలఁగు

౭ అవమతి నిందసేయని దాతఁ గనిన
సావసి లోలో మది చొక్కి యుప్పొంగు

౮ ఇయ్యఁగ వేఁడువా రెనయని జగము
కొయ్య బొమ్మల యాట కొఱలినట్లుండు

౯ అడిగి కైకొనువార లమరర యేని
ఇడెడువారికిఁ గీర్తి యేరీతిఁ గలుగు?

౧౦ లేదన్నఁ గోపంబు లేకుండఁ దగును
లేదన్న నొవ్వి చాలినసాక్షి తనకు

౧౦౭ వేఁడికోలు విజ్ఞప్తి

౧ దాఁచ కలరి యిచ్చు దాతలకడను
యాచింపమియె కోటియంతలు లెస్స

౨ కష్టయాచ్ఞను బ్రదుకఁగఁ గోరనేని
స్రష్ట శ్రమించుచు సమయును గాక

3 యాచించి యెద్దడి నాఁపుద మనుచు
లేచు మూర్ఖతకంటె లేఁదొక్క వెడఁగు

౪ సోదరమయ్యు యాచింపని దృఢత
మేదిని మోవంగ మిాఱిన గురుత

౫ కష్టింప నగు పేదకలిఁ ద్రావుకంటె
నిష్టమైనది వేఱె యిలయందు లేదు

౬ పసికి నీరైనను పరు వేఁడుకంటె
రసనకు హైన్య మరయ వేఱు లేదు

౭ యాచింప లేదను నజ్ఞులఁ జేరి
యాచింపవలదని యాచించువాఁడ

౮ యాచన యను రక్ష యడరని పడవ
దాఁచుట యనుబండఁ దగిలినఁ బగులు

౯ యాచనఁ దలఁప నీరయి స్రుక్కు మనము
దాఁచుటఁ దలపంగఁ దాతి నాశిల్లు

౧౦ అడిగి లేదన నును ఆరుగుచునుండఁ
గడఁగి లేదనువాని కవుడెట నున్నొ?

౧౦౭ నీ చ త్వ ము

౧ పురుషునే యల్పుండు పోలు వాఁడతని
కురవైన యుపమ వేఱొండు గన్పడదు

౨ అలుపు లెదను చింత యరయరు గాన
నిల నుత్తములకంటె హెచ్చుగా దృఢులు

3 వలపు వలచినట్లు వర్తించుచుంట
నలుపులు వేల్పుల యందంబువారు

౪ అలుపులు శీలుల నరసిర యేని
వలచి నటింతురు వారికి మించి

౫ అలుపులు శీలంబు నందరయేని
అలుకొ కోర్కెయొ యేదొ యైయుండు నెదను

౬ వినిన దోరుల కష్టె వినిపించుకతన
నెనయంద్రు తుదుమున కిల నీచజనులు

౭ ముక్కడుల్ దౌడల మోఁదువారలకుఁ
దక్క నెంగిలిచేయి తడి విదురుపరు

౮ వలచిన నొదవును ప్రాజ్ఞవరుండు
నలఁచిన నొదవుఁ జెన్నఁటి యించువోలె

౯ ఉడుపుఁ గుడుపు మేల్మి నొగిఁ గాంచెనేని
యొడిసి తప్పులు వట్టనోపు ఖలుండు

౧౦ దోసగురా నమ్మకొందురు తమ్ము ఖలులు
ఎసకంబుతో మరెయ్యది చేయఁగలరు?

3. కామ కాండము

౧౦౯ రూపతాపము

౧ నెమలివో! వేల్పుకన్నెవో! నేలచెలివో!
బ్రమసె నామది కాంచి పైఁడి కుండలను
౨ చూడ నెదురుచూచు సుందరి చూపు
దాడిగా మోహిని తాఁకినట్లుండె
౩ మృత్యువు మునుచూడ నివు డెఱింగితిని
సత్యంబు సుందరి నమర నేత్ర యది
౪ కనువారి జీవముల్ కనుచూపుతోనె
కొనుపోల్కి నున్నవా కొమిరెకుఁ గనులు
౫ మృత్యువో కన్నులో మృగియో యెఱుంగ
సత్యమీమాటను చను ముగ్ధదృష్టి
౬ చెడుబొమల్ వంకర సేయ కుంచినను
పడఁతి కన్నులు నన్ను వడఁకింపకుండు
౭ సుదతి గబ్బి చనుల సొంపారు చేల
మదకరి మొగమున మలయు పటమ్ము
౮ కలన నెదుర్పఁ బగఱు బంకు కడిమి
చెలువ నెన్నుదుటికిఁ జెడి బంకెఁగాదె!
౯ మృగికై వడి బెదరు దృష్టులు లజ్జ
నగడు నీమెకు వేఱు నెఱి నగలేల!
౧౦ కలు ద్రావువారికే గాక కామంబు
వలెఁ గాంచినంత వైవశ్యంబు నిను.

౧౧౦ జా ఢ రౌ ఱు క

౧ ఇప్పుడంతికి రెండు దృష్టులు గలవు
నొప్పించు నొండొండు నొప్పికి మందు

౨ నేమాని నవ్వు డా నెలంత చూచుటలు
కామంబు సాఁబాలు కాదు మిక్కుటము

౩ చెలి కనెఁ గని సిగ్గుచేఁ దలవంచె
వలపు పైరున కది వైచిన నీరు

౪ నేఁ జూచునపుడు తా నేలను చూచు
నేఁజూడకున్న నవ్వొలయించుఁ జూచి

౫ సూటిగాఁ జూడక సురిగించినట్లు
పాటిగా నొకకంటఁ బరికించి నవ్వు

౬ అరయిక లేని యట్లాడినఁ బ్రేమ
పొరయు నర్థము నందు పొందనొ నిజము

౭ కటువుపల్కులు పగకరణిఁజూచుటలు
పటుతర ప్రేమంబు పగిదిఁ జూపుటలు

౮ తపియించి నేఁజూడఁ దలరక నవ్వఁ
జపలాక్షి యది మది జాడఁ దెల్పుటలు

౯ ఎఱుఁగని పోల్కి నుపేక్షించి చూచు
టరయఁ బ్రేమము గలయుచటనే గలుగు

౧౦ కనులతోఁ గన్నులు కలియునవేని
కన నోటిమాటలఁ గలదె ఫలమ్ము?

౧౧౧ పూడిక కొనియాట.

౧ కని విని తిని తాఁకి గంధమ్ము గనుట
కననైదు విషయ సుఖము లిటుఁగలవు

౨ ఏ నొవ్వికైన మందెన్న వేఱగును
ఈ నొవ్వి కీమెయే యితరంబు లేదు

3 తన ప్రియురాలి మెత్తని మూఁపు మీఁదఁ
గునుకుటకంటె వైకుంఠంబు ప్రియమె ?

౪ దవ్వైనఁ గాలుచు దాయఁ జల్లనగు
నివ్విచిత్రాగ్ని నెయ్యెడఁ బొందె నీమె ?

౫ తలిరుఁబోఁడి భుజాలు తమి మీఱువేళ
వలచిన యవి వచ్చి వలచుటఁ బోలు

౬ తాఁక జీవము లెప్డుఁ దలిరుచుచుంటఁ
దాఁకఁదగిన యమృతంబయాఁ గేలు

౭ తన పోష్య వితతికిఁ దగఁ బంచి కుడిచి
కను ముదంబును పోలుఁ గనకాంగి పొందు

౮ గాలికే నెడమీని కడు చిక్కనైన
మేలి చేరిక యింపు మేకొల్పు మాకు

౯ అలుగుట తేఱుట యవలఁ గూడుటలు
గలుగుఁ గాముకుల చొక్కపు సుకృతముగ

౧౦ తెలియఁ దెలియఁ గ్రొత్త తెలిసిన యట్లు
కలియఁ గలియఁ గ్రొత్తగానగు నింపు.

౧౧౨ చెలిమి మెచ్చు పలుకాట

౧ మృదులవు పొగడ విరీ! నీవు మఱియు
మృదుతర దేహ మామెలఁత నీకన్న

౨ హృదయమా! యాతరళేక్షణ కనులఁ
బదుగురు కాంచు పుష్పములతోఁ బోల్తె?

3 కిసలంబు రంగు మౌ_క్తికములు పండ్లు
పసమెయి గంధంబు బల్లెముల్ కనులు

౪ కలువ లీక్షించుచోఁ గనకాంగి కనుల
పొలుపెంచి సిగ్గుచేఁ బుడమిని కాంచు

౫ తొడిమతోడఁ బొగడ తుఱుమునఁ జెరివె
నడుమున కింకఁ బణవ వాద్యములియు

౬ కలికి మోమును నెలఁ గాంచి భేదంబు
తెలియ కళ్లె నిల్చెఁ దివిరి తారకలు

౭ అడరుట యఱుట యున్నట్టి చందురున
కడరు మచ్చగలదె యతివ మోమునను?

౮ నెల! నీకు శ్రేయోస్తు! నెలఁత మోము వలె
వెలుఁగులు వెలయింపఁ బ్రేమింతు నిన్ను

౯ నెల! యీ సరోజాక్షి నెమ్మోముఁ బోలఁ
దలఁచిన మాను మందఱ దృష్టిఁ బడుట

౧౦ పొగడ పూవులు తెలి పులుఁగు టీఁకలును
మగువ పాదములకు మహిఁ బల్లెరులగు.

౧౧౩ మోహాతిశయ ప్రకటనము

౧ పెరతేనె పాలు గల్పిన యట్టులుండు
వర మృదు భాషిణి వాతెఱ తేనె

౨ ఒడలితోఁ బ్రాణంబు లొడఁ గూడినటులు
పడఁతితోడి చెలిమి పడసియుండుటలు

౩ ఓకంటిపాప! నీవొదుగుము నంత
నాకల్కి నిల్వ స్థానము వేఱు లేదు

౪ పడఁతితోఁ గూడిక బ్రదుకుగాఁ దోఁచు
నెడఁబాటు చావు రహింగను పట్టు

౫ మఱచుటే యెఱుఁగ నీమడఁతి గొవము
మఱచిన యప్పుడే మరలఁ దలంతు

౬ కనులలో మెదలుచుఁ గాంతుండు కలఁడు
కనులార్ప నొవ్వుండు కదు ప్రతియుండు

౭ కనులలో నుంటచేఁ గాంతుండు మఱుఁగు
గానునని కాటుకఁ గొనకుందు నేను

౮ ప్రియుఁ డెద నున్నాఁడు వెట్టయౌ నందు
భయమున నే వేఁడి వస్తువుల్ దినను

౯ కానరాఁడని యేను కను మూయ [illegible]
గాన నిర్దయుఁడని కదు నామ [illegible]ము

౧౦ ఎద నెల్లపుడు వసియించు నా ప్రియుని
వదరెఁ గఠినుఁడని పగ నూరి జనము.

౧౧౪ సిగ్గువీడుట

౧ తాళాశ్వ మెక్కుట దక్క వేఱొండు
కా్రిలదు తెరువెందుఁ గామాతురులకు

౨ ఎడతాళ కుసు ఆోడ ల్లిచ్ఛించె సిగ్గు
విడిచి తాళాశ్వంబు వెస నెక్కనేఁడు

౩ కలిగియుంటి బిడెంబు ఘన పౌరుషంబు
తలచిఁతి నేఁడెక్కఁ దాటి గుఱ్ఱంబు

౪ కడు సిగ్గుతోడి మగంటిమఱ తెప్ప
నెడగాని యేగెఁ గామేచ్ఛ యఱ తటిని

౫ తాటి గుఱ్ఱము నిసిఁ దలరు తాపంబు
నీటులాఁడి యొసంగె నేఁటికి నాకు

౬ కూరుకొల్లవు చెలికొఱకు నాకనులు
ఈరేయి తాళాశ్వ మెక్కుట నిజము

౭ మోహా జలధిలోన మునిఁగియుఁ దాళ
వాహా మెక్కని చెలువల పుట్టు లెన్న

౮ మట్టు గుట్టెఱుఁగక మర్యాద మీఱి
రట్టు కెక్కిన దింటరంపుఁ బెన్వాలవు

౯ ఎవరు నన్నెఱుఁగర యనుచు నావలపు
తవిలి నా యొడనే సదా యేఁచి నుడియు

౧౦ కడు వెతల్ మావలెఁ గాంచనివారు
నడువీథి మము గాంచి నవ్వుచున్నారు.

౧౧౫ ఆ డి కో రె తిఁ గి ప ద్య ము

౧ నిలిచిన వసువులు నిదు దూఱుతోఁ దఁ
బలువు రెఱుఁగ రద్ది భాగ్యవశమున

౨ ఆరాము మేలిమి నరయక జనము
లారు దూఱుగ నన్న యాడిపోసినాను

౩ ఆడికో ల్నయుమయ్యో నబ్బని చెలియాఁ
గూడిన లలి నింపు గూర్చె నామదిక

౪ అగడుచే నగడొంది యడరె నావలపు
అగుఁగాక! కాకున్న నడఁగును ప్రేమ

౫ కై పెక్కు కొలఁదిని కల్గించు కరణి
తీపగు వలపును తెల్లమౌ కొలఁది

౬ నాతిఁ గాంచిన దోకనాఁడె యాడికయౌ
కేతువు చంద్రు మ్రింగిన చందమయ్యె

౭ ఎడపక యాడికో లెరువుగాఁ దల్లి
నుడువులు సీరుగా నొవ్వి వర్థిల్లె

౮ అగడుచేఁ గామార్తి నార్పఁ బూనితిని
తగ నేతిచే నిప్పు తగ్గ నార్పుటలు

౯ వెఱవకు మని పల్కి పెక్కుఁ బ్రేమ నవ్వ
దొఱఁగ సిగ్గిలనేల దొరయు నాతోడ!

౧౦ వలచిన యాడిక వలలె సియారాఁ
వలపుకాఁడును వేడ వచ్చు నెవ్వాడౌ.

౧౧౬ వియోగ తాపము

౧ అరుగమి కలదేని యనుము నాతోడ
త్వర రాక బ్రదికిన తరుణికి ననుము

౨ కలదు ప్రేమము ప్రియుకను చూపులందు
కలదు కూటమి నెడ గలుగునట్టి భయము

౩ ఎడఁబాయమని మాట యిచ్చిన వారె
ఎడఁబాయ నమ్మక మే యరుదయ్యె

౪ అడలకుమని నమ్మ నాడిన వారె
ఎడఁబాయ నమ్మినయెడ దోసమున్నె ?

౫ కాపాడుదేని నా కాంతుని పోక
నాఁపుము వీడిన నరిది కూడుటలు

౬ కని వీడు పలుకాడు కఠినుఁడౌనేని
నమువు గలాఁడని నమ్మంగఁదగదు

౭ అంజక యెడఁబాయు టతనికి మున్నె
ముంజేతి గాజులు మొనసి తెల్పవొకో ?

౮ ఇంపుగాదది మిత్రు లెవఁగని యూరు
ఇంపుగా దినుమంత హితు నెడఁబాటు

౯ కాల్చుట గాదు తాఁకఁగఁ గాల్చు నగ్గి
కాల్చునే దవ్వైనఁ గామంబు కరణి

౧౦ ఎడయిక కొడఁబడి యెడఁ దాప మడఁచి
కడవుచున్నారు పెక్కండ్రు జీవితము.

౧౧౭ వంత చేఁ గృశించుట

౧ అడఁచు కొలఁది వియోగార్తి నా యెడఁద
నడరెఁ జెలమ చల్లనగు తేటవోలె

౨ చలపట్టి వెత దాఁప శక్యంబు కాదు
తలఁపుఁ దెలుప సిగ్గు తలయెత్తనీదు

౩ వలపును సిగ్గు నోర్వని మేనఁ బ్రాణ
ములు దండెగా సమముగఁ దూఁగి నిల్చె

౪ కలది యొక్కటె వల కడలి యద్దాని
దలకడచి తరింపఁ దరి యొందఁ గాను

౫ పగమేర చెలిమిత్రోవన చూపువారు
పగమేర మఱి యెంత వడి చూపువారో!

౬ కడలియంతగు నింపు కలయిక యందు
ఎడఁబాటునం దంత కెక్కుడౌ వెతలు

౭ తమి సముద్రము నీఁది దరిగాన కొంటి
శ్రమియించి రేయి నిద్రయె లేకయుంటి

౮ అన్ని ప్రాణుల నిద్ర కడపిన రేయి
కన్నఁగా నేరు తోడేఁ దక్క నెవరు

౯ కడు దీర్ఘములగు నీ కాలంపు రేయి
కడుఁ గ్రూరములు ప్రియు గోర్కలెంచ

౧౦ చెలువు నడకు నెడ చాలునా గనిం
వెలలునే నీఁదునే వెల్లువ నిటులు!

౧౧౮ కన్నుల పరితాపము

౧ ఇవి చూపియేకదా యీ నొవ్వి గలిగె
నవలఁ జూపుమని యిట్లడలంగనేల?

౨ ముందరయక చూచి మురిసిన కనులు
వందురు టిప్పుటి వహి దేనిఁ దలఁచి?

౩ తవుదు మంచప్పుడు తమిఁగాంచి యిపుడు
నవయు చుండెడి చెద్ది నగుబాటుకాదె?

౪ ఇట్టి తీఱని వెత నెసఁగించి యిపుడు
పట్టుగా నీర్వెట్టఁ బలవించుఁ గనులు

౫ కడలికంటెను పెను కామ తాపంబు
నడరించి నిదురింప కడలెడిఁ గనులు

౬ కామ వ్యథను నాకుఁ గలిగించు కనులు
త్రాము నిట్లగుట యెంతయు నింపుకాదె?

౭ వలచి వలచి కాంచి వలగొల్పు కనులు
తలఁచి తలఁచి వంతఁ దపియించుఁగాక!

౮ పలుకుల మాత్రన వలచిన యతఁడు
కలఁడ్డు కానకతనిఁ గను లడలెడిని

౯ చేరిన యప్పుడును చేరని యప్పుడుఁ
గూరుకు నొందక కుందెడిఁ గనులు

౧౦ తుడుముఁ బోల్కన్నులు దొరయు నావంటి
యెడఁదలోని మఱుఁగు నెఱుఁగుట సుళువు.

౧౧౯ పాలి పరితపించుట

౧ ఎడఁబాటు నొడఁబడ్డ యే నిప్పు డవరి
కడ మొఱలిడుదు నా కడగండ్లఁ బాలి

౨ దయితుఁ డొసంగెనట తగవుచే వెలుఁగు
పయిపయి నామేనఁ బర్విన దివ్వుడు

3 పెతయు వెల్కుయు నిచ్చి విసమయుంబుగను
హితుఁడు సౌందర్యంబు హ్రీయును గొనెను

౪ అతనినే వినుతింతు నతనినే తలఁతు
వెతలంది పాలిన వితము మోనమ్ము

౫ చెలువుఁడు ననువీడి చెలఁగు టచ్చటను
వెలుక నా మేనొందు విధము లిచ్చటను

౬ వలపుకాఁ డెడఁబాయఁ బాలందు బాయును
జెలఁగు దీపము తగ్గఁ జీఁకటి కరణి

౭ అలమి చేరిక నుంటి నవలి కేగితిని
అలమిన దక్కుటా యంతలో వెలుఁగు!

౮ ఈమె పాలినదని యెగ్గించువారు
తా మోసగించుట తలఁపంగలేరు

౯ నయమాడి నతఁడు నన్మరియాద్యా హీన
మెయి యెల్ల వెలుక క్రమ్మిన నేఁడు రా!

౧౦ నీతి లేదని ప్రియు నిందింపలేను
ప్రీతియే పాలె నట పేరొందుటకును

౧౨౦ ఏకాంత వేదన.

౧ వలచియు వలపింపఁబడు వారె గిఁజ
యలరని వలపు పండనుభవించెదరు

౨ ప్రియురాండ్రకుఁ బ్రియులు ప్రియము చేయుటలు
మొయిలు కురిసినట్లు మొగిఁ గర్షకులకు

౩ వలచియు వలపింపఁబడు చెలువలకుఁ
గలదు సుఖము నొందఁగలమను దిటవు

౪ వలపింపఁబడువారు వలవకయున్న
వలచిన సతులు శుభములందు టరిది

౫ వలవకుండిన వారి వలచినఁ దమకు
వలచి యవ్వారేమి ప్రమదంబు నింత్రు?

౬ వలపొకవంక నొప్పఁగ లేదు సొంపు
చెలఁగి కావడి బద్ద చెలువున్న నింపు

౭ నా వంకనే పోరు నడవు నీమరుఁడు
నావెత నుంత కానండు గాఁబోలు

౮ ప్రియుల యింపగు వాక్కు వినకుండ బ్రదుకు
దయితలకంటె నిద్ధర ధీర లెవరు?

౯ వలపింపఁ బడువారు వలవ కుండినను
పలుకొక్కటైన నొప్పఁగ వినుటించు

౧౦ వలవని వారితో వగఁ జెప్పుకంటె
నలజడి యిటువడు టదిమేలు మనమ!

౧౨౧ పలవరము.

౧ తలఁచిన యంత సంతస మిచ్చు కతిన
వలపు మద్యముకంటె వర మోదకరము

౨ వలపుకానిఁ దలంప వచ్చు ముప్పేది ?
ఎలరుపి గను వల పెయ్యెడనేని

3 అడరినల్లే లేచి యడఁగెను తుమ్ము
ఎడ నెంచి నల్లించి యెంచఁడో ప్రియుఁడు ?

౪ ఉన్నాఁడతండు నా యుల్లంబునందె
ఉన్నానో లేనో యా యుల్లమం దేను

౫ ఏనాయెదం దూఱనీక కాపుంచి
తా నా యెదంజేరు తమికి సిగ్గిలఁడో ?

౬ కలిసి యుండిననాళ్లు కడుఁ దలపోసి
యిల మంటి లేకున్న నేమాదు నొక్కొ ?

౭ మఱ పెఱుంగక తలంపఁగ మదిఁ గాల్చు
మఱచిన నింక నేమాడ్కి నగుదునో ?

౮ చెలువుఁ డెంతగఁ దలంచినఁ గినియుండు
వలపుకాని చనవు వలనట్టిదె కద !

౯ ఎడయమన్న యతని యెద బిగిఁ దలఁచి
కడు తీపి ప్రాణముల్ కంగారు పడెడి

౧౦ ఎద వీడ కరుగు ప్రాణేశుఁ గన్నారఁ
గొద లేక కాంచంగఁ గూర్కువో మనము !

౧౨౨ కలవరము

౧ వలపుకానిని దూతివలెఁ గొని తెచ్చు
కలకేమి సేవిందు గావింతు నిపుడు ?

౨ హితమతి నాకను లింత నిద్రిలిన
వెతలెల్లఁ బ్రియునకు వినిపింపనగును

౩ మేలుకువలోనఁ బ్రేమింపని ప్రియుని
కలలోన ననువులు గాంచుచు నిలిచె

౪ మేలుకువలోనఁ బ్రేమింపని ప్రియుని
కలిపిన కలయెడఁ గడుప్రేమ గలిగె

౫ కన్నప్పు డింపు జాగ్రత్తలో సుఖము
కన్నప్పుడే యింపు కలలోని సుఖము

౬ మేలుకువ యొందు భూమిని లేదయేని
కలలోనఁ బాయందు కాంతుండు నన్ను

౭ మేలుకువలోనఁ బ్రేమింపని యతఁడు
కలలోన నేతెంచి కారించు టేల ?

౮ కనుమూయునంత నా కౌఁగిలి గొనును
కనువిచ్చునంత గ్రక్కున నెద నడఁగు

౯ మేలుకువలోనఁ బ్రేమింపని ప్రియులఁ
గలలోనఁ గవలేని కలుకు లేపుదురు

౧౦ మేలుకువలో వీడి మేలఁగె నన్నారు
కలలోనఁ గాంచరు గాఁబోలు వారు.

౧౨౩ ప్రొద్దుఁగని పొగులాట

౧ విరిసంజయా! కావు విరహుల యముపాశ
కరమాను వీరఖడ్గంబవు ప్రొద్ద!

౨ మరులొందు మాప? మా మాడ్కిని నీవు
విరహిణివో నీదు ప్రియుఁడుఁ గట్టిఁడియో?

౩ వడఁకుచు వచ్చు నెప్పటి మాపు నేఁడో
అడర దుఃఖము ప్రళయంబు నా వచ్చె

౪ చెలువుఁడు లేమి నీ చెడు మాపు వచ్చె
గాల కలనికి వచ్చు క్రూరుని రీతి

౫ ఏమి మేల్చేసితి నేను రేపునకు?
ఏమి కీడెంచితి నేను మాపునకు?

౬ మునిమాపు చెడుగు సల్పుటలు ప్రియుండు
నను వీడి చనెడి మున్నడి నే నెఱుంగ

౭ రేపట మొగ్గయై రేకెత్తి పగలు
మాపట వికసించు మరులను పూవు

౮ గోపాల వేణువు కొలఁకి మాపునకుఁ
గోపారు దూతయై కొలకై దువల్యా

౯ మది మరులొన్న మాపు మలయు =
పొదలెడి పెనుచింతఁ బొందుచునా

౧౦ చెడని జీవము లర్థచింతకుఁ దలఁచి
చెడుచుండెఁ గలఁత హెచ్చిలు మాపు.

౧౭౮ అవయవ కార్శ్యము

౧ ఎడచేసి చాలదవ్వేగిన ప్రియుని
తడవి యడలి కనుల్ తమ్ముల కోడె

౨ చెలువు నిర్దయుఁ దెల్పు చెలువున నుండె
జలము రాల్చుచుఁ బాలి స్రగ్గిన కనులు

3 చేరిన నాళ్లుబ్బు చేతు లీయొడను
చేరమిఁ గడుఁ దెల్పు చెలువున నుండె

౪ తోదు వీడఁగఁ దన సొగసెల్ల వీడి
వాడి గాజాలు జాఱ వ్రాలె భుజములు

౫ వలయముల్ జాఱ సొబగు వీడి కేలు
చెలువు క్రౌర్యము విప్పి చెప్పుచున్నయవి

౬ వలయముల్ జాఱఁ గేల్వాడఁగాఁ బ్రియుని
కలుఁడని జను లాడఁ గడు నొత్తు లోన

౭ వాడిన చేతుల పగిదిఁ గట్టెఁడికి
నాడి మేల్గూర్ప శక్యమె నీకు మనస!

౮ ఆలింగనమునఁ గాసంత కేల్సడలఁ
బాలిపోయెను గదా పడఁతికి నొసలు

౯ గాలి దూఱెడియంత కౌఁగిలి వదలఁ
బాలె నీరొలికిన పైదలి కనులు

౧౦ తవ పొరుగు నొసలిఁ దాఁకిన వెలుకఁ
గనుల వెలుక కాంచి కడు దుఃఖమందె.

౧౨౫ తనలోఁ దా నాడుకొనుట

౧ తీరని యీనొవ్విఁ దీర్చు మందొకటి
యారసి చెపు మెట్టిదైనను మనస!

౨ నీయెడఁ జెలికాఁడు నిర్దయు డావ
నీయేడు పజ్ఞతయే చుమ్ము మనస!

3 ఇట నుండి తపియింప నేమి ఫలమ్ము?
వటగ మానసమందు వగవు గూరుపదు

౪ కనుల నీతోఁ గొంతు కడకుఁ గొంపొమ్ము
మనస! చూపుమని నన్ మాడ్చి తిన్పుంచు

౫ వలచిన వలవని వానిని మనస!
తలఁచి యప్రియుఁడని తగునె చేవిడఁగ!

౬ కలిసి వీడిన కాంతుఁ గని చేరఁబోవు
పాలయుల్కు గొనియుందు ములుచ మానసమా!

౭ వలపేని సిగ్గేని వదలు మీకొండు
చెలఁగ సైఁపఁగలేను చిన్నారి మనస!

౮ ఎడఁబాసి మతితేర్చ నెంచని యతని
బడిఁబోదు వేమందు భ్రాంత మానసమా!

౯ చెలువుఁడు నీలోనఁ జెలఁగుచు నుండ
నలయుచుఁ బాతె దెయ్యారని దగ్గఱకు!

౧౦ కదిసి వీడినతఁడు కలఁడు దెండమ్ముఁ
గుదిసితి మింకను కుదియుచుండుదను

౧౨౬. నిలుకడ చెడుట

౧ చెలి! లజ్జ గడెగల శీలమను తలుపు
వలపు గొడ్డలి నేఁడు పగులంగఁ గొట్టె

౨ కనికర మది లేదు కామంబునకును
పనిగొను నదనుండి పడు నడురేయి

3 వలపు నే దాఁపంగ వలతుఁ దాఁ దుమ్ము
వలె నన్ను మించియే బయలుబ్బుచుండు

౪ తలఁచుచుంటిని నేను తగు ధీర ననుచు
వలపు మఱుఁగు దాఁటి బహిరంగపడెడి

౫ వలపు కాంక్షఁ డేగ వెంబడిఁ బోని తగవు
చెలువ లెఱుఁగఁ దగు చెలువంబు కాదు

౬ వదలిన వారి వెంబడిఁ బోవఁ గోరి
ఘెదరొందు తాప మదెంత లెస్సయ్యొ?

2 వలపుకాఁ డిటువచ్చి వలపు తలఁపులు
కలయఁ గూర్చిన సిగ్గు గన నైతి గాదు

౮ స్త్రీయోర్పు నిలుకడఁ జెఱుచు కైదువులు
మాయి చెల్వాని కల్ల మాటలు గావా?

౯ అలుగఁ దలఁచి దూర మఱిగియు మనసు
కలియ నువ్విళ్లూరఁ గాఁగిలించితిని

౧౦ సెకఁ గ్రొవ్వువలె మృదుచిత్తంబు కరఁగ
సకుఁడు కూడఁగ నల్గి జరగ శక్యంబె?

౧౨౭ ప్రోషితుల కోరికలు.

౧ వెడలిన నాళ్లెంచి వ్రేళ్లఱిగినవి
కడుఁజూచి కన్నులు కాంతి వీడినవి

౨ చెలువు నేఁ డెదలోనఁ జింతింపకున్న
వలయంబు లూడ సొవను వీడుఁ గేలు

3 గెలువంపుటాస నేగిన మనోహరుఁడు
మలఁగు నన్నాసమై మనియున్నదాన

౪ ఎడమైన వలపుకాఁ డెక్కుడు వలపు
వడి వచ్చునని చెట్టుపై కెక్కె మనసు

౫ కనులారఁ గాంతుని గాంచెదఁగాక!
కన నన్న కేలి వెల్కయుఁ దొలంగెడిని

౬ ఒకనాఁడు ప్రియుఁడిట కొగి వచ్చుఁగాక!
వికటించు తాపంబు వీఁగ సుఖింతు

౭ కనువోలు కాంతుండు కదియ నల్గుదునో?
పెనఁగుదునో? కేలిఁ బేర్చి చొక్కుదునో?

౮ జయమొందుఁగాక మాజన నాథు వెంట
ప్రియురాలితో మాపు విందారగింతు

౯ పరదేశ మేగిన పతి వచ్చు గడువు
తెలవ కొక్కటి పెక్కు దినములై తోఁచు

౧౦ మలఁగియు డాసి యుగ్మలిఁ గౌఁగిలించి
ఫలమేమి యెద వ్రీలి పడిచచ్చు పిదప.

౧౨౮ భావప్రకటనము.

౧ కడు దాఁప నొప్పక కాటుక కనులు
వడిఁ జెప్పఁబూను భావం బొందు కలదు

౨ కను నిండు సొబగు చో కాటంపుఁ గేలు
చను నింతి కలరు నైజపు గోలతనము

3 పూసలో దారంబు పొడగను నట్టు
లీసతి యందమం దిమడు నొక్కండు

౪ విరి మొగ్గతోఁ దావి విరిసెడునట్లు
చిఱునవ్వు మొగ్గలోఁ జెలఁగు నొక్కండు

౫ బిగువు గాజులు గల వెలఁది తళ్కులను
మిగులు దాపము నార్చు మేటి మందొప్పు

౬ సంతసంబున ముంచు సంగము మకట!
కాంతుఁ డెడయు నను కలఁతఁ గల్గించు

౭ చల్లని మది గల సకు నెడఁబాటు
తెల్లంబుగా మున్నె తెలిసె గాజులివి

౮ ఎడఁబాసినది నిన్న నే సకుం డొడలి
కెడ తాఁకి వెలుకనై యేడు నాళ్లయ్యె

౯ కని కంకణంబులఁ గని వాడు కేలుఁ
గని యడుగులు చెలి కనఁజేసె నెడఁద

౧౦ కన్నుల మరుకాఁక కనిపించి వేఁడు
టన్నుతనంబులో నన్నుతనంబు.

౧౨౯ సురతవాంఛ

౧ తలఁప నానంద ముత్సాహంబు గాంచు
వలపున గలరు నొప్పదు మద్యమునకు

౨ మత్తి చెట్టంతగా మలయుచో వలపు
కొత్తిగిం జంతేని కొఱలరా దెడపు

౩ మనసీక వలవని మాడ్కి నుండినను
కనులు నా వలకానిఁ గనకుండ లేవు

౪ చెలువుఁడు చేరరాఁ జెలి! యుల్లమందే
గలయఁ బర్విడె మది కడఁకను మఱి

౫ కనలేవు వ్రాయుచోఁ గలమును కనులు
కనలేవు కాంచుచోఁ గాంతు దోసములు

౬ కనుచో నతని తప్పు గానంగలేను
కననిచో నెగ్గు తక్కఁగఁ గానలేను

౭ మునుచు బెడిఁగి యేటమునుఁగు వారికిఁ
గానరాని కినుకను గాని ఫలమేమి!

౮ నగుబాటు కలిగించినను మత్తు లాగె
దగులు కల్లును పోలు దయిత! నీ తోడు

౯ వలపు మార్దవము పుష్పముకంటె దాని
లలిత పక్వమ్ముఁ గొలఁదిమంది కాంతు

౧౦ కనులతోఁ గినిసి నాకంటె నా శ్రమముఁ
బెనఁకువయందు నాప్రియ ముందుపడెను

౧౩౦ మనసుపైఁ గనలుట

౧ హృదయమా! అతని కోరిక మేర కతని
యెదయుండ లోఁబడ కేల యిట్లుందు?

౨ హృదయమా! కటికి యంచెఱిఁగియుఁ గినుక
గదురఁ డంచతని దగ్గఱ కేగ దేల?

౩ చెడిన వారలకు నెచ్చెలులు లేరనియో
వెడలెద విచ్చ్వమైఁ బ్రియు వెంట మనస!

౪ మనసా! అలుకఁబూన్చి మఱి కూర్పఁబోవుఁ
నిను గొని యోచింతునే యిట్టి వింక!

౫ కూడమి కడలును కూడిన యపుడు
పీడు నంచడలు; నొవ్వియో మదికెపుడు

౬ తినునది పోలె బాధింపనే యుండె
మనసు నే నొంటిమై మననంబు సేయ

౭ అతని మఱవలేని యల్పగుణంపు
మతిఁగూడి సిగ్గును మఱచితి నిపుడు

౮ తెగడ నల్లిదమని దిటవరి గుణమె
పగటుచు నున్నది బ్రదుకాస మనసు

౯ కీడు వచ్చిన తఱిఁ గేలిచ్చు మనసె
తోడు రాకుండఁగాఁ దోడెవ్వ రింక?

౧౦ తఱిరాఁగఁ దనయెద తనకుఁ గానపుడు
పొరుగు లేదనుట నవ్వులచేటు కాదె?

౧౩౧ పా ల యు ల్క

౧ వలపుకాఁ డొందు తాపం బింత కంద
మలుకఁ బూనుము కౌఁగి లానసీయకుము

౨ పొలయుల్క మిఱియు నవ్వును పోలఁదగును
వలదైన నసదైనఁ బరితృప్తి నిడదు

౩ మచ్చిక నలుగు చామలను వీడుటలు
నొచ్చినవారిఁ బై నొప్పించు టగును

౪ చేడల కినుకార్చి చేరక విడుట
వాడిన తీఁగఁ ద్రుంపఁగఁ బూను టగును

౫ అలరు సద్గుణుల కే నందగించునది
పొలఁతులు వహియించు పొలయుల్క గాదె!

౬ పెను కిన్క పొలయుల్క విరియని వలపు
పెను మగ్గు పండును పిందెను పోలు

౭ కలయిక దవ్వౌ దగ్గఱనౌ యింక నని
యలుకలోఁ గల దుబలాట మెక్కుడు

౮ కలఁగె ననుచు నొవ్వ గని నవ్వు కాఁడు
కలియనిచో మేలు గలదె నొచ్చుకొని?

౯ ఇంపగు నీడలో నెసలారు నీరు
ఇంపగు వలపున్న యెడనె యల్కయును

౧౦ అలుగువారిని వీడి యరుగు వారలను
కలియఁగోరఁగఁ దమి కతమగుఁ గాదె!

౧౩౭ పాలయాలుక వాండిమి

౧ చపల నేత్రలు నీ విశాల వక్షమును
త్రప లేక కనుట యోర్వంగంజాల నేను
౨ కినుక నేం గొనం బలికింపంగాం జెలువుం
డనువునం దుమ్మం జిరాయు వౌనంటి
౩ విరిదండ నిడికొన వేరొర్తు కాంచి
మురియం దాల్చితి రని మొనసి కోపించె
౪ ఇయ్యెడం బ్రేమ నా కెక్కుడనంగ
నెయ్యెడకంటె నంచెడసి కోపించె
౫ ఈమెయి నెడంబాయనే పాయ మనిన
నామెయినో యని యశ్రువు ల్నించె
౬ తలంచితినన్న నంతకు మఱవనుచు
నలిగి కౌంగిలి యీక యవలికేగినది
౭ తుమ్మంగా దీవించి తొరసేరిం దలంచి
తుమ్మితి రని యేడ్చెం దొయ్యాలి యలిగి
౮ తుమ్మం జింతిలునని తుమ్మ నాంపితిని
తమ్మెంచువారిని దాంచి రంచేడ్చె
౯ ఓదార్ప, వలచిన యువిదల నిట్లె
యోదార్తువే యని యుడికి చింతిల్లె
౧౦ తవిలి దగ్గఱనుండి తలంచి కన్నున్న
నవ తేం దలంచి కాంతు రిట్లని కినిసె.

౧౩౩ అ లు క చే ఆ న ం ద ము

౧ తనయెడ దోసంబు తనరకుండినను
పెను ప్రేమ గొన మేటి వెరవగు నలుక

౨ అలుకచే వెత యల్పమైనను మేటి
వలపు వాడి మిగుల వర్ధిల్లుఁ గాదె?

౩ జలము నేలయుఁ బోలి చనువారు పొందు
పొలయల్కవోలె స్వర్యాసుఖ మున్నె?

౪ అలము సుకము వెంచు నలుకయం దెడఁదఁ
గలఁచి పగిల్చెడు కైదువు తోఁచు

౫ యువతులు తప్పు లేకున్నను కినిసి
కవుఁగి లీకున్నను కలదం దొకందు

౬ తినుకంటెఁ దినినది తేయుట యింపు
కన లింపు వలపునఁ గలయికకంటె

౭ పొలయల్కయం దోటు పొందినవారె
గెలుతు రయ్యది మరుకేళిలోఁ దెలియు

౮ నొసలు చెమర్చ మానుగఁ గూడు వాళ్ళి
పొసఁగునో కొ? మరలఁ బొలయల్క నొంద

౯ పైదలి యలుక యెప్పటి పొందుఁగాక!
ఓదార్చ విడు రేయి యొప్పను గాక!

౧౦ పొలయల్కయే వలపున కిచ్చు నింపు
మలిపొందు నది కూర్చ మఱియు సొంపహహా!

—: ★ :—

లఘు వివరణము.

పుట. పద్యము.

1 ౧ అష్ట గుణములు:— స్వతంత్రత, విశుద్ధదేహము, నిరామయాత్మ, సర్వజ్ఞత్వము, అనాదిబోధము, అలుప్తశక్తి, అనంతశక్తి, తృప్తి అని శైవాగమము; అనంత జ్ఞాన, స్వరూప, వీర్య, ప్రేమ, నామరహిత, గోత్రరహిత, ఆయూరహిత, అవినాశ స్వభావములని అర్హత మతము.

2 ౨ వృతినొందువారి లెక్కడుట = వ్యర్థశ్రమము అశక్యమని భావము.

3 3 ద్వయగతులు = జనన మరణములు. ఉండె = ఉన్నది.

౪ ధీసృణి = బుద్ధియను అంకుశము. నాగము = ఏనుగు.

3 ౮ ఎడటాయి = అడ్డు.

6 3 అతడు = తాను. ౪ పంచి = మూడవ పద్యములోని ప్రకారము భాగించి.

7 ౧ కన్నది = కన్నతల్లి.

12 ౧ ఒడికాన = ఉపాయముతో.

౪ నిఱ్ఱునది బిడ్డలు చూ ౭. 3.

17 ౬ ఈగి = దానము.

18 ౪ ఇజారు = సంకటము.

20 ౧ ఱెక్కురు = పిచ్చివాడు. ౧ మసి = కల్మషము.

23 ౧ గొద = అంకిలి, బదరికము = రేగు.

25 ౧ ఎఱుకలేవడి = బుద్ధిహీనుండు దరిద్రుడు.

26 ౧ పొల = మాంసము. అనమి = తినకుండుట.

28 ౨ వేదబము = వేషము. ౪ లింగి = బ్రదుకుకొఱకు సన్యాసివేసము వేసినవాడు. ౭ కోలము = వేసము.

31 ౪ పగటు = వెల్లడించు. ౬ సురాళము = కోపము. తరణి = పడవ.

33 ౧ సతత హింస్రకులు = ఎల్లప్పుడు హింసచేయువారు.

34 ౮ పోతము = పక్షిపిల్ల. ౧౦ ఇమ్ము = అనుకూల నివాసము.

35 ౩ శబ్దాదులు = శబ్ద స్పర్శ రూపరస గంధములు.

౯ తోడుకు = సంబంధము.

40 ౫ కలవానికడ లేదళవడి నగచుఁ

తెలియువారల కడఁ దెలియనివాఁడు (అని కొందఱు)

౯ ఇంచు = ప్రేమించు.

51 ౩ విపు = దోసము. ౬ పట్టెఁడుల్ = పట్టులేనివారు.

52 ౮ పను పఱుపందగు = అలవాటు చేయింపఁదగును.

53 ౬ ఈవరి = దాత.

57 ౧ విధింపఁజను = దండింపఁదగును. ౫ వేదులు = వెఱ్ఱి.

౬ అనికతి = యుద్ధము కలిగినవేళ. తెలుకుటి = తెలవెలపోయి.

58 ౧ తొడుగు = కవచము.

77 ౧ మూలబలము, కూలిబలము, దేశసేన, అడవిసేన, తోడిసేన, శత్రు (పులకొలకు) సేన అను ఆఱువిధములు సేనాంగములు. ౨ తొల్వెల్వ = మూలబలము.

82 ౧౦ పిదపచెల్మి = నీచస్నేహము.

85 ౬ అంగకములకా = వస్త్రములచే (వేషముచే)

౯ కానివాడు తానుకానఁడు. ఇతరులకుఁ దెలుపఁ బూనును. అరయనివాఁడు తానరసి విన్నంత వఱ కరసినవాఁడే యగును.

87 ౫ ఇష్టుఁడు = జయింప సులభుఁడు.

89 ౩ కుమ్మరి కైదువట్లు = సారెపై కుండలను కోయు కుమ్మరి ఆయుధమువలె, సరాలున.

91 ౬ కరీరబాహులు = శేత వెదురువంటి భుజములు.

౯ సోలపరి = ఒడలు మఱచినవాఁడు.

92 ౧౦ ఈరెద = రెండు మనస్సులు.

95 ౧ మూఁడు ప్రకృతులు వాత పిత్త శ్లేష్మములు.

౬ సేము = సుఖము. ౮ గదము = రోగము. నిదానము = రోగ కారణము.

106 ౧ సెవ్వ = దారిద్ర్యము, 107. ౪ సీదరము = దారిద్ర్యము.

112 ౫ పణవవాద్యములియయు = చావుపలకలు వాగును. వడుము తాకఁ జాలక క్రుంగునని భావము.

114 ౧ తాళాళ్వము :— తాటి మట్టలోని కలువు భాగముతోఁ జేయఁబడిన గుజ్జము. తాను ప్రేమించిన పడుచు దక్కదని నిరాశగొన్నపుడు కాముకుఁ డెక్కునది. ఇట్లు చేయుట ప్రియురాండ్రను అగడుచేసి బెదరించుట కని చెప్పుదురు. తాళాళ్వమున కలువమున 'మడల్' అని పేరు.

౮ ఇంటురవు = సంకటము.

123 ౪ కొలకలను = శిక్షనొందినవారిని చంపెడిచోటు, వధ్యస్థానము.

125 3 వటుగ = నేర్పరి.

131 ౨ వలదు = అధికము. అసదు = తక్కువ.

